

Jul i Nord-Odal
2021

Innhold

Forord.....	3
Haugianerne fra Haug.....	4
Et historisk ordførerskifte.....	16
Vannledninger av borete trestokker	18
Et historisk sveip.....	18
Utstyr og praktiske ferdigheter i Nord-Odal.....	22
Rør av malmfuru ble brukt etter krigen.....	33
Bruk av stokkrør i Størjebygda	35
Han laget neverkont til Lloyd George og Nansen	37
Sammarssminner.....	42
Vi skulle bære områ øss litt.....	43
Julekonsert på første rad	48
Gutten og hæsten på Dagfinrud	50
To historier fra Størjebygda.....	56
Dansen.....	58
Et idrettsminne: NM i skogsløp 1960	59
Gløm ikke glea	63
Nikkjul'n	64
Underveis med en lengsel	66
Liv og røre på Knappergar'n.....	68
Nedteljing.....	69
100-årsjubileum for Jakob Lishaugen	70
Fakta om global og lokal oppvarming	74
Arne Fjeld Rasmussen, munnspeiler og maler.....	80
Den store bjønnjakta	84
Romanen «Synd skal sones» blir teater.....	86
Jon Hol – «Rifleringens far»	88
Faller sakte.....	91
Litt om hoppSPORTS utvikling i Nord-Odal	92
Enda et år i koronaens tegn.....	100
Ser du livet?	103

«Jul i Nord-Odal» 2021

Utgiver: Nordre Odalen Kulturminnelag

Layout og førtrykk: Gunnar Nygård

Trykk: Flisa Trykkeri

Illustrasjoner: Jon Utheim (forside) og Rune Nor (øvrige illustrasjoner)

I redaksjonen: Hans Ludvig Fredheim, May Britt Rovelstad, Ingrid Rovelstad og Gunnar Nygård

---

Mot lysere tider?

Ser vi slutten på koronaen? Dette spørsmålet har vi stilt oss i høst. Etter halvannet år med strenge restriksjoner har samfunnet tilsynelatende kommet tilbake til det normale. Folk kommer tilbake i jobb. Vi har frigjort oss fra hjemmekontor, kohorter og så smått begynt å finne tilbake til det sosiale livet vi hadde før koronaen rammet oss. Vi puster friere.

Ikke minst er det godt å konstatere at idretts- og kulturlivet i Nord-Odal har slått ut i full blomst, selv om det er høst. Det har sprislet av barn og ungdom på fotballbaner og andre idrettsarenaer, kinoen er i gang, rockemusikken er tilbake med fullt trøkk i Austvatn, og både i Milepelen og i Samling står mange ulike kulturarrangementer i kø. De eldre samles igjen til sitt månedlige treff med musikk, god mat og trivelig samvær i Milepelen vertshus. Pandemidemningen har åpnet seg.

Likevel må vi nok leve med en god porsjon usikkerhet i lang tid framover. Vi ser ikke slutten på pandemien. Smitten øker igjen og sammenfaller med den vanlige influensaen utover vinteren. Men vi har lært. Vi er forberedt og kan takle eventuelle nye pålagte begrensninger i den daglige livsutfoldelsen vår. Vi bør fortsatt bruke håndsprit, begrense håndhilsing og være mer selektive når det gjelder klemming – og vi bør være for oss sjøl hvis vi hoster og nyser. Det er positiv og nyttig lærdom som koronaen har gitt oss.

Så håper vi at jula kan feires noenlunde som vi er vant til, og at vi kan være sammen med de vi er glad i, og de som er glad i oss.

Redaksjonen takker alle bidragsyttere og støttespillere for at vi kan utgi den 33. utgaven av Jul i Nord-Odal. Som vanlig vil en stor del av overskuddet tilfalle idretts- og kulturaktiviteter i bygda.

Heftet inneholder også i år et variert utvalg av tekster. Flere er skrevet på dialekt. Vi er glad for at mange holder vårt lokale målføre levende. Det er utfordrende å redigere disse tekstene, blant annet fordi det ikke finnes noen entydig fasit for skrivemåten; dialekt er først og fremst til muntlig bruk, og bruken varierer fra grend til grend. Vi håper at du som leser setter pris på disse tekstene – og selvsagt også alle de andre i årets hefte.

For redaksjonen, Gunnar Nygård

Haugianerne fra Haug

Hans Nielsen Hauge fikk enormt gjennomslag for sin religiøse vekkelser ved begynnelsen av 1800-tallet. Odølingene omfavnet trosfellesskapet; det fikk langvarig betydning for bygda. Men Hagues venner dannet nettverk over store deler av landet, og noen odølinger knyttet seg til bygder og byer langt unna.

I 2021 er det 250 år sia Hans Nielsen Hauge ble født på en gard mellom Sarpsborg og Fredrikstad i Østfold. Da han fylte 25 år, fikk han en åpenbaring ute på jordet mens han holdt på med våronna. Han mente seg kallet til å dele sin religiøse overbevisning med andre – ja, så mange som mulig måtte få høre om den innsikten han hadde kommet til. Dermed la han ut på strabasjose ferder omkring i landet, ofte til fots, og i begynnelsen bare rustet med sin bevegende tale og sang. Vekkelseren kom også til Odalen. Denne artikkelen handler om haugianere fra Odalen. Jeg tar utgangspunkt i en familie i Øststua på Haug i Nord-Odal og forsøker å følge dem rundt i bygda og ut til andre byer og bygder.

Odalen omkring 1800

Lengst nord i bygda, i Øststua på Haug, satt Eli Olsdatter med fem

Det eneste kjente portrettet av Hans Nielsen Hauge, malt i København av ukjent kunstner ca. 1800. (Wikimedia commons)

voksne barn fra første ekteskap samt husbonde nummer to, Finn Larsen fra Mellom-Fjell. De giftet seg i 1788, i det andre året etter at hun ble enke ved Erik Hansen Hauge's dødsfall. Det er overraskende at alle barna som levde opp, fortsatt bodde hjemme ved folketellinga i 1801; de var fra 15 til 25 år gamle. Rønnaug og Lars som var yngst, var tvillinger.

Huslyden i Øststua var blant de drygt 5000 innbyggerne i Odalen. De var verken blant de rikeste eller de fattigste. ^[1]

Tunet i Øststua lå der det ligger i dag, men husa var mindre, alle sammen. Sjøl om skogen hadde begynt å få verdi ved slutten av 1700-tallet, var det først i sønnen Hans (1780–1860) si tid at garden vokste i både størrelse og verdi. Han braut ny jord og tjente som føderådsmann penger på småhandel, og han la grunnlaget for at sønnene ble kalt «tusengutta fra Haug». Døt-

---

Av Bjørn Sverre Hol Haugen

rene arvet den tida bare halvparten så mye som sønnene, skriver Mathea Trøften lakonisk i sine erindringer. Det var langt til alt fra Haug. Veger fantes det ikke, annet enn til å gå eller ri. Høyet ble fortsatt kjørt inn på slede. Presten satt på Strøm, og eneste landhandleren var på Seim. På Os var tingstedet, der ble det gjort opp i større og mindre saker hver vår og høst. Vinterstid var all ferdsel enklere. Da gikk det brei veg over islagt sjø, å og elv.

Tinget var bare to ganger i året, og post var det snakk om bare langs Kongevegen gjennom hovedsognet. En gang i uka gikk den. Det muntlige ordet var derfor viktigste kommuni-

kasjonsform, og det gjaldt for nytt i grannelaget så vel som for kunngjøring fra kongen i København.

Kirkene var denne tidas viktigste møteplass, både inne i benkene og ute på «hestevangen».

Presteskapet

Sognepresten i Odalen på denne tida var en eksotisk blomst. Han het Hans Tulle og var født i 1743 av norske foreldre i Danmark, hvor han tross knapp økonomi ble hjulpet fram til det teologiske studium. Som nyutdannet prest bodde han ni år som misjonær under harde kår på Grønland.

Til Odalen kom presten og hans hustru, Bolette Scharffenberg, i 1785.

Haugianere, maleri av Adolph Tidemand. (Foto: Nasjonalmuseet)

Her skulle han råde over fem kirker spredd på et uoverkommelig område. Til hjelp hadde han flere kapellaner i tur og orden, og etter hvert personellkapellan Erich Christopher Blix Rynning, som seinere tok over som sogneprest.

Sjøl om antallet gudstjenester i annekskirkene hadde økt betraktelig fra tidligere, var det langt mellom prekensøndagene. Bøndene opprettholdt derfor det eldre påbudet om å holde husandakt på søndager hvor det ikke var preken.^[2] Husbonden sjøl leste fra en postill, og de sang salmer sammen. Det gamle påbudet utviklet seg til en skikk, og som del av skikken holdt bøndene seg med ei streng tru på en Gud som var med dem i alle deler av livet, en Gud som sto for både straff og lønn og dommedag. Det gikk ikke bestandig så godt i hop med reformvillige prester ved slutten av århundret.

Nesten alle prester i denne perioden var rasjonalister. På folkemunne er de blitt til potetprester, fordi de prediket vel så mye om nyvinninger i landbruket som om salighet i det hinsidige.

Det var under slike vilkår at Hans Nielsen Hauges lære fikk så stort gjennomslag. Han delte felles kår med dem han talte til. Han bar på de samme forventningene til guddommelighet og under. Og han visste hvordan han skulle nå ut med budskapet.

Skriftkultur

Allerede i 1796, samme året han fikk åpenbaringen på åkeren, kom Hauge ut med to bøker. Den første kalte han *Betragtning over Verdens Daarlighed*,

mens den andre bar tittelen *Forsøg til en Afhandling om Guds Viisdom*. I begge bøkene påkalte Hauge dem han ønsket fellesskap med, i det at han kunngjorde at avhandlinga var sammenstilt av en «ringe Bondesøn» fra Tune, og den andre boka var skrevet av en «mindre skriftlærd Dreng». Den kloke predikanten visste tydeligvis hvordan bøker kunne spres over et langt større geografisk område enn han sjøl kunne nå over. Men uten at noen visste om bøkene, kunne de ikke bli solgt, så han ble også sin egen kolportør.

Etter å ha reist omkring i Oslofjordregionen kom han til Hedmark vinteren 1798. Han ville til Grundsetmarken for å få utbredt bøkene sine. På vegen oppdaget han at omtalen hadde løpt ham i forvegen.^[3] Om noen fra Odalen hørte Hauge tale på marken det året skal være usagt, men han ble kjent med mange, og alle bøkene ble solgt eller gitt bort. Der er således ikke til å undres over at han var godt kjent i Odalen lenge før han besøkte bygda.

Ved århundreskiftet var Hauges lære dermed godt kjent, og mange var det vi i ettertid kan kalle haugianere. Øststua på Haug kom til å bli del av et trosfellesskap som også satte dem i forbindelse med andre folk og steder. Finn Larsen som giftet seg til Haug i 1788 var fra Mellom-Fjell. Der tok broren hans over garden, og Herman Larsen Fjell ga husrom til haugianske samlinger. Dette falt myndighetene tungt for brystet. Mange steder var det prestene som kom direkte i klammeri med Hauge. De kunne ikke forlike seg med at denne bonden skulle lykkes

I Nordstua på Haug var de haugianere, og krakkene de satt på når det var møte, er fortsatt på garden. (Foto: Bjørn Sverre Hol Haugen)

bedre i sin gudsforkynnelse enn de sjøl gjorde. Hauge ble snart anholdt, snart friggitt. For kunne det virkelig forbys å samle folk til gudsord og sang?

Styresmaktene grov opp en gammel forordning fra 1741, den såkalte konventikkelplakaten. Der sto det å lese at det var forbudt å holde religiøse møter utenfor kirka. Det viste seg snart å være til liten nytte; Hauges venner ble raskt mange.

Mens Finn Larsen var bindeleddet mellom haugianerne i Sand og Mo, ble det snart knyttet sterke band til flere Hauge-vennlige gardar i bygda. Eldste sønn i Øststua, Hans, kom sammen med Eli Olsdatter fra Hanor. Ole het en av brødrene hennes. Tjue år gammel reiste han i 1800 til Eiker ved Drammen for å grunnlegge ei papirmølle sammen med Hauge.

Haugianere og næringsliv

Inspirasjonen til fabrikketablering fikk Hauge på ei reise til København, og i Drammen fant han en trosfelle som kjente teknologien som måtte til. Hauge brukte nettverket sitt aktivt, fikk en av brødrene sine til å bli med, og fem andre, hvor Ole Hanor var den ene. Hauges gode boksalg finansierte virksomheten, og vennenettverket skaffet råstoff til å begynne med. Sjøl tok han intet eierskap, noe han forklarte med at det var hans lyst «at gavne Andre og sætte Menneskehænder i Arbeide, uden Hensyn til egen Ære eller Egennytt, hvilket jeg gjerne vilde søge at vise i Gjærningen». ^[4]

Arbeidet kom i gang straks, og etter to år kom mølla i drift. Slik kom Ole Hanor inn i et sterkt haugianer-

miljø, der papirfabrikken bare var en blant flere virksomheter. Der var det stampemølle, mjøl- og siktemølle, beinmølle. Det var garveri der, og de støpte kjerkeklokker og små kanoner.

^[5] I denne ideologiske tilnærminga til religion og næringsfelleskap ligger noe av Hans Nielsen Hauges radikale innstilling. Religionsfelleskapet skulle nyttes til beste for det verdslige livet, og etter arbeidsdagens slutt skulle alle samles til bønn, tekstlesning og salmesang.

Haugianersentrum i Mo

På sin utrettelige ferd for å samle flere til sitt fellesskap kom Hauge også sjøl til Odalen. Det skjedde i 1802. ^[6] Hvor han bodde er ikke kjent, men han holdt forsamlinger på Ner-Fjell og Garvik.

Tre år etter kom det til rettsoppgjør mellom haugianerne i Odalen og øvriheta. I motsetning til mange andre steder var det ikke presten som tok anstøt, men futen. Kanskje var det fordi skoleholder Lars Hansen Stormoen fra Odalen hadde gått over skogen til Solør og holdt oppbyggelige møter at han greip inn. Dines Guldberg Høegh bodde i Grue og hadde kanskje hørt om odølingen som holdt møter under «Paaskud af Gudsdyrkelse og Opbyggelse».

Futen mobiliserte hele sitt embetsverk. Han ba lensmann Tron Hersetter følge med på aktiviteten. Lensmannen valgte forebyggelse og reiste rundt og advarte haugianerne. Skoleholderen måtte gjøre skriftlig rede for sin overbevisning og gjerning, og den ble returnert til futen. Nå måtte sognepresten på banen.

Hans Tulle måtte vedgå at han kjente til Stormoens samlinger, men det var futen som tok til harde ordelag om skoleholderen: «Han er et Menneske som kan gjøre meget ondt, særdeles som Skoleholder, hvorved han kan bibringe Ungdommen de fanatiske Grundsætninger som disse vankundige og daarlige Mennesker have antaget.»

Deretter fulgte forhør i både Odalen og Solør. Stormoen vedgikk å være advart av både lensmann og prest, men så ikke at det han gjorde stred mot loven. Han prekte ikke; han ledet bønn og leste en tekst. Lærergjerningen led heller intet av det. Til sammen ble det ført over 30 vitner; de fleste mente at den saksøkte aldri hadde forsøkt å utbre «en Lære afvigende fra den her i Landet antagne Religion, som Prestene lære». Heller ikke var det penger innblandet.

Saken endte med at Lars Hansen Stormoen ble fradømt lærerjobben og fikk fire dager på vann og brød. Han måtte også bære saksomkostningene på 11 riksdaler, som tilsvarte ei årslønn for læreren. Skoleholdet fikk han aldri mer tilbake

Det at det var futen som var så arg på predikanten, og ikke presten, gir grunn for å dvele litt. Presten hadde kanskje forstand på at det ikke var større motsetninger mellom Hauges lære og den luthersk-protestantiske kjerka. Han så nok at Hauge og Stormoen og alle deres medpredikanter nådde inn til alminnelige folk bedre enn det han sjøl greide fra sin opphøyde prekestol. Det er overlevert gjennom Lars Stormoens kone at en som seinere var prest i bygda, hadde

sagt: «Kjære Stormoen, gaa nu du og tal for almuen – du forstaar den ting bedre end jeg.»^[7]

Politiske bønder

Kunne det så være andre motiver for futens reaksjon? Tida var moden for en løsrivelse fra Danmark. Nasjonen skulle bygges som et demokrati. Og det var nå engang flest bønder i dette landet. Nå var øvrighetas posisjoner truet.

Politiske ambisjoner kom mange steder til å vise seg i kjølvannet av Hauges vekkelse. Jeg trekker fram to forhold jeg mener er sentrale for at dette kunne skje. Hauge vendte seg til allmuen, den store hop som han sjøl kom fra. Sjøl om haugianerne aldri organiserte seg i den forstand seinere religiøse grupperinger har gjort, dannet de sterke nettverk. Hauge-vennene var bundet sammen ved ordet, ved sin felles tro. Men de gjorde også fellesskap gjennom skrevne og leste ord. De utgjorde et skriftlig nettverk. Dermed entret deres følgesvenner arenaer som tidligere var forbeholdt øvrigheta. Kunne de lese Hauges skrifter, kunne de lese politisk litteratur. Og begynte de å formulere egne meninger skriftlig, ble de snart en trussel.^[8]

Kunnskap var makt, også på 1700-tallet, og den makta hadde embetsmennene rådd over aleine. Nå ble de utfordret av Hauges radikale påvirkning på bøndene, og det gjaldt både kvinner og menn.

Kvinnene fra Øststua

For et annet radikalt syn Hauge sto for, var at kvinner like gjerne som

menn kunne ta ordet på møtene. De var i alle andre sammenhenger dempet av Pauli ord om at kvinnene skal tie i forsamlingen. Det står ingen kvinnelige talere fram blant haugianerne i Odalen, men et par av dem fikk likevel mye å si for utvikling av Hauges lære. Begge var fra Øststua på Haug.

Eldste datter til Eli og Erik Haug het Kari. Hun var født i 1776, og hun bodde hjemme ved folketellinga i 1801, hun nevnes i skiftet Eli og stefaren Finn Larsen satte opp i 1806, og hun står fadder for brorens barn både i 1808 og 1810.^[9] Men så legger hun ut på ei lang reise til sin ektemann. Hun reiser til Luster i Sogn.

Ektemannen heter Johannes Rasmussen, og de er omtrent jevngamle. Hvor de møttes skjuler seg foreløpig i kildene, og heller ikke tid og sted for giftemålet er kjent. Men Johannes var haugianer som Kari, og kanskje har han vært reisende predikant for Hauge?

I 1810 kjøpte han et bruk i Luster som kalles Feigum i skrift og «Feiga» når det omtales. Der var det mølle og sag med rik tilgang på vasskraft fra den høge Feigumfossen som seinere ble så kjent fra nasjonalromantikernes malerier.

Kari og Johannes i Feiga arbeidet jamt og trutt med bruket sitt, og de fikk fire døtre sjøl om de hadde høyere alder enn de fleste andre foreldre på den tida. De var del av et sterkt haugianermiljø i Luster.

Tragedie

Livet Kari og Johannes levde er skildret av sjølvste biskopen i Bjørgvin,

Jacob Neumann. I 1822 var han på si første reise i indre Sogn, hvor han besøkte Kari og Johannes i «sin lyse og reenlige stue, hvor alt vidnede om orden», mens bokhylla fortalte om parets religiøsitet.

Det var fossen som var målet med turen, og Johannes viste veg. Han passet samtidig på å fortelle om anlegget han og kona dreiv. Der var det både sag, kvern og stampemølle.

Etter å ha besett fossen som nå var begynt sin veg mot nasjonal beundring, bød Kari dem inn. De høge herrer tok imot «de forfriskninger som hans godmodige hustru tilbød» dem. Så tok bispens besøk ei ny vending.

På golvet lekte ei lita jente, og bisp- en spurte om de hadde flere. Jo, Kari fortalte at de hadde hatt ei jente til, men henne tok Gud fra dem på fryktelig vis. «Tal ikke derom, kjære mor», avbrøt Johannes, men Kari lot seg ikke målbinde. Hun mente at biskopen måtte da gjerne se at de gråt, når han samtidig kunne se at de «ydmyge under Guds prøvelser» hadde overgitt seg «i hans villie». Hvorpå hun fortalte om den gruelige hendelsen da barnet i et ubevoktet øyeblikk var løpt ut og ned til mølla. Hun falt og ble knust under møllehjulet.

Etter noen religiøse betraktninger avsluttet Kari fortellinga si med «Jobs hengivne uttryk: Herren gav, Herren tog, herrens navn være lovet!» Johannes måtte støtte seg til sengestolpen mens han gråt. Biskop Neumann fant øyeblikket han delte med Kari og Johannes et «skjønt, et herligt og sandt christelig optrin, der rørte mit og alles hjerter, som vare tilstede».^[10] Den styrken Kari Feigum hadde

Feigum med Feigefossen, maleri av I. C. Dahl. (Foto: Griegsamlingen)

som ga henne mot til å fortelle om sin hjertesorg til biskopen, den skulle hun nok ofte få bruk for seinere i livet.

Besøk fra Odalen

Det var langt mellom Odalen og Luster ved begynnelsen av 1800-tallet, men haugianerne fra Haug må ha funnet måter å holde kontakten på. Karis ti år yngre søster Rønnaug kom til Luster på besøk til Kari og Johannes. Mens hun var der, møtte hun sin tilkommende ektemann, Thomas Olsen Amble.

På det tidspunktet var Amble lærer i Luster. Han ble født på en husmannsplass under garden Heiberg på Kaupanger i Sogndal i 1778. Alt som konfirmant ble de særskilte evnene hans oppdaget, og med god hjelp fra biskop Johan Nordahl Brun ble han skikket til lærer, først i hjembygda, deretter i Luster. En lang periode var han borte, først i militærtjeneste, deretter som krigførende soldat med

det Lærdalske kompani i grensetraktene omkring Kongsvinger. Thomas Amble kom tilbake til Luster som lærer i 1811, hvor han ble i fem år, før han reiste til hovedstaden og ble lærer ved Waisenhuset.

Ekteskap med Rønnaug

Akkurat når Thomas Amble møtte sin Rønnaug Haug er ukjent, men den 5. februar i 1819 giftet de seg i Garnisonsmenighetens kirke i Christiania. Samme år forlot de hovedstaden til fordel for Drammen, hvor parets to sønner, Ole og Erik, ble født.

Innen sin altfor tidlige død i 1822 hadde Thomas Amble rykket mange ting. I Luster styrte han en landbruks-skole sammen med presten, og han utga seinere ei hagebok for bønder. Amble fremmet også et uavhengig forslag til skolelov. Han var anerkjent mellom Hauge-vennene som salmediker, og Hauge sjøl valgte ham som sin nærmeste medarbeider i omarbeid-

Fanatikere, tegning av Adolph Tidemand. (Foto: Nasjonalmuseet)

delsen av ei salmebok før den kom i femte opplag i 1819. I Drammen rakk Amble å stifte en forening av lærere i 1821. Den regnes for å være begynnelsen på et fagforbund. Så var livet brått slutt for den allsidige mannen. Yngste sønn døde rett etter sin far, og Mor Amble ble sittende igjen som enke og eneforsørger for sønnen Ole.

Med sine egne hender

Nå skulle det komme godt med at også hun eide kraft og energi. Ved hjelp av sine egne hender vevde og strikket hun for salg. Hauge hadde bestandig lagt vinn på håndens gjerning, og han skilte ikke mellom kvinnelig og mannlig husflid. Derimot tok han til orde for strikking, både av praktiske, økonomiske og estetiske årsaker.

I et såkalt «vennebrev» han fikk smuglet ut fra fengselet i 1809 skrev han at de som foraktet arbeid som strikking, «og som ikke tenker og arbeider med sine lemmer noget fiint», også ofte har «dorske lemmer og små begreber.» Rønnaug hadde slett ikke dorske lemmer. Ikke hadde hun små begreper heller, noe hun seinere fikk vist til fulle. I årene som enke fikk Mor Amble og sønnen bo hos venner som forente sin haugianske innstilling med en ny religiøs retning. Det var den danske presten Nicolai Severin Grundtvig som tok til orde for en lysere kristendom.

Kari i Luster

Hvilken kontakt det var mellom Rønnaug og storesøster Kari i denne tida vites ikke. Men i 1821 kom enda ei kvinne fra Odalen til Luster. Det var Rønnaug og Karis søskenbarn

Ingrid Larsdatter Svarverud/Songnes. Ingrid giftet seg med en lustring, men de nygifte ble bare et par år i Luster, før de flyttet til Bergen. Det var altså kortvarig glede Kari fikk av fellesskap med ei kusine tvers over fjorden. Annen glede ble heller ikke Karis alderdom fylt av.

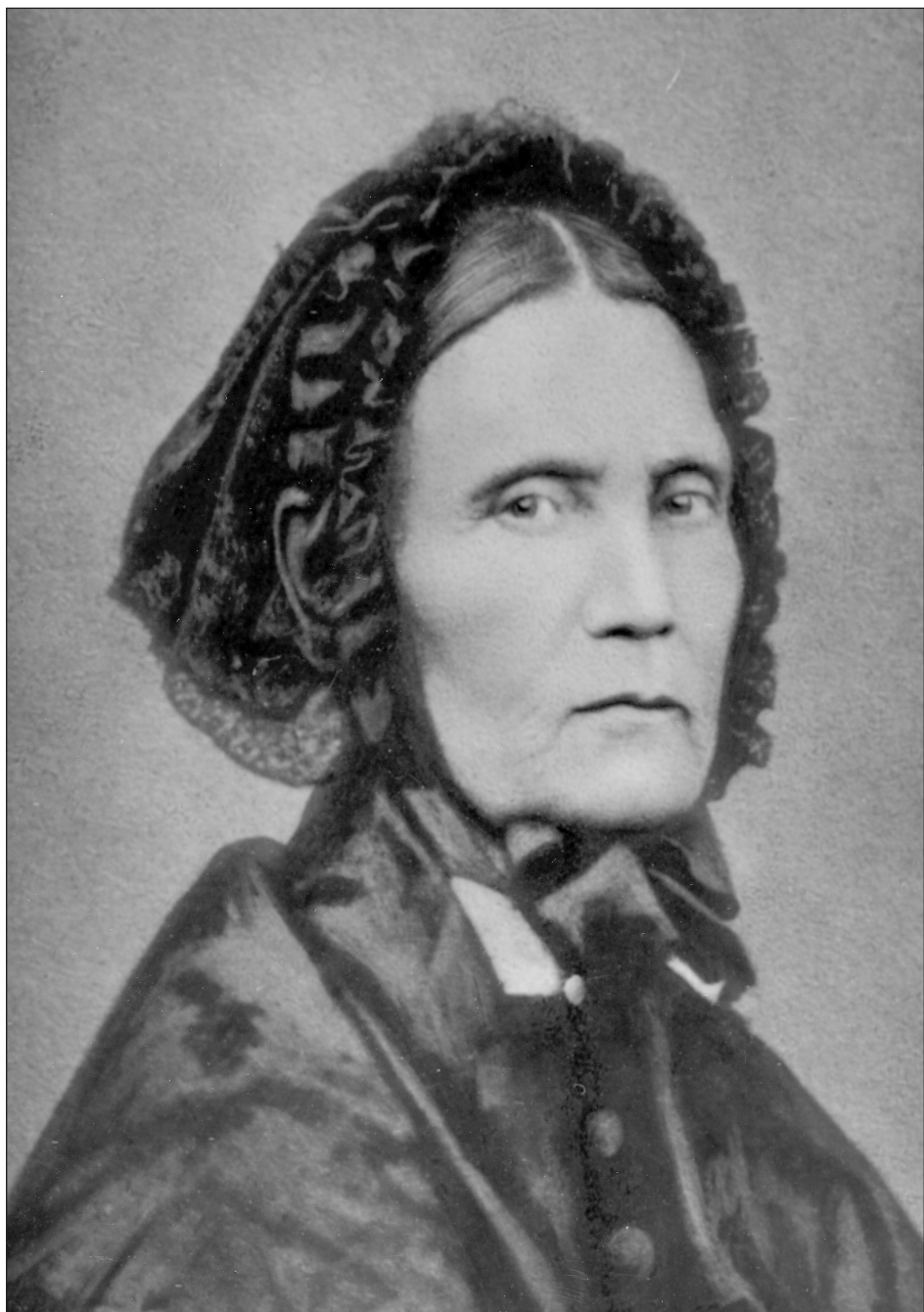
I 1827 døde ektemannen Johannes. Allerede mer enn ti år tidligere var en ung mann kommet til dem i Feiga, Hans Christophersen. I 1829 giftet de seg, på tross av at Kari var 21 år eldre enn Hans. De delte fra først av det religiøse fellesskapet, men noen år etter begynte han å dreie haugianismen inn på et nytt spor. Hauges lære ble for ham som «løs Kalk på Væggerne». Han byttet arbeidsmoral med askese, salmesang med ekstatiske øvelser. I Feiga etablerte han profetskole, og det var en jevn strøm av unge som ønsket å følge hans lære.

Kari var ikke blant dem. Hun holdt fast ved sin haugianske lære, og hun advarte andre mot mannens nyordning. Den nye retningen fikk tilnavnet «feigianisme» etter stedet de holdt til. De siste leveårene må ha vært tunge for Kari, med en mann som tok slik avstand fra deres felles livssyn at han sa om kona si at hun var «som ei morki bjørk, grøn utanpå, men roti inni». ^[11] Samtidig viste hun en ukuelig styrke ved aldri å følge mannen. Det var kraft i begge de to haugianer-søstrene fra Haug. Kari levde til 1843.

50 år som enke

I hovedstaden var da Ole Amble nær avslutningen av sitt studium. Så ble han sjølforsørget, og mor ble fri.

Rønnaug flyttet deretter tilbake til

Rønnaug Amble, ofte kalt «Mor Amble». (Foto: Odalstunets fotoarkiv)

sin fødebygd. Og gjennom henne ble Nord-Odal «en av de bygder i Norge, som ved denne sjelden oplyste interesserte kvinne først blev gjort kjendt med Grundtvigs liv og arbeide for kirke og skole blant Nordens folk».^[12] På denne måten fikk Mor Amble vridd Nord-Odal over fra haugianernes pietistiske dominans til en mer frilynt.

Mor Amble ble gammel, hun var enke i mer enn 50 år. Den siste tida flyttet hun mellom brorsønnene sine på Haug og Breiby. Der døde hun i 1873.

Det skulle bli mange i Odalen som fulgte henne over fra haugianisme til grundtvigianisme. De mest sentrale vokste opp i en søskenflokk på Trauten, med Mor Amble som gamelm tante. Men om dem må det skrives annen historie.

Etternoter

¹ Avsnittet bygger på Kirkebys bygdebøker for Odalen, folketellinger og diverse lokalhistorisk litteratur.

² Roar Lishaugen (2014): «Jugramo – Det gamle kirkestedet i Mo», I Mo kirke 150 år, s. 122

³ Hans Nielsen Hauge (1914 [1816]): *Hans Nielsen Hauges Reiser og viktigste Hændelser*, s. 10

⁴ Hans Nielsen Hauge (1914 [1816]):

Hans Nielsen Hauges Reiser og viktigste Hændelser, s. 30

⁵ Hans Nielsen Hauge (1914 [1816]): *Hans Nielsen Hauges Reiser og viktigste Hændelser* s. 145

⁶ I flere bøker står det at Hauge feiret jul i Odalen i 1800, men trulig er det feil for Ådalen på Ringerike. Det passer bedre med etablering av papirmølla og videre reise til Hallingdal og Valdres.

⁷ Hele avsnittet baserer seg på boka *Minder fra gamle dage i Nordre Odalen*.

⁸ Marthe Hommerstad (2012): *Politiske bønder. Bondepolitikk og Stortinget 1815–1837*

⁹ Takk til Roar Lishaugen for hjelp med kildeleiting.

¹⁰ Biskopens reisebeskrivelse ble trykt i avisa *Budstikken* i 1824. I tillegg baserer avsnittene om Luster seg på Lars E. Øyanes bygdebøker for Luster og øvrig lokalhistorisk litteratur. Se også bokverket *Den norske Kirke i det nitende Aarhundrede. Et Bidrag til dens Historie. Andet Bind. Haugianismens Tid – Anden Halvdel. 1821–1850.* (Christiania 1912–1920).

¹¹ Torodd Joranger (2020): «Hans Christopherson Jordanger og Feigianismen». I: *Joranger kyrkje – 400 år – og livet omkring*, s. 135.

¹² *Minder fra gamle dage i Nordre Odalen*, s 116.

Et historisk ordførerskifte

Kommunestyremøtet 26. oktober ble historisk. Siden hun ble valgt inn på Stortinget, fikk Lise Selnes først innvilget sin søknad om fritak for ordførervervet. Deretter ble Ragnhild Haagenrud Moen enstemmig valgt som ny ordfører. Dermed fikk Senterpartiet sin aller første ordfører. Etter sammenhengende ordføreransvar fra 1925, bortsett fra krigsåra, måtte Arbeiderpartiet gi fra seg ordførerklubba. Ragnhild er nummer 35 i ordførerrekka, som startet i 1837 med sogneprest Carl Ernst Nørregård. Lise er den sjette stortingsrepresentanten fra Nord-Odal. (Foto: Gunnar Nygård)

Ordførere i Nord-Odal 1837-2021

1837- 1843	Carl Ernst Nørregaard
1843-1847	Amund Olsen Grønnerud
1847-1849	Hans Larsen Stormoen
1849-1857	Tosten Pedersen Trøften
1857-1859	Anders Olsen Holth
1859-1861	Hans Larsen Stormoen
1861-1863	Tosten Persen Trøften
1863-1865	Anders Olsen Holth
1865-1867	Lars Syversen Oulie
1867-1871	Erik Monsen Haug
1871-1875	Erik Olsen Breiby Lutne
1875-1879	Anders Olsen Holth
1879-1881	Erik Monsen Haug
1881-1895	Peder Tostensen Trøften
1895-1901	Monthei Eriksen Haug, Venstre
1901-1903	Knut Eriksen Haug, Borgerpartiet
1903-1910	Arne Løfsgaard, Borgerpartiet
1910-1913	Ingebret O. Løberg, Arbeiderdemokratene
1913-1919	Ole Rovelstadmoen, Arbeiderpartiet
1919-1925	Marius Midtsund, Borgerpartiet
1925-1939	Anders Sjøli, Arbeiderpartiet
1939-1941	Hans Carlsen, Arbeiderpartiet
1941-1945	Henry Aaby (innsatt av Nasjonal Samling)
1945	Birger Jacobsen (innsatt av Nasjonal Samling)
1945	Ole Bjørnstad, Arbeiderpartiet (oppnevnt av fylkesmannen)
1945	Hans Carlsen, Arbeiderpartiet (fra september og ut året)
1946-1956	Hans Gulbrandsen, Arbeiderpartiet
1956-1959	Tormod Ruud, Arbeiderpartiet
1960-1971	Johan Østli, Arbeiderpartiet
1972-1977	Einar Olav Skogholt, Arbeiderpartiet
1978-1979	Ronald Andersen, Arbeiderpartiet
1980-1987	Torleiv Kårstad, Arbeiderpartiet
1988-1989	Egil Mangnes, Arbeiderpartiet
1989-2003	Egil Ringerike, Arbeiderpartiet
2003-2011	Asgeir Østli, Arbeiderpartiet
2011-2021	Lise Selnes, Arbeiderpartiet
2021-	Ragnhild Haagenrud Moen, Senterpartiet

Nordodølinger på Stortinget

Monthei Eriksen Haug, Venstre	1900-1909
Ingebret O. Løberg, Arbeiderdemokratene	1909-1913
Knut T. Sjøli, Arbeiderpartiet	1916 - 1924, 1928-1945
Marit Nybakk, Arbeiderpartiet	1987-2017
Einar Olav Skogholt, Arbeiderpartiet	1989-2001
Lise Selnes, Arbeiderpartiet	2021-

Vannledninger av borete trestokker: Et historisk sveip

Vannledninger laget av trestammer har gjennom mange århundrer vært brukt over store deler av verden, også i Norge – og Nord-Odal. I nyere tid har andre materialer blitt tatt i bruk. Det er ikke uvanlig å finne rester etter slike rør, og enkelte steder oppdages det faktisk trerør som fortsatt er i bruk. Det var tilfellet i Halden så sent som i 2006. Det ligger også mange meter trerør i bakken i Nord-Odal, men det er lite trolig at de fortsatt er i bruk.

Geirmund Skeie, pensjonert psykiater bosatt i Hamar kommune, har i mange år interessert seg for lokal kultur- og næringshistorie. Et tema han har satt seg inn i er bruken av trerør i vannforsyningen. Lite er forsket på dette, og det er ikke lenger mange i Norge som har kunnskaper om produksjon og bruk av slike rør. I Nord-Odal kom han i kontakt med Thor Skogbakken. Gjennom et mangeårig samarbeid med blant andre Ola Kolstad og Halvor Finstad har Thor – som en av svært få i Norge – tatt vare på både kunnskaper og redskap.

Thor har formidlet den svært avanserte ingeniørkunsten, utviklet gjennom flere generasjoner, blant annet på Odalstunet, på Finnetunet, i Seljord og på Skogmuseet i Elverum. Sammen med Halvor håper han å kunne demonstrere trerørproduksjon (og høvling av takfliser) på Odalstunet til sommeren. Et par yngre personer har også meldt seg for å være med og føre tradisjonene videre.

Vi bringer her fire artikler; en med et historisk tilbakeblikk, en om framgangsmåter og tradisjoner i Nord-Odal, og to artikler om bruken av vannrør i Størjebygda.

Redaksjonen

I landdistrikter rundt om i Norge har vannledninger, skjøtt sammen av uthulte (borete) trestokker, mange steder blitt tatt i bruk for å føre fram vann (under trykk). Ved det fikk vannbærere, kvinner ikke minst å nevne, slippe mangt et åk!

Flere treslag har vært aktuelle. Furu, hvis tilgjengelig, ble ofte foretrukket. ... *En træstokledning i fugtig grund eller*

Av Geirmund Skeie

fast lere er praktisk talt uforgjængelig og kan derfor ved mindre vandtryk godt anbefales til landsgaarde, men der er vel neppe mange, om overhode nogen som i de senere aar kan utføre anlæg av den slags ... ^[1]

Dette er nok for de aller fleste ukjent historie, selv om vi ikke skal så mange år bakover i tid. Lite er skrevet ned (lett tilgjengelig).

Kunnskapen om å bruke vannledninger av tre satt sammen av uthulte (borete) trestokker nådde trolig fram til Norge seint i middelalderen en

Rest av nedgrodd stokkledning på sin opprinnelige plass nær Gålåstjernet – Nes på Hedmark i nåværende Ringsaker kommune. Rundt stokk-hullet (der vannstrømmen en gang gikk) sitter fortsatt en såkalt bøssing (vandpostring) på plass. En bøssing (av jern) ble slått inn rundt stokk-hullet i det to stokker ble skjøtt sammen. Den stabiliserte og først og fremst hindret lekkasje i skjøtsprekken. (Foto Geirmund Skeie – 2016.)

gang. Fra kontinentet er slike omtalt å ha vært i bruk for å lede vann inn til borger og seinere også inn til byer. Lensepumper av tre, med uthulte (borete) stokker som viktig bestanddel, kom også tidlig i bruk for å pumpe vann opp fra gruveanlegg.

Fra Norge tør jeg nevne, uten i skrivende stund å kunne angi sikker kilde, at allerede på 1400-tallet skal det ha eksistert et beskjedent anlegg inn til Erkebispegården i *Nidaros*. Under utgravinger i *Oslo* (Gamlebyen) skal det også ha blitt funnet uthulte (borete) trestokker. Disse er antatt å være fra slutten av 1500-tallet eller fra tidlig 1600-tall.^[2]

Seinere kom mer avansert bruk av slike vannledninger i gang i Norge – spredt hit først og fremst fra nordtyske områder. Akershus festning og *Christiania* hadde fra 1630-tallet av felles vannforsyning. Det skal være noe usikkert om det var festningen eller borgerne i den nye byen som var først ute. Militær kompetanse (ved festningen) kan ha spilt en viss rolle. *Trondhjem* fikk i 1775 sitt 3,7 km lange ledningsnett fra Ilabekken og inn til byområdene på flatene mellom Nidelva og fjorden.

Når bergverksdrift kom i gang, ble det aktuelt å bruke lensepumper i gruver også i landet vårt.

Anleggene inn til byer, borger og i gruveanlegg var store og kompliserte. Personer med hovedansvar for bygging og vedlikehold av vannledningsanlegg (i tre) ble kalt vannpostmakere (postmakere) – en høyt aktet mestertittel^[3]. Jeg antar at vannpostmakere var mer eller mindre involvert i dem alle. Vannpostmakere ledet store arbeidsoperasjoner der mange personer var engasjert. Kontroller og enklere vedlikehold kunne vannpostmakere utføre på egen hånd. Det forutsattes at de egenhendig mestret fagets alle detaljer.

I Norge sies vannpostmakerne å ha hatt sin storhetstid fra 1600-tallet (om ikke litt før) og fram til siste halvdel av 1800-tallet. Da ebbet faget gradvis ut.

Rundt om i landdistriktene i Norge tror jeg at vannledninger av uthulte (borete) trestokker, såkalte stokkledninger, ikke var nevneverdig i bruk før på 1800-tallet. Stokkledningene ledet fortrinnsvis vann inn til husdyr i bås og bing. Det er vanskelig å få dannet seg et godt overblikk over oppstarten. Jeg kjenner til én tidlig «forløper» – fra slutten av 1700-tallet^[4]. Eierne av de aller første anleggene kan ha vært velstående by-borgere som om somrene oppholdt seg med familie og tjenerskap på sine landsteder (gårdsbruk). Samtidens vannledninger inn til byene (der borgerne ellers bodde) var sikkert en kilde til inspirasjon.

Bruken av vannledninger i tre spredte seg. Fra tida rundt 1850 er det beskrevet hvordan en navngitt vannpostmaker, med sitt utstyr, ble rodd til og fra over Mjøsa – på oppdragsgivernes bekostning! Jeg

har fått andres hjelp til å spore opp identiteten til noen vannpostmakere fra Mjøstraktene (fra den tiden) – ut fra folketellinger og kirkebøker. Hvorvidt det fra odalstraktene er blitt sporet opp personer med yrkestittel vannpostmaker er meg ukjent. Å skaffe fram en slik oversikt forutsetter tålmodig leiting.

Vannpostmakerfaget kom på hell og fikk i vårt land et slags «nådestøt» rundt 1870. Da kom nemlig vannrør av støpejern mer og mer i bruk. Ute i den store verden hadde overgangen fra tre til jern skjedd tidligere^[5].

Jernrør var langt mer kostbare enn tretrør. For den jevne norske bonde (og de fleste andre) var det knapt overkommelig å ta jernrør i bruk. Dermed forble det fortsatt aktuelt å anlegge vannledninger av tre. Men ettersom vannpostmakerne gradvis forsvant, måtte bønder (og andre) i tiltakende grad selv skaffe seg kunnskap om og erfaring med vannledninger av tre – gjøre seg selvhjulpne så godt de kunne. Andre boremetoder ble aktuelle.

I et visst omfang kom enklere manuelle boremetoder i bruk – gjerne bygget på navar-prinsippet. Stokklengdene ble da nødvendigvis kortere. På slutten av 1800-tallet tror jeg at manuell boring av trestokker mer eller mindre var gått helt ut av bruk.

Andre energiformer enn muskelkraft kom på trappene. I en kort periode ble direkte kraftoverføring (ad mekanisk vei) fra vasshjul prøvd ut – mer eller mindre vellykket.

Boring basert på kraftoverføring fra motorer fikk større gjennomslag. (Rå-) oljemotorer sies å ha vært de første.

Elektriske motorer ble aktuelle da «strømmen» ble tilgjengelig. Rundt om på bygdene ble boring, basert på motorkraft, utført av folk som med eget utstyr reiste ut til oppdragsgivere.

Trerørfabrikker sto for et ytterligere framskritt. Råmaterialet var fortsatt trestokker. I tillegg til at stokkene ble boret ut innvendig (som før) fikk de også utvendig sylindrisk form. Forøvrig var det først i «overgangstida fra tre til jern» at ordene 'trerør' og 'rørledning' kom i bruk i Norge – åpenbart påvirket av ordet 'jernrør'. Etter kort tid erstattet disse ordene de gamle og velbrukte 'stokk' og 'stokkledning' – i det minste brukt de foregående 250 år.

C. M. Mathiesen skrev rundt 1920 om et kulturtrekk han oppfatter som utdøende. ... *I Norge har saavel paa landsbygden som i mange byer fra umindelige tider tilbake og nær op til vore dage været benyttet træ som materiale for vandledninger, noget som for en del endnu eksisterer i enkelte landdistrikter* ... ^[1]

Hva forfatteren ikke kunne vite var at det etterpå, fra mellomkrigstiden av, skulle oppstå en renessanse hva gjelder bruken av trerør. Økonomiske krisear spalte inn. Men viktigste årsaken sies å ha vært den store skorten på jern på verdensmarkedet både i årene før, under og etter andre verdenskrig. Under krigen fikk trerørfabrikkenene en betydelig oppblomstring.

I en periode på nesten 100 år ble altså vannledninger av tre og vannledninger av støpejern brukt om hverandre – ofte kombinert i samme anlegg. I et norsk leksikon fra 1967 gjenspeiler dette seg i den korte tek-

sten: *Vannledninger under trykk utføres vanligvis av støpejern, sjeldnere av tre, stål eller betong ...*

Et siste punktum: Flere personer har, uavhengig av hverandre, fortalt meg om samme slags «gjenbruk»: Vannslanger (av plast) – trukket gjennom rester av tidligere trerørsledninger. Det være seg vannpost likeså vel som brevpost: «Posten skal fram!»^[6]

Etternoter:

¹ *Fra kapittelet Trævandledninger i boka Træk av Rørlæggerhaandværkets historie. C. M. Mathiesen, Rørlæggermester. Kristiania 1924. Forfatteren skuer i kapittelet tilbake på siste halvdel av 1800-tallet – for interesserte vel verdt å lese. Tilgjengelig på internett med følgende søke-vei: Nasjonalbiblioteket > Vandpost > Bøker.*

² *Under byens gater. Oslos vann- og avløpshistorie. Tor Are Johansen. Utgitt av Oslo kommune (Vann- og avløpsetaten) 2001.*

³ *Midt på 1800-tallet var ordet 'vannpost' i bruk med et langt videre meningsinnhold enn senere. Ordet knyttet an til alle sider av et vannledningsanlegg inklusive vannet (i anlegget).*

⁴ *Gården Ranheim nedre i Trondheim kommune.*

⁵ *Støpejernrør eksisterte i Tyskland allerede på 1400-tallet, men da i svært beskjedent omfang. I London var et første vannverk basert på støpejernrør i drift fra 1746 av. Ved overgangen til 1800-tallet var slike vannverk blitt vanlige i England. I USA erstattet støpejernrør bruken av vannledninger av tre fra 1820-tallet av.*

⁶ *Ordet post (latin) fikk i ulike nyanser innpass i nord-europeiske språk i seinmiddelalder og i seklene nærmest etter. Opprinnelig har ordene 'vannpost' og 'brevpost' begge knyttet an menneskeskapte «systemer» anlagt for å oppnå (rask) forsendelse / forflytning.*

Vannledninger av borete trestokker: Utstyr og praktiske ferdigheter i Nord-Odal

Treledningsbor (postbor) håndteres i Nord-Odal på samme vis som i siste halvdel av 1800-tallet. Kunnskapen om det å bore hull gjennom tømmerstokker med håndmakt, var sist på 1800-tallet i ferd med å forsvinne. Det dreide seg om stokker som skulle brukes til vannledninger. Den slags boring hadde da foregått i vårt land i flere hundre år.

Siden 1960 (om lag) har entusiaster i Nord-Odal greid å spore opp to hele bor brukt i slik sammenheng (omtalt som trerørsbor ^[1]) og rester av et tredje (seinere restaurert). Borene overrasker både i størrelse og utforming. I siste halvdel av 1800-tallet ble slike bor omtalt som *postbor* ^[2]. I artikkelen har jeg valgt å bruke ordet 'treledningsbor' (mer tidsnøytralt og forståelig).

Få treledningsbor er i det hele blitt tatt vare på i Norge. Ingen har vel full oversikt. Jeg har ikke forhørt meg ved aktuelle museer. Thor Skogbakken, eldstemann blant dagens entusiaster i Nord-Odal, antar at de fleste har blitt smidd om til annet slags bruk. Utover borene i Nord-Odal har han bare fått sett ett (på Dølmotunet på Tolga) og fått høre om noen andre (i Telemark).

Alle disse har vært omtrent like store som de tre borene i Nord-Odal er.

At hele tre slike bor er blitt sporet opp innenfor et så begrenset område som i Nord-Odal er svært uvanlig. Men vel så oppsiktsvekkende er det kanskje at borene i tillegg også er blitt prøvd ut, og at slik boring blir demonstrert for publikum! For det første har det aldri vært enkelt å utføre den slags boring (krever bl.a. årvåken nøyaktighet).

«Det skulde baade øvelse og forsiktighet til for at være en god tømmerborer eller «postborer» som det ogsaa kaldtes.» ^[2]

For det andre hadde ingen av entusiastene noen mester de kunne stø seg til – slik tradisjon i gamle håndverksfag tilsa. Derfor ble det å prøve seg fram.

En slik beskrivelse er imidlertid ikke nyansert nok. De eldste blant entusiastene kunne godt ha sittet inne med fjerne barne- og ungdomsminner – til en viss hjelp. De var gamle nok til å kunne ha vært til stede, og fått sett. De kunne også ha fått hørt hva de voksne (fra *sine* gamledager) visste om stokkboringen og dens finesser. I så fall kunne de eldste favne et tidsspenn helt tilbake til tiden rundt 1850. (Riktignok kan ikke Thor Skogbakken huske at noen av de eldste fortalte om den slags minner.) Men treledningsboring, slik den i dag kan demonstreres i Nord-Odal, viser

---

Av Geirmund Skeie i samarbeid med Thor Skogbakken

Halvor Finstad (t.v.) og Thor Skogbakken sørger for at både utstyr og kunnskap om bruken av trerør blir sikret for framtida. (Foto: Gunnar Nygård)

i alle fall mange likhetstrekk med hvordan tilsvarende boring er blitt beskrevet utført under siste halvdel av 1800-tallet – se seinere.

De første entusiastene var Rudolf Haugen (bygdesnekker f. 1917); Keth Lien (bonde f. 1876); Bjørn Haugen (bygdesnekker (som faren) f. 1928); Ola Kolstad (bonde f. 1928) og Leif Løkken (bonde f. 1935). Alle er i dag borte.

Etter hvert sluttet Thor Skogbakken og Halvor Finstad seg til. I dag er det disse to – stillfarne kulturbærere – som forvalter arven videre. Yngre krefter har vist en viss interesse for å slutte

seg til. Thor Skogbakken forteller at Rudolf Haugen, Keth Lien og Leif Løkken først og fremst likte å praktisere uforstyrret – helst i det skjulte. Men Bjørn Haugen og Ola Kolstad mente at utstyret i tillegg også burde bli vist fram for folk / demonstrert i bruk ^[3].

Slik var opptakten. Og seinere er utstyret altså blitt vist fram og demonstrert i bruk en rekke steder på Østlandet. Skogbruksmuseet / Skogmuseet årvisst i langt borti 20 år; Odalstunet flere ganger; Dølmotunet (Tolga) én gang; Dyrsku'n i Seljord i mange år; Stavmarken (Tretten) én gang; Villmarksmessa (Lillestrøm)

flere ganger og i seinere tid på Finnetunet – nå satt på Korona-pause.

Frammøtt folk har alltid vist stor interesse – ofte ut fra erfaringer fra sine hjemtrakter. «Det ble ofte mer prating enn boring», forteller Thor Skogbakken. Ut fra slikt prat har han gjort seg notater. Ellers har han også på annet vis samlet informasjon. Målet har vært at publikum skal få seg et minneverdig utbytte.

Alt i alt må entusiastene i Nord-Odal sies å ha spredt kunnskap om et tema innenfor norsk kulturhistorie – i dag knapt påaktet. Folk fra Norsk Bergverksmuseum (Kongsberg) har noe tid tilbake vist interesse for å få utstyret fra Nord-Odal demonstrert hos seg. Selv om dette ikke ble noe av, var interessen i seg selv en skikkelig fjær i hatten! Folkene fra bergverksmuseet visste kanskje ikke om noen andre de kunne spørre.

Mange spørsmål og få sikre svar

Jeg har ikke kommet over en eneste beskrivelse som tar for seg utviklingen av treledningsbor helt fra starten av. De første borene (eller forløperne til disse) dukket vel opp nede på kontinentet i middelalderen en gang. Der er det kjent at vannledninger av tre eksisterte – lensepumper også. Det måtte bores *stort* for å få slikt i stand!

Treledningsbor (slike som i Nord-Odal) består av et skjebor (foran) og ei borstang (bak)^[4]. På en tankeflukt tilbake til de eldste treledningsborene må de fleste blikk rettes inn på skjeboret. For det første skal skjebor være eldste type bor (i metall)^[5]. For det andre er skjeboret «hovedrolleinhaver» i treledningsborene.

Men å finne noe ut om hvordan hele treledningsbor (skjebor og borstang) fra starten av har utviklet seg blir for meg bare spekulasjon. Et treledningsbor med et ordinært skjebor helt fremst måtte ha blitt trykt (puffet) i boreretningen. Det er langt på vei umulig å se for seg at en slik boremetode i det hele tatt kunne latt seg gjennomføre. Kreftene som trengtes ville vært uoverstigelige.

En eller annen slags skrueanordning aller fremst må ha vært nødvendig for at resten av boret kunne trekkes med innover i veden – se seinere. Kan spesialtrente smeder i middelalderen ha utviklet den slags skrueanordninger? Jeg bare spør! Finnes det noen som kan svare? Et eventuelt søk etter den tidligste historikk – fra α av og noen greske bokstaver videre utover – tror jeg bør rettes inn mot verktøyhistorien innenfor tysk middelalder. Men vi vet også at handelsruter fantes, og i så måte utgjorde Nordsjøen intet hinder. Alle treledningsborene i Nord-Odal har i alle fall helt fra starten av vært utstyrt med skrueanordninger aller fremst.

Fellestrekk fra 1800-tallet ⁴

Skjebor med skrue: Skrua er blitt karakterisert som *skarpkantet*,^[2] sannsynligvis ut fra gjengenes form. Den gjør feste-evnen til veden svært god.

I aksene gjennom hele treledningsbor (i Nord-Odal fra 3,5 til 3,8 meter lange) befinner skrua seg aller fremst. Under rotasjon (boring) er det skrua (ca. 5 cm lang) som leder vei innover i stokken. Den drar resten av treledningsboret med seg og gir samtidig kraften som trengs for å skjære. Overgangen mel-

Øverst:
Skjebor med skrue.
Demonstra-
sjonsboret.

I midten:
Etter tre
rotasjoner
(med klokka) har
hele eggen i
skjeboret fått fullt
tak i veden.

Nederst):
Skjeboret er
trukket ut for å
tømmes.

Alle bildene
er tatt av
Geirmund Skeie
på Finnetunet
13. juli 2019.

lom skrua og resten av skjeboret måtte for det første var sterk nok til å tåle disse kreftene. Overgangen måtte også være så spinkel at den kvasse skjære-eggen lot seg forme – med sitt «utspring» tett inntil skrua. ... *Det var vanskelig at finde en saa flink smed at han kunde forfærdige et godt postbor; at forfærdige et saadant hørte da ogsaa til mesterstykket for smedfaget ...*^[2]

Fordi eggen under boringen ble trukket, skar den seg skånsomt innover i stokken. Bevegelsen var sirkulær og gikk i ring utenfor «sporet» etter skrua. Bredden av eggen tilsvarte langt på vei radius av vannhullet. Under boring samlet det seg spiralformet spon (av tverrvud) nede i skjeboret. Når skjeboret nær på var fullt, ble boret rotert motsatt vei til skrua slapp tak i veden. Deretter ble boret trukket ut og sponen tømt ut. ... *Naar boret var dreiet saa mange ganger rundt at det var fyldt av flis maatte det svinges saa meget den motsatte vei at skruen slap taket, trækkes ut, tømmes for flis og derpaa fortsætte paany ...*^[2]

Borstang med øye: Borstengenes lengde ga en øvre grense for hvor langt innover i stokken det kunne bores. Lengst bak formet borstanga et øye. Gjennom slike ble det trukket et trestykke som håndtak for den som skulle bore. Som et alternativ kunne enden av borstanga bli formet som sveiv (boret på Dølmotunet).

Størrelsen på trestykket kunne variere, bl.a. ut fra hvor store hullene skulle bli. ... *Denne borstang av 1 ¼" rundtjern var i den ene enden forsynt med en rund træstang til haandtak, ca. 2 ½ alen (ca. 156 cm) langt, ved hvis hjælp to mand svinget boret rundt ...*^[2]

De tre vannledningsborene i Nord-Odal

Boret fra Bakken, Austvatn: Boret hang på den ene ytterveggen av ei kjone i Bakken. Lengden på hele boret er ca. 3,5 meter. Skjeboret utgjør ca. 34 cm av dette og er ca. 4,5 cm bredt.

Det er antatt at boret må være det eldste av de tre borene i Nord-Odal. Borstang og skjebor er blitt smidd i ett.

Boret fra Bakken er aleine om at borstanga er blitt smidd (skjøtt) sammen av tre kortere «lengder» (deler). Kan denne (tilsynelatende uvesentlige) detaljen fortelle oss noe om borets aller eldste (ukjente) historie? Det er blitt lurt på om borstanga fra Bakken kan være laget så langt tilbake som på 1700-tallet.

Boret fra Bakken er noe vanskelig å håndtere, og det har bare i en kort periode vært i bruk som demonstrasjonsobjekt. Det kom i bruk som «reserve» i en periode «hovedrolle-innehaveren» var satt ut av spill.

Boret fra Søstua av Nedre Fjell: Dette boret kom for dagen under rivning av ei bu i Søstua rundt 1950. Der ble det oppdaget innunder golvet dit det i sin tid åpenbart var blitt stuet bort. Boret er noe større enn de andre to. Lengden på boret er ca. 3,8 meter. Skjeboret utgjør ca. 56 cm av dette. Skjeboret er noe over 4,5 cm bredt. Bredden av skjeboret øker sakt bakover på skjeboret. Dette innebærer at skjære-eggen er noe lengre enn på de andre borene. Dette boret antas å være yngre enn det forrige, men eldre enn det neste. Borstang og skjebor er blitt smidd i ett.

Boret kan brukes, men det anvendes

ikke på demonstrasjonene fordi det er tyngre å bore med og for så vidt også å frakte.

Boret fra Nordliløkken (Lykkja), Knapper: Hele treledningsboret fra Lykkja, slik det framstår i dag, er nytt. Men skjeboret er kopi av det opprinnelige (også tatt vare på). Den opprinnelige borstanga er det imidlertid «ingen» som har sett.

Boret fra Lykkja har helt fra starten av åpenbart vært av et nyere slag – sammenholdt med de to andre. Skjebor (med **tanger** 10 cm) og ei tilhørende borstang (med **fal**) har blitt laget hver for seg. Deretter er tanger og fal blitt ført i hop, og til slutt er ei kile (av metall) blitt banket inn. Thor Skogbakken ser for seg at ei borstang av dette slaget skiftevis kunne bli brukt sammen med flere skjebor (i forskjellige størrelser).

På Lykkja (hos Leif Løkken) ble det opprinnelige skjeboret funnet oppe på

et trev i smia. Dit var det i sin tid blitt kastet oppi noe jernskrap. Skjeboret hadde siste gangen vært i bruk i 1888 da det ble anlagt en 300 meter lang vannledning fra Bjørnstadhaugen og fram til Lykkja.

Skjeboret var i rimelig god stand da det ble funnet. Entusiastene besluttet derfor å kjøpe ei jernstang for å få i stand et helt treledningsbor. Fra fabrikken var jernstanga (ca. 3 cm i diameter) noe for lang og ble kuttet ned til ca. 3,10 meter. Skjebor og stang ble tilpasset lokalt. Lengden på treledningsboret ble til slutt ca. 3,45 meter. Skjeboret utgjorde ca. 30 cm av dette og var vel 4 cm bredt.

Dette boret ble tatt i bruk. Men under én av demonstrasjonene på Dyrsku'n (Seljord) skjedde noe skjebnesvangert. Furustokken man hadde fått seg tildelt var rikheldig med **svartkvist**. Ikke alle trær egner seg som *Vandposttømmer* – noe arrangøren ikke var seg særlig

Treledningsboret fra Søstua. Halvor Finstad tar et tungt tak. (Foto Geirmund Skeie 2017).

bevisst! Eggen på skjeboret ble såpass ødelagt at hele skjeboret måtte skiftes ut med et nytt.

Det traff seg slik at et snaut tittalls norske smeder var til stede på Dyrsku'n. Sammen med dem befant også Steen Nielsen seg – dansk kunstsmed bosatt på Sørlandet. Etter en spørrerunde viste det seg at det bare var han som sa seg villig til å lage i stand et nytt skjebor – med det ødelagte som modell. Vi gjentar: ... *Det var vanskelig at finde en saa flink smed at han kunde forfærdige et godt postbor; at forfærdige et saadant hørte da ogsaa til mesterstykket for smedfaget* ... ^[2] Det ble en dyr affære, men arbeidet ble skikkelig utført. Skjeboret kom tilsendt. Skjebor og borstang ble tilpasset lokalt. Og i dag er det dette treledningsboret som demonstreres i bruk. «Boret har fungert helt fint, det!»

Det ødelagte skjeboret er også blitt reparert (av en annen smed) og tatt vare på.

Bukken (arbeidsunderlaget): I Nord-Odal bestemte man seg, som allerede nevnt, for å ta de gamle treledningsborene i bruk. Borene er tunge og svære – for ikke å snakke om hva stokken er. I tillegg er boringen komplisert – både å forberede og gjennomføre. Av disse grunner er et tilpasset arbeidsunderlag avgjørende!

Hvordan denne slags arbeidsunderlag har sett ut opp gjennom tidene vet jeg ikke mye om. På 1800-tallet ble slike arbeidsunderlag omtalt som *borelag* [= leie (arbeidsunderlag) for boring]. Om dette ordet har vært i bruk i Nord-Odal er vel helst uvisst. Men arbeidsunderlaget i Nord-Odal

har likhetstrekk med det en kan lese seg til om tilsvarende *borelag* fra siste halvdel av 1800-tallet (konstruksjon og bruk). Eksempler følger – om litt. Nå skal jeg bare understreke at likhetstrekkene klart viser, som allerede nevnt, at de eldste blant entusiastene i Nord-Odal ikke sto *helt* på bar bakke. Idégrunnlagene de hadde, også til underlaget, var historisk basert! Men *tiden* var på 1960-tallet blitt en annen! Nord-Odals modell er slik sett en videreutvikling av de tidligere variantene.

I Nord-Odal omtales arbeidsunderlaget kort og godt som «bukken». Siden 1960 og fram til nå har det egentlig dreid seg om to arbeidsunderlag. Den første ble konstruert og bygget av Ola Kolstad. Etter ei tid laget Kjell Haugen (bygdesnekker f. 1928) en ny – men med den første som modell. Og det er den som nå brukes under demonstrasjonene. Det finnes ingen maken!

På et vis kan vi si at bukken i Nord-Odal består av to (del-)bukker – én for boret og én for stokken. Begge bukkene har fire hjørnebein. Disse står loddrett *opp* fra hvert sitt hjørne i et rektangulært rammeverk ned mot underlaget (bakken/golvet). Hjørnebeina er svært solid avstivet mot rammeverket – se bilde nedenfor.

Under transport holdes de to (del-)bukkene atskilt. Ved bruk, derimot, er disse skrudd sammen. Hele bukken framstår da som én konstruksjon – på alle vis stabil og stø. Den er tung og svær (7 meter lang, litt over 1 meter bred) – tiltenkt stokker med om lag 6 meters lengde. Arbeidshøyden er på rundt 1 meter.

Før utendørs bruk må eventuelle ujevnheter nede på bakken «jevnes ut» ved hjelp av plankebiter, klosser o.l. Svært viktig er det at bukken på tvers blir stående horisontalt (i «vater»).

Det er ikke rom til å beskrive bukkens konstruksjon nærmere. Men noen viktige detaljer tas med når vi nå (nedenfor) kommer inn på bukkens funksjoner.

Forberedelsene rett før boring: ^[4] Før selve boringen tar til, må bor og stokk plasseres svært presist i forhold til hverandre. Bukken i Nord-Odal muliggjør dette – langt på vei fullkomment. Det må siktes godt! Under boring skal nemlig treledningsboret følge margveden (innerst i stokken). Der er veden mest kompakt og dermed motstandsdyktig med tanke på forskjellige påkjenninger vannføringen nødvendigvis gir.

På begge langsiden av (del-)bukken der boret skal ligge, er det i rimelig arbeidshøyde montert vanger. Mellom vangene går det to labanker. Den fremste ^[4] er fastmontert og utgjør en forbindelse mellom de to fremre hjørnebeina. Overkanten av labanken er i nivå med vangens. Den bakre labanken flyttes fritt på vangene.

Øverst og midt på begge labankene er det innfelt små rektangulære klosser (av epletre – lokal idé). I klossene er det formet ut glidelagre (muliggjør rotasjon) – se bilder. Epleveden slipes ikke så fort i stykker.

Før boring er det bare å legge **borstanga** ned i glidelagrene. Akkurat da er avstanden mellom labankene lengst. Borstanga ligger derfor rimelig stabilt. Dermed er retningen det skal bores i (relatert til bukken) gitt. Under aktiv boring skal den bakre labanken

Finnetunet 13. juli 2019. Boret er plassert i glidelagrene og boringen så vidt i gang. Bukkens høyre vange vises i full lengde. Fremre labank (fastmontert mellom vangene) befinner seg nærmest stokken. Bakre labank (skyobar oppå vangene) befinner seg foran personen som borer (utenfor bildet). Stokken, med avstandsmarkøren synlig i fjerne enden, er godt surret fast. (Foto Geirmund Skeie).

stå stille på vangen (og direkte på tvers av bukken). Labanken stabiliseres ved hjelp av to pinner som stikkes gjennom hull ytterst på begge flankene (av labanken) og ned i parvise hull (med ca. en meters mellomrom) framover på vangene. Etter hvert som boret (under boring) «forsvinner» innover i stokken, skyves den bakre labanken trinnvis framover og festes i det neste parhullet.

Løsningen var en annen, men hensikten den samme: ... *Tvers over disse plankekanter (fungerer som vanger) et flytbart firkantstykke, påspikret styreklodser og med et halvcirklet lager av jern paa midten hvori borestangen skulde ligge og svinges rundt ...*^[2]

På (del-)bukken der stokken skal plasseres er det, mellom både de to fremre og de to bakre hjørnebeina, montert tverrstykker med tilsvarende dimensjon som den beina har. Bukken kan, ut fra dette, både foran og bak, sies å være utstyrt med et vertikalstilt rammeverk. De monterte trestykkene er plassert over beina (beinendene), og derfor er begge rammeverkene fri for skjøter øverst oppe – egnet som skyveflate.

Oppå disse skyveflatene er det, før stokken skal løftes på plass, blitt plassert frittliggende trestykker. På oversiden av hvert av disse trestykkene finnes det et V-formet hakk midt på (i passende arbeidshøyde) – synlig på bildene av skjeboret i sving. Trestykkene er skyvbare på tvers av bukken (boreretningen), og de lar seg også justere i høyden (ved hjelp av klosser, kiler o.l.) – også synlig på bildene av skjeboret i sving.

Stokken legges oppi de to V-formete hakkene. Den fremre stokkenden, dit boret aldri vil kunne nå, blir dermed stikkende et godt stykke framom bukken. Når stokken skal plasseres i riktig posisjon, skjer det egentlig på indirekte vis. Det er de frittliggende trestykkene mellom stokken og bukken som skyves til sidene eller justeres opp eller ned. Stokken er lasset!

Først blir den bakre stokkenden (nærmest boret) manøvrert på plass. Den innerste margen (sentrum av år-ringene) oppnår direkte kontakt med skruespissen – se bilde av skjebor med skrue. Rundt stokkenden slås det så en kjetting (regulerbar etter stokkens størrelse). Kjettingen festes til en strekkfisk (strammer), som i sin tur hektes til et gaffeljern på rammeverket ned mot bakken – såvidt synlig på bildet. Ganske så likt, men av spinklere slag: ... *Stokkene lagdes i «vælter» hvorfra de rullede frem til et «borelag» bestaaende av en kort tverstok hvorpaa tømmerstokkens ende anbraktes og fastholdtes med haker ...*^[2]

Men *hele* stokken, ikke bare den bakre stokkenden, skal manøvreres på plass. Denne fasen har C. M. Mathiesen rett og slett hoppet bukk over. Han gir riktignok et bitte lite signal eller hint ved at han i fortsettelsen av sitatet over bruker ordet 'saling' [6] når han omtaler arbeidsunderlaget under boret: ... *og fastholdtes med haker og hvorfra der utgik to 9» x 3» planker paa kant som støttedes med en saling i anden ende ...*^[2]

Jeg hopper ikke bukk over, men prøver, i det minste, å *skissere*. Når man i Nord-Odal til sist skal manøvrere hele stokken i riktig posisjon oppe

på bukken, er det (del-)bukken under boret som fungerer som **saling**. Fra den **bakre labanken** skal det først strekkes **ei rettesnor**. Denne utgår fra et gitt punkt som for det første befinner seg **i bestemt avstand** fra borstanga (aksen) og for det andre også er horisontalt vatret ut fra den samme (mot høyre sett i boreretningen). Lenger framme skal rettesnora passere et fast punkt på den **fremre labanken** (i samme avstand også i vater). Aller lengst framme er rettesnora til hjelp når den fremste stokkenden skal manøvreres på plass!

En spesialkonstruert plankebit fungerer som avstands- og vatermarkør (min betegnelse). Gjennom et fast hull i markøren (planken) slås det en spiker rett inn i sentrum av stokkmargen. Markøren har i ytterkant et (oppadvendt) rektangulært innhakk – se bildet foran. Avstanden fra spikeren (i margens sentrum) og til det indre hjørnet av innhaket tilsvarer den nevnte avstanden mellom borstanga og rettesnora. Med spikeren i

margsentrum vates markøren, og en spiker nr. to slås inn for å stabilisere markørens plassering på stokkenden. Rettesnora strammes. Stokkenden (med markøren på plass) manøvreres oppunder rettesnora slik at rettesnora til slutt berører det indre hjørnet. Til slutt festes stokken (med underliggende trestokk og de nødvendige kiler og klosser) til bukken – med kjetting. Aksen langs boret og aksen langs stokkmargen er «smeltet» sammen!

Boringen og endevendingen

«Detta gikk lett», sa Anders Gaalaas, med god kjennskap til tidligere stokkledninger over egen grunn på Nes i Hedmark – i nåværende Ringsaker kommune. Han fikk prøve utstyret under demonstrasjonen på Finnetunet i 2019. Alt han trengte var å ha begge hendene fri til å ta tak.

Det aller meste om boringen er med dette omtalt – men ikke endevendingen! I vannledninger av tre (særlig på tørr grunn) var skjøtene mellom stokkene sårbare for råteangrep. Jo lengre stokker – jo bedre!

Når treledningsboret under boring ikke kommer lenger inn i stokken, blir boret trukket ut. Stokken endevendes. Stokken er tung, og for å forenkle endevendingen er det i Nord-Odal blitt konstruert en skyvbar anretning som plasseres

*Finnetunet 13. juli 2019.
«Detta gikk lett», sier
Anders Gaalaas til Halvor
Finstad (t.v.).
(Foto Geirmund Skeie)*

oppå rammeverket og best mulig under tyngdepunktet av stokken. Anretningen fungerer som svingskive for stokken og hører ikke 1800-tallet til.

På ny blir det å få stokken finmanøvrert på plass. Prosedyren gjentas – med én nyanseforskjell. Avstandsmarkøren blir også «endevendt». På den flasken (bredsida) som nå vender inn mot stokkenden, er markøren utstyrt med en sylindrisk tapp. Den tappen stikkes, enkelt og greit, inn i borehullet (i stokken). Også i endevendt posisjon har markøren et rektangulært (oppadvendt) innhakk i et indre hjørne (i gitt avstand fra tappens sentrum).

Felles med 1800-tallet oppstår det fortsatt en viss ekstra spenning under boringen etter endevendingen. Vil det bli full treff midt i stokken?

«Da stokkene var lange maatte de endevendes paa borlaget for at kunne bores ogsaa fra modsat ende. Det gjaldt da at faa hullene til at møtes ret imot hinanden, hvorfor der maatte holdes godt sigte med stokkens krumning, idet ingen stok jo var helt lysret, liksom der av de 2 mænd der var kyndigst, under borets uttømmning for borflisen maatte granskes hvorledes stokkens marv var utboret og laa an i hulningen av boret, men selv denne marv ligger jo ikke altid i træets midtpunkt som det dog gjaldt at følge. Naar stokken var gjennomboret blev en stang paasurret en fille stukket igjennem for at konstatere hulets gode pasning i sammenstøtet og for at fjerne den tilbageværende borflis». ^[4]

Etternoter

1 Ordet 'rør' (med forløpere) har opprinnelig vært et ord for siv (planten) i nordgermanske språk. I norrønt (gammelnorsk) var dette eneste betydningen – ref. Våre arveord. Den overførte betydningen 'rund, hul sylinder el. kanal' fikk seint innpass i norsk (sett opp mot våre nærmeste nabo-språk). Fullt gjennomslag (med forbehold) synes først å ha funnet sted da jernrørene gjorde sin entré.

2 Fra kapittelet Trævandleddninger i boka Træk av Rørlæggerhaandverkets historie. C. M. Mathiesen, Rørlæggermester. Kristiania 1924. Forfatteren skuer i kapittelet tilbake på siste halvdel av 1800-tallet – for interesserte vel verdt å lese. Tilgjengelig på internett med følgende søkevei: Nasjonalbiblioteket > Vandpost > Bøker.

3 Bjørn Haugen og Ola Kolstad demonstrerte også for publikum hvordan tidligere tiders høvling av takflis ved hjelp av hest hadde funnet sted.

4 I artikkelens omtale av boringen, boret, stokken og underlaget – brukes termene fram (framover) og bak (bakover) i samsvar med borets bevegelse under selve boringen.

5 Skjebor skal være den eldste typen av bor laget av metall (med håndtak av tre). Når slike først ble tatt i bruk er meg ukjent. Under boring kunne ordinære skjebor roteres begge veier. Samtidig måtte skjebor trykkes innover (nedover) i veden. Bayeux-teppet (1070) viser en skipsbygger i aktivitet med et skjebor med såkalt bryststykke (for å gi trykk). Andre bor er utviklet fra skjebor. De tidligste navarene var lengst framme formet som ei langstrakt skje – omtalt i dag som skjenavar. Denne typen ble funnet i Osebergskipet.

6 Instrument (hjelpemiddel) til hjelp for posisjonering av linjer og vinkler – oftest under bygging av hus e.l.

Vannledninger av borete trestokker: Rør av malmfuru ble brukt etter krigen

I 1807 ble Brynjulvsrud i Sør-Odal lagt ut for salg, og auksjon ble holdt på Kjølset den 4. juli 1807. Ole Larsen fra Midtberg i Søndre Land fikk tilslaget for 1305 riksdaler. Han hadde bodd mange år på Oppstadbakken og var godt kjent i bygda. Han ble gift med Kari Tostensdatter Fulusagen fra Odals Verk, og i 1809 flyttet de til Brynjulvsrud.

Så tidlig som i 1853 ble det lagt inn vatn i fjøset på Brynjulvsrud. Fra ei ile i skogkanten nord for garden ble det gravd ledning for stokkrør. Bæssmør har fortalt at de ble lagt det året hun ble født. De ble antagelig lagt ned av hennes far, Lars Olsen Brynhildsrud (1809 – 1874). Rester av disse rørene ble funnet da nye rør skulle legges. I mellomtida var det brukt jernrør, men de rustet opp. I 1942/43 ville min far, Hans Brynjulvsrud, igjen prøve stokkrør av malmfuru. Thorstein, min bror, forteller at han og far hogg furu på Langmyrberget i *vestskoga*. Tømmeret ble kjøpt av Hans A. Krogsrud på Guttormsrud.

Det var kalde vintre under krigen med mye snø og frost. På Storsjøen lå det tjukk stålis. Tømmeret fra Langmyrberget ble kjørt med geitdøning over sjøen fra Songnabben mot Svenneby og Bukkeneset til stokkrør-

fabrikken til Spilhaug på Granholt i Mo i Nord-Odal. Om våren ble de ferdige rørene fraktet på langvogn over Sandskogen (Kloppmyra) tilbake til Brynjulvsrud.

Med stort mannskap fra Krogsrud, Guttormsrud og andre ble det gravd grøft over jordet ca. 40 meter lang og 70 til 80 cm djup i tung leire. Stokkene, som var tre til fire meter lange, ble lagt ned og buffet sammen med muffer. Ei natt under dette arbeidet kom et skikkelig regnvær, og en del av grøfta raste sammen. Noen av stokkene som var lagt nedi, fløt opp, og det ble et svare strev med å få disse husket ned i leira og klemt dem på plass med hesjestaur på tvers over stokken til en fikk fylt over nok jord til at de holdt seg på plass. Fra stokkledningen ble det brukt jernrør opp til ila og inn til fjøs og stall.

Foran kjøkkeninngangen var det ei helle. Der hadde vatnet lett for å fryse. På kjøkkenet var det tappekran og vass-så med skaupe. Ved siden av stod vaskevannstolen med fat og såpeskål, ofte hemsåpe eller sunlight-såpe. Handklehylle med pyntehandkle var det også. På svartovnen var det en kum så en fikk varmt vatn.

På Granholt var det fabrikk for boring av røråpning i tømmer. Her arbeidet smed Jo Brustad. Han laget blant annet stokkledninger til grøf-

ting på et jorde nordvest for vegen på Granholt. Ifølge Birger Kirkebys bygdebok bind III for Nord-Odal drenerte de i 1968 dette jordet. Da så de at det lå gamle stokkrør i grøfta.

Torhild Spilhaug Eide (f. 1938) forteller at hennes onkel Agnar Spilhaug (f. 1900) bygde opp stokkrørfabrikken på Granholt. Han var utdannet ingeniør og vokste opp på garden. Agnar Spilhaug flyttet etter en tid stokkrørfabrikken til Solør. Den store bygningen som sto igjen på Granholt, og det som var igjen av maskiner, ble senere brukt som lekeplass for Torhild

og jevnaldrende. Torhild omtaler fabrikken i dag som «Saga». Agnar Spilhaug og kona måtte under krigen flykte til Sverige, og de flyttet senere til Toronto i Canada.

På Motorhistorisk museum i Stange finnes en stokkboremaskin. Innehaveren av museet, Ole Bækkedal, kan fortelle at maskinen ble hentet på Grue Finnskog. Den hadde vært i bruk helt fram til siste krig. Når stokkene var ferdig boret, måtte de ligge i vann før de ble lagt ned, om ikke, kunne de fort slå sprekker og bli ubrukelige.

Ole Bækkedal (t.v.) i samtale med Halvard Brynjulvsrud på Motorhistorisk museum i Stange i mai 2021. De studerer en boremaskin for stokkrør. Bækkedal forteller at da det ble lagt nye vannledninger i Hamar på 1980- og 1990-tallet, var det gamle stokkrør som ble erstattet. De hadde da fungert i over hundre år. (Foto: Øyvind Krogsrud)

Vannledninger av borete trestokker: Bruk av stokkrør i Størjebygda

Kroksrud ble trolig ryddet i kristen middelalder (1050-1350). Etter Svar-tedauden lå den øde og ble brukt til hogst og havn fra garden Seim. Min bestefar Knut Krogsrud (1855-1952) fortalte at husdyra på Seim som skulle til sommerbeite på Krogsrud, ble fraktet dit over Storsjøen på tømmerflåte. Vatn til folk og husdyr hentet de fra «Vannpostdammen», som lå 50 meter ovenfor gardstunet.

Kroksrud ble skilt ut fra Seim i 1762. Da var det to søskenbarn som tok over Kroksrud og delte garden i to bruk. Knut Andersen overtok nordre Kroksrud, Nordstua, og Knut Hansen tok over Søstua. Begge hørte til den gamle slekta på Seim. Knut Andersen ble gift med Ingrid Gudbrandsdatter fra Helgedagsrud, og Knut Hansen med halvsøstera Ingeborg.

I 1764 fikk de skjøte på eiendommene. I ettertid ble dette årstallet husket, fortalte min nevø Hans Marius Krogsrud, fordi det var 50 år før Grunnloven på Eidsvoll i 1814.

Da det fra 1762 ble to bruk med helårsdrift, måtte det til mer sikker tilførsel av vatn. Det fant de i Øverjordet. Et sted ved skogkanten var det bløtt og trolig et oppkomme av vatn. De gravde brønn. Ila ble den kalt. Som smågutt stod jeg og så gjennom

det klare vatnet at det sildret og rant fram vatn i botn. Vatn var det der også tørkesommeren i 1947.

Nordstua og Søstua samarbeidet om å få vatn til bruka. Det ble lagt ned stokkrør til bryggerhus, stall og fjøs. Til sammen hadde de mange husdyr. Det er usikkert når de la ned rørledning fra Ila, men det er rimelig å tro at det skjedde på slutten av 1700-tallet. Drikkevatt ble hentet fra Ila i to 50-liters spann, vinterstid på kjelke og i ei spesiallaget trillebår om våren.

Ila var årsikker med vatn, og røra har holdt godt, for 100 år seinere, i 1865, står det i matrikkelen at bnr. 1 har en besetning på 2 hester, 8 kuer, 12 sauer og 2 svin, og bnr. 2 har 2 hester, 7 kuer, 1 ungdyr, 8 sauer og 1 svin samt heimehavn til 1 hest og 1 ku hele sommeren.

Barfrost om høsten og kalde vintre førte noen ganger til at vatnet fraus i stokkene. Da fikk vi ikke vatn før telen i bakken var tint opp. Det kunne vare til slutten av mai. Da måtte vatnet hentes fra Songnessjøen.

Min bror Håkon kjørte en vinter vatn med hest og slede fra Bjelkervika. I isen ble det sagt et hull som vatnet ble øst opp fra. På sleden stod det en stor stamp som rommet bømtevis med vatn. Det ble sjøvatt til Søstua, Nordstua og Bjelker skole.

Lærer Edv. Kr. Vigdal på Bjelker skole hadde i kjøkkenbenken bygd inn et badekar. Å fylle opp det med vatn var nesten hardeste jobben. Det ble mange turer opp ei lang og bratt trapp for å komme inn på kjøkkenet. Knut Krogsrud (1921-2012) la i 1968

nye rør fra Ila. Der det var mulig, ble det tredd nye rør gjennom stokkrøret. De sparte seg for graving.

I nyere tid ble det boret etter vatn både i Nordstua og Søstua. De valgte å bore hull i bakken ved sida av der stokkledningene lå.

Hans K. Krogsrud og sønnesønnen Hans Marius, 4 år, henter drikkevatt fra Ila. (Foto: Lars Krogsrud)

Tibarnsmora Ragnhild Elisabet Krogsrud (1898-1983) vasker klær ved bekken nedenfor bryggerhuset på Kroksrud. Skylling av klesvasken ble gjort fra en båt utenfor Sanderenga. Så tungvint var det når vatnet i stokkrøra ennå ikke var tint opp etter vinteren. (Foto: Privat eie)

Han laget neverkont til Lloyd George og Nansen

«På gjesting hos ein gammal neverflettar i Nord-Odal.»

Dette var tittelen på en artikkel, skrevet på nynorsk, som sto på trykk i avisa Nationen 6. mars 1960. Forfatteren, som vi bare kjenner som signaturen OSEL, hadde besøkt neverfletteren Martinus i Breibybråten i Bruvoll sommeren 1960 for å lære mer om det tradisjonelle håndverket som Martinus var kjent for, også langt utenfor Nord-Odals grenser.

Her er artikkelen: «Alle har vel høyrte om birkebeinarane, at dei brukte neversko. Dei hadde ikkje anna å ha på føtene da dei for mest 800 år sia flakka omkring. Det var vel hustru mang ein gong om vinterstid.

Mange har vel i våre dagar stogga litt ved dette, undrast litt, på harde tider kan hende. Men noko særmerkt for landet vårt, for Norden, eller ekstra harde tider var ikkje dette. Heilt fram mot våre dagar har dette vore vanleg somme stader. Folk kan enno hugse gjetarungane brukte neversko, og at tømmerfløytarane gjorde det same. Det var da tryggast å ha med seg neverstrimler i lomma, så skoa kunne lappast på staden når sålane blei tynnslitne.

Det er nok i Glåmdalen, og da særleg på Finnskogane, at never har halde seg

Martinus fotografert av Nationen sommeren 1960.

lengst som vyrke til bruksting. Der er kunsten også komen austanfrå, og der er tradisjonen rikast.

Ei «neverskomil» var såleis så langt som ein kunne gå med eit par neversko før de var utslite.

Det var sålene det gjekk hardast utover. Skulle ein lenger, drog ein berre den botnlause skoen oppover leggen og tok

---

Av Gunnar Nygård

på ein ny. Framkomen kunne ein finne ut kor langt ein hadde gått med å rekna skorestane oppetter leggen. Og det var dryge mil, vert det sagt.

Det var ei mengd ulike slag bruksting som før vart laga av bjørkenever. Det var kar for salt, sukker og kaffe. Det var brødboksar, knivslirer, snusasker osv. Neverluren er kjend over mestedelen av landet. Og før Bergans Meis overtok, var det neverkonten som rådde grunnen aleine i grensetraktene på Austlandet.

Maten heldt seg så godt i konten. Kaku var like god 8-14 dagar og meir, når skogsfolk hadde nista seg ut og brukte konten som nistematbu. Det var ein stor kunst å flette i never. Det var ein kunst som ikkje har vorte til på ein dag, men som har vakse fram gjennom lange tider. Nå er det få som kan han, berre ein og annan av dei eldste i somme bygder. Vi skal helse på ein av desse.

Det er høgsommar 1960, ein av dei få, varme solskinsdagane. Vi kjører gjennom Nord-Odal. Ein 3-4 km. frå Sand, på vegen «over skogen» til Hamar, ligg det ei lita, brunsvidd, gammal støve oppe i bakken på høgre sida av vegen. Der bur han vi har sett ein del arbeid av og høyr tale om: Martinius Nilsen Stensby.

Han er ingen ungdom lenger, han er fødd i 1872. Men lett og raskt går han der han kjem oppover frå huset til sonen. Ein ungeskikk fylgjer han i helane. Litt smålåten er han. Han forsnakker seg ikkje. Han svarer velvillig når ein spør, vil liksom gjerne prate. Vi får sjå diplomane hans, førstepremiar for utstilte neverarbeid.

Vi spør om det er mange som har kjøpt neverkont av han. «Å, ja ...». Om det var så at Fridtjof Nansen hadde kjøpt ein. «Ja, han gjorde det. Han tinga ein».

Om det var andre. «Denne her skal ned på lensmannsgarden». Om det var andre som hadde tinga neverkont av han før, kjende politikarar eller så? «Eg laga ein ein gong til statsminister Lloyd George».

Vi staggår resten av dagen hos han Martinius, og vi kjem att dagen etter også. Det var ja med ein gong da vi spurde om han ville lære bort kunsten. Han vart helst forundra over spørsmålet. Det var litt uventa at nokon ville lære dette nå for tida.

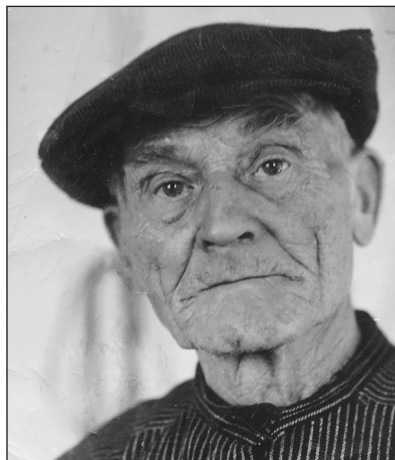
Nevra må helst flekkast i sava-tida om våren. Men ho kan og flekkast i sterkt linnver om vinteren. Ein riper med kniv i spiral nedover treleggen for å få lange strimler. For moro hadde Martinius målt lengste strimmelen han hadde flekt. Den var 63 meter!

Dei gamle var nøye på at dei ripa spiralen «med sola». Ripa ein rangsøles, vart nevra og rang. Da fekk ein «motved» under reinskjering av kantane.

«Det var jammen rart at nokon ville lære dette nå! Da eg var ung var det ingen som ville lære det bort. Eg måtte lure meg til å lære det. Det var fleire her i bygda som dreiv med slikt arbeid den tida».

Dei gamle villa neverstrimlane saman i store nyster. Dei la innsida, rettsida, ut. Det vart også brukt å vikle dei saman i kveilar og sette klype på. Beste lagerplassen var kjellaren. Ein rett fletta neversko eller neverkont har 4 lag never utanpå kvarandre. Ein brødboks er gjerne laga av ei treramme, kledd med heile neverflak, og fletta med neverstrimler utanpå der att. Ei saltbørse er laga av ei samanrulla never, sinnrikt festa saman på utsida, med botn og lok av tre.

Martinius Stensby har ikkje berre drive med neverfletting. Han har laga eit utal

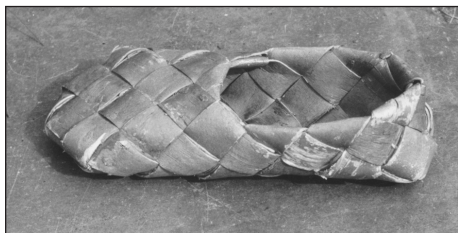
Helga og Martinus fotografert på slutten av 1940-tallet.

bruksting, teiner og korger o.l. av fletta spon. Han har drive mykje med lagging. Småbruket hans måtte og ha tilsyn. Eit strevsamt liv har det sikkert vore for denne verdige representanten av det gode, gamle slaget frå ei norsk bygd».

I avisartikkelen er han omtalt som Martinius, men døpenavnet var Martinus, og han brukte selv den skrivemåten.

Tusenkunstner

Martinus var en tusenkunstner. I tillegg til neverfletting livnærte han seg som skomaker, og han laget blant annet fleskebaler, kaketiner, vass-såer (vassbutter) og skauper. Mye av det

En av de utallige neverskoene Martinus laget.

han laget fant vegen til folk rundt i bygda og også utabygds. Martinus var også tømmerhogger og tømmerfløter.

Jubileumsutstillingen i Kristiania

Sommeren 1914 var Martinus blant utstillerne på den store jubileumsutstillingen på Frogner i Kristiania. Utstillingen, som samlet over to millioner besøkende, ble arrangert for å markere hundreårsjubileet for Grunnloven og vise fram det som Norge kunne frambringe. På diplommet han fikk står det: «*Hædrende omtale er tildelt Martinius Nilsen Nordberget, N. Odalen, for næverarbeider.*» Han stilte ut en neverkont og ei brødkiste av never.

Det var trolig i forbindelse med denne utstillingen at Martinus fikk bestillingene av Fridtjof Nansen og den engelske politikeren og senere statsministeren Lloyd George.

Flere nordodølinger

I utstillingskatalogen finner vi flere nordodølinger: «*Karoline Haug, vævning; Ragnhild Helgedagsrud, garn,*

Øverst: Diplomet som Martinus for deltagelsen på jubileumsutstillingen i 1914.
Nederst: Fra utstillingsområdet. (Foto hentet fra Nasjonalbibliotekets samlinger).

vævning av forskjellig slag; Marie Rudshaugen, vævning, strikning; Edvard G. Sagen, melkebunker, smørspand; Thosten K. Sjøli, vandkar, baljer; Ole H. Vestby, tollekniver». Ole H. Vestby er omtalt i Jul i Nord-Odal 1991.

Født på Steinerud i Austvatn

Martinus ble født 2. desember 1872 som den sjettede av sju unger på plassen Steinerud under Søndre Berg i Austvatn. Foreldrene var Nils Gulbrandsen fra Steinerud og Inger Kristiansdatter fra Brandval. Familien flyttet til Nordberget i Knapper. I november 1900 giftet Martinus seg med Helga Malerud (1882-1950). De bosatte seg i Søndre Malerud i Bruvoll og tok senere etternavnet Stensby. Her ble sønnene Arne (1909-1992) og Nils

Ivar (1911-1989) født. I 1914 kjøpte Martinus småbruket Breibybråten, og de flyttet dit. Midt på 50-tallet bygde Arne på ei tomt delt av fra eiendommen. Helga døde i 1950. Martinus bodde i Breibybråten til han døde i 1965, 93 år gammel. Sønnensønnen Odd Magne bodde sammen med Martinus noen år, og etter bestefarens bortgang kjøpte han eiendommen. Han bruker den nå som feriested.

Kilder:

- *Bygdebøkene for Nord-Odal: Bind III og nye bind II*
- *Avisa Nationen 6. mars 1961*
- *Wikipedia: Jubileumsutstillingen på Frogner 1914*
- *Norges jubileumsutstilling 1914: Katalog over utstillere*
- *Muntlige opplysninger fra Martinus' barnebarn*

Barnebarna med et lite utvalg av Martinus' store produksjon. Fra venstre: Odd Magne, Finn og Solveig. (Foto:Gunnar Nygård)

Sammarssminner

Det var sulu-reir oppunder takskjegget heme,
med leirbækk nedover husveggen.
Ni-piping frå onga, frå mårån tell seine kveld.
Gødt å vakne og søvne tell.

Græva meitmærk og fiskje med dupp
lærde je fort.
Katta satt bak mæ og vente,
gæ'ærn som a var etter mort.

Spikkjeflæsk med hemlaga potittstappe tell mæddas
da gauken gol ved St. Hans-leite,
og rabarbragraut tell ettermat
med mie sukker og kremfleite

Av Else Marie Danielsen

Vi skulle bære områ øss litt

«Vi hadde itte tenkt å være der så lenge, bære vinter'n igjennom. Vi skulle jussom bære områ øss litt», sa Berthe da hun ble spurt hvordan det hadde vært å bo i Invidia i så mange år.

Vi tenker oss tilbake til desember 1907. Den 10. desember det året var det bryllup i Nord-Tjernet under Ekornhol. Berthe hadde endelig fått sin Anders denne dagen. Han var fra Masthaugen under Løkker og hadde «tent» nede i bygda fra konfirmasjonsalderen. Hun hadde hatt det samme «livsløpet» som ung, først som barnepike hos Julius Ekornhol, tre dager etter konfirmasjonen, 15 år gammel.

Etter et år flyttet hun til Heer som budeie og var både på gården og i Heersetra (Mørktjernssetra) gjennom tre år. Etter det tok hun tjeneste i Løkkerlien. Det var der hun traff Anders sommeren 1907, denne alvorlige og fâmælte karen fra Masthaugen. «Det er nåe ve'n», hadde Berthe sagt en gang da en de andre jentene hadde spurt henne hvordan hun hadde greid å bli kjent med Anders. Han var stille og vanskelig å få kontakt med mange ganger, men arbeide kunne han. Han hadde levd opp i små kår og var vant med å ta i et tak der det trengtes. «Je var smågutt da je beginte å ærbe»,

hadde han sagt en gang. Så Anders Martiniussen Masthaugen var en ettertraktet kar både på gårdene og i skogen.

Denne kvelden ved sankthansleite ble til noe mer, og de holdt sammen til det ble bryllup på førejulsvinteren i 1907. På seinhøsten det året hadde Anders fått «niss» i at det var ledig husvære og fjøs i Invidia nord for Utsjøen. Nå var det en gang slik at det var best å være gift når en skulle skrive kontrakt på en plass. Ja, slik ble det like etter bryllupet, de fikk kontrakt på plassen der vest for ei krone i året, levetiden ut for dem begge.

Med nesten tomme hender gikk de til Invidia en desemberdag det året. De to var heldige, for desember hadde vært mild og snøfattig, så veien var lett å gå. De hadde fått lånt hest i Løkkerlien for å frakte det vesle de eide, og med hver sin neversekk på ryggen bar det i vei tidlig en morgen – livet på et fremmed sted nord for Utsjøen hadde begynt. Men bare etter noen dager sto det ei lånt ku på båsen, så julekveldsmorgenen kunne den mjølkes for første gang.

Vi skal følge Berthe og Anders gjennom livet, men først litt om plassen de flyttet til.

Invidia var opprinnelig seter for Vilberg i Eidsvoll fra tidlig på 1700-tallet, så i over hundre år var det seterdrift på plassen. Navnet på plassen har en

---

spesiell forklaring. Omkring 1750 var det en grensetvist mellom Nord-Odal og Eidsvoll i området ved Utsjøen. Futen i Eidsvoll uttalte den gang at han førte en sak mot de «misunnelige odølingene». På latin heter misunnelse *invidia*, så det ble navnet på plassen etter hvert.

Da det ble slutt på seterdrifta der omkring 1837, ble det fast bosetting, og seterdrifta ble flyttet lenger nord til Vilbergsvangen. Lengst sør i innmarka i *Invidia* har det vært rester etter bosetting, muligens finner, men det er ikke påvist med sikkerhet. Den første som bosatte seg der, var Sigrid Halvorsdatter Jonsbråten fra Gullverket. Hun var der i 18 år og døde der i 1855, fattig og ensom, 71 år gammel, etter at hun hadde blitt enke bare noen år etter de flyttet dit.

De neste femti årene var det flere som søkte lykken i *Invidia*. Fra slutten av 1860-årene og fram til 1905 bodde det en stor familie der, med ti unger, så da var det liv og aktivitet på den øde skogsplassen. Så ble det stille og tomt i to år til Berthe og Anders flyttet dit på førejulsvinteren 1907.

Carl Jørgen Høibraaten var eier av Utsjøskogen, der bl.a. plassen *Invidia* ligger. I starten på 1900-tallet hadde han bygd sag nede ved Utsjøen, og denne ble naturligvis kalt *Invidiasaga*. Høibraaten var driftsleder både på denne og Utsjøsaga. Anders fikk arbeid på førstnevnte sag like etter at han flyttet til plassen, og der var han i lange perioder gjennom mange år. Høibraaten fikk etter hvert stor tillit til Anders, så han ble oppsynsmann i Utsjøområdet, i tillegg til vanlig skogsarbeid.

På et bruk som *Invidia* var det slit for tilværelsen, men de to greide seg bra som småkårsfolk. Med to kuer og en kalv på båsen var det nok litt skreint med for utpå våren, men de fikk slå graset i Maurdalen og på Tennungsaga etter hvert, og det hjalp på formangelen. Anders rodde med høy fra Maurdalen til nordenden av sjøen, og så bar han buntene på ryggen opp til *Invidia*. Han overvintret også en del høy nede ved sjøen, som han kjørte fram med kjelke på vinteren. Og alle som har vært der, vet at det er bakke helt fra sjøen og opp.

De to var veldig forskjellige personer. Han var stille og ikke så utadvendt, hun var helt motsatt, gjestfri og skravlesjuk. Den gamle veien mellom Gullverket og bygda her gikk like forbi *Invidia*, og det fortelles at når det kom noen gående forbi, sto Berthe ofte ved skigarden for å prate. Mange var også innom der, og da ble det ofte litt servering. Det fortelles at om vinteren var det flere skoleklasser fra Gullverket som gikk på ski dit, og da var de inne og fikk en liten mjølkekopp til maten som de hadde med. Det ble ofte sagt: «Jo, på tur'n hitover var je innom a Berthe i *Invidia*, ho vil så gjenne prate.»

Ei historie om han fra bygda her som var i området ved Utsjøen på «tipperplokking», er nokså betegnende for hvordan det var i *Invidia* noen ganger. Han gikk innom Berthe og Anders. Dette var en søndag, så han visste at Anders også var hjemme. Han spiste noen brødsiver som han hadde med i sekken, og Berthe serverte kaffe. Han skjønte etter hvert at Anders lå i senga inne i kammerset og hørte alt

Berthe og Anders på kjøkkenet. Tegning av Rune Nor.

som ble sagt, men han ville også ta en prat med han, så han sier: «Nå har je fønni så mie tipper, så da vil je rekti ta mæ en dram som je har her i sækka, før je går østover att.» Nesten før han

hadde fullført setningen, hørte han lyder fra rommet der Anders lå. I en liten åpning i døra ser de to Anders som stikker fram ansiktet. «Har du med dæ brænnvin, Hans?» Joda, han

*Fra Invidia en vinterdag
på 2000-tallet.
(Foto: Bengt Ringvold)*

svarte bekreftende på det, og med det samme satt Anders ved bordet. Det ble en skjenk med «hembrent», og en liten høytidsstund for han som kom fra kammerset.

Det var mange forskjellige mennesker som gikk forbi skigarden hos de to. Berthe var flink til å omgås alle, og med sitt gode humør og store gjestfrihet gikk det bra i alle år. Hun fortalte at i de første årene likte hun ikke taterne som kom forbi, ofte mange sammen, men etter hvert ble det bare koselig. De satte seg ofte på utsida av skigarden for å prate. Som regel var det unger med, og da vanket det en mjølkesup på unga. Alle fikk føle på hennes gjestfrihet.

En sommermorgen noen år før krigen skjønnte de to at det måtte være noen i skålen i Invidia. Døra sto litt åpen, og de fikk følelsen av at de ikke var alene. Anders og Berthe gikk ned dit, og der, midt blant ved og litt redskap, lå det en ung kar i veldig slitte, fillete klær. Ved siden av han sto en slags sekk, og så hadde han tatt en gammel garnsekk til «hodepute». De prøvde å vekke ham, men søvnen var nok veldig dyp. «Le'n såvå, han

vakner nukk utpå dagen», sa Berthe idet hun gikk opp igjen. Anders ble stående igjen litt, han måtte se på denne framtoningen litt til. Ja, slik ble det, utpå dagen satt det en søvning ung kar på en stein ute på bakken i Invidia. Berthe er raskt ute og spør: «Håkken i all vælæ er du før en?» «Jeg var veldig trøtt i går kveld», svarer han. «Ja, mæn håkken er du?» sier hun en gang til. «Jeg heter Fritz, men blir kalt noe annet.» «Hå da?» «Fillefrans», svarer han og ser ned i bakken. «Det har seg slik at jeg skulle gå over til Odalen. Jeg kjenner en kar der», fortsetter han. «Je spekulerer på om du er sultin?» spør Berthe. Han blir litt brydd og ser ned, men nikker til det, og så sier han: «Jeg har ikke gjort noe galt der nede i vedskålen, jeg var bare trøtt.»

Nei, ingen trodde det, så da var det ikke lenge før han satt ved matbordet inne. Anders ville ha rede på om han arbeidet. Det svarte han aldri på, men likevel fortalte han mye om seg selv og livet sitt, og særlig Berthe hørte på alt han sa. Etter en stund takket han for seg og sa at han skulle gå videre østover til Odalen.

Men historien om Fritz stopper ikke her. Flere somre etter dette kommer han innom og får nyte av gjestfriheten til Berthe. «Du er så snill, du Berthe», sa han bestandig når han gikk igjen. Men etter flere besøk gjennom flere år så de aldri noe mer til han. Etter et års tid fikk de besøk av noen fra Oslo som fortalte at han var blitt funnet død på et fortau i nærheten av Stortorget. Fritz var nok ikke helt den karen som de hadde opplevd, men det syntes ikke de to det var så nøye å høre på. De hadde egentlig blitt glad i denne fremmede vandreren, og de pratet mye om han etterpå.

Gjennom krigsårene var det egentlig rolig, men det var litt vanskelig av og til når det gikk flyktninger forbi. «Det likte je itte nåe særlig, og bære så det er sagt, denna Hitler skulle vøri arrestert», sa a Berthe.

På en måte levde de to i Invidia hvert sitt liv. Hun så gjestfri og han nesten det motsatte. Noen «utflukter» ble det på Anders av og til i løpet av året. Da trasket han av sted ned til Gullverket, og på de turene var han kanskje ikke så innesluttet. Noen drammer her og der gjorde nok livet lysere for den flinke arbeidskaren. «Je må unna a litt innimillom», hadde han sagt en gang. Dette var hans måte å si at han måtte ha litt frihet i livet sitt.

En kjent maler var flere ganger innom i Invidia. Det var Henrik Sørensen som fikk nyte godt av den store gjestfriheten i skogshjemmet, og ved en anledning malte han Anders sittende i en stol utenfor huset. Hvordan han hadde fått det til vet jo ingen i dag!

Slik gikk årene, og en kald vinterdag, den 15. februar i 1949, sovnet Anders inn for godt. Han døde i den senga i kammerset som han ofte rømte til når det ble for mye folk både inne og ute. Han hadde vært sjuk ei tid da, så Berthe hadde avtalt med noen nede i Gullverket om å flytte dit når hun ble alene.

«Det har bære vøri øss to her. Je vil herifrå da han blir borte, det blir nukk itte så huggalt lenger da», hadde hun sagt høsten før. I starten på mars i 1949 forlater også Berthe plassen. Hun flytter ned til Nord-Rundtom i Gullverket og blir boende der til sin død 29. juni 1956.

I et intervju i Eidsvoll Blad høsten 1951 sier Berthe: «Je ser list på livet ennå, ja, det har je gjort støtt. Det gjær så mie med øss alle.»

Det får stå som avslutningen på historien om Anders og Berthe Invidia; to forskjellige mennesker som utfylte hverandre i alle disse årene i Invidia.

Julekonsert på første rad

Klokka var 18:03. Folk hadde strømmet inn i kirken, inn fra snøen som danset under lyktestolpene, og inn i det gule lyset fra lysekronene. Han var den eneste ute nå. Han var kledd i olabukse og ei tykk boblejakke. Votter hadde han også. De var strikket, og kjøpt på et julemarked for mange år siden. Men lue hadde han ikke, og var derfor rød på ørene. Han kunne høre stemmen til en kvinne inne fra kirken, så han gikk nærmere vinduet for å høre bedre. Hun skrøt av alle de oppmøtte og takket så mye for at de hadde kommet, og så gikk hun videre med programmet for kvelden. Det var den årlige julekonserten, og han og en kollega hadde avtalt å møtes her. Han hadde sett kollegaen gå inn etter alle andre, men han hadde ikke sett vår kjære venn, som hadde gjemt seg bak et gammelt tre. Kollegaen hadde stått og ventet på han, men måtte til slutt gå inn, i tilfelle han hadde gått inn og satt seg.

Han skulle gjerne vært inne, men billett hadde han ikke fått tak i. Det var denne verkstedregninga da, som hadde gjort et innhogg i lommeboka. Og det at han hadde brukt sparepengene på et nytt kjøleskap kun noen uker i forvegen hadde ikke akkurat hjulpet på. Det var bare dårlig timing, det var alt. Men musikken var da like fin ute den, som inne! Han lente hodet inntil veggen, og lyset fra vinduet streifet håret hans. Han lukket øy-

nene og lyttet. Lyttet på alle de gode ordene. En bil kjørte forbi nå og da og sendte lange skygger. De danset mellom trær, gravstøtter og snøfonner, men avbrutt av små, gule lys her og der. Men ingen så han. Han sto så åpent, den mørke skikkelsen mot den hvite veggen. Like synlig som månen på nattehimmelen, men slik som nå, gjorde skyene sin innsats med å skjule dem begge. Et hvitt teppe hadde lagt seg over mannens skuldre, men han brydde seg ikke med å børste det av. Han sto like stille. Bare nøt musikken. Han hadde stilt seg under det vinduet der han visste det sto en høyttaler. For han visste hvor de sto. Han hadde vært her så mye før. Hadde sunget i

Av Victoria Nor

kor som barn. Særlig vakkert var det ikke, men gøy hadde han det. Han lyttet igjen. De som sang nå, sang både vakkert og hadde det tydeligvis gøy. Hvorfor hadde han gitt seg? Han kunne jo blitt ordentlig flink! Eller kanskje ikke. Kanskje greit han ikke gikk den karrierevegen. Ååå. Men hør! Nå spiller de «Deilig er jorden». Han kunne ikke noe for det, men den sangen rørte noe i han. Det har den alltid gjort. Det spredde seg en varme gjennom hele han, fra toppen og helt ned til lilletåa. Han ble med ett rettere i ryggen, og løftet haka. «Deilig er jorden ...» startet han forsiktig. Han var så stille så stille, men det var som å synge i en haug av bomullsdotter. Alt annet forsvant. Det var kun han og sangen. Øynene holdt han lukket. Han pustet dypt, før han fortsatte: «Prektig er Guds himmel ...» Det var kun han. Ingenting annet. Musikken innenfra ble pakket inn og hørtes ikke lenger. Bilene som kjørte forbi, var lydløse. Kun lys som streifet. Han tittet opp på snøen som dalte. Brydde seg ikke om de traff øyet. Han blunket ikke. Han så forbi hvert snøfnugg, helt til de ble utydelige. Et smil bredde seg under de røde kinnene, og han humret for seg selv.

«Oss er i dag en Frelser født», hørte han rungende inne fra kirken og skjønte sangen hadde nådd slutten, noe som ville si at konserten også hadde det. Kvinnens stemme avbrøt den rungende applausen og takket så mye for den varme mottakelsen. Før han rakk å høre mer av hva kvinnen sa, løp han bortover i en halvmeter snø mot vegen foran kirken, men greide å snuble i snøfonna. Han reiste seg

raskt og børstet av seg snøen, men før han rakk å komme seg av gårde, åpnet kirkedøra seg, og publikumet kom sigende ut. En av de første som kom ut på kirketrappen var kollegaen. Han var sett nå og hadde ikke noe annet valg enn å bli stående. Blikket møttes, og de ga hverandre et nikk. Kollegaen snakket først: «Jaså, er det her du er? Jeg så deg ikke i kirken.» «Nei, jeg tok feil av tida skjønner du! Trodde det sto 20:00, ikke 18:00.» Han lot være å møte blikket til kollegaen under denne setningen, som begge visste var løgn. «Jaha, så du trodde det? Fort gjort å bomme på tida. Men med to timer ...» Kollegaen så forsiktig på han. «Ja, kanskje litt dumt, jeg som er så nøye med tiden.»

De sto der en stund uten å si noe. Ventet på at resten av publikumet skulle gå forbi. Kollegaen lot øynene gli over han, på de røde kinnene og ørene, og de snødekte skuldrene. «Vet du hva», startet kollegaen, «neste år, da bestiller jeg billetter til oss begge, og så kommer jeg og henter deg! Vi kan jo ikke la deg komme for seint to ganger på rad, kan vi vel? Se på det som en julegave.» Han gned haka mot jakkekragen og så på kollegaen med en rynke mellom øynene. «Jeg kan ik ...» startet han før han brått ble avbrutt av kollegaen: «Nesj! Gi deg, det vettu du kan! Jeg spanderer. Du har allerede gjort så mye slik for meg.» Før han rakk å si noe på det, la kollegaen hånden på skulderen hans og førte han mot porten. «Det var godt å se deg i dag. La oss gå til stasjon', så tar vi oss en kaffe. Du må få igjen varmen.»

Gutten og hæsten på Dagfinrud

Dætta er førtæljinga om en gutt og en hæst – og om jula på et småbruk i Nord-Odal'n på 1940-talet.

Ja, det bejinner å bli lenge sia, før je vart født i Søstua på Dagfinrud, etter sigende på en fin vintersinda i februar 1939. Søstua er et småbruk med 35 mål matjord, en skogtapp på 50–60 mål, pluss en del ta en husmannsplass, Brenna, noa hundre meter oppi skoga. Dætta er da de omgivelser je voks opp i, i hoppes med kuer, griser, sauer, høner, katter og hund, og sist mæn itte minst, den svarte hæsten vår, Sonja, som hadde hvitt bles i panna.

Under magan på hæsten

I mie ta det je gjorde, var 'a Sonja med. Fisste gongen je var i nærheten ta 'a, høllt je visst på å skræmme vettet ta 'a mor. Je kommer itte hau det sjøl, før je var bære en liten gutt. Det var i sløttaunna, og som vanlig var, sto 'a Sonja i tjør ute på garda. Det var som vanlig lang mæddashvile, 1 ½–2 timer, før at 'a Sonja skulle eta og hvile. Etter at vi hadde eti, gikk je visst ut i finværet. Etter ei stønn gikk 'a mor ut før å se etter mæ, og da fækk 'a nesten sjokk. Før under magan på 'a Sonja sto «den unge mannen» og kjente på pattene til hæsten og sa «likke-likk» – ordet rektig små unger brukte før

å kjeta. Men 'a Sonja sto heilt stille, og 'a mor fækk med sæ «den uredde herremann» innatt.

Brenna vart delvis brukt som hamning før 'a Sonja, og da 'n far skulle leie 'a dit, og da ho vart hente hemmatt, fækk je væra med. Je fækk sitta på hæsterigga, og gjett om det var stas. Mæn 'a Sonja vart liksom mi. Da je vart større, og 'a Sonja låg ute på garda og hvilte, kunne je legge mæ med huggu på hæsjen hennes, og ho låg heilt stille.

Smågutt på småbruk

Je voks altså opp på Dagfinrud – «Dagfinru» – med det som var å drive med på et slikt småbruk. 'N far meinte det var viktig at je så fort som mulig lærde mæ å gjæra de tinga je kunne klare, så je kunne hjelpe tel heme. Etter hvert som je vart stor nukk, vart det mange slike ting je kunne gjæra, og 'n far var pådriver. Mie var i forbindelse med våraunn/plogaunn, sløttaunn og skåraunn. Om vår 'n var det møkkakjøring, hærving, pottitsætting, hypping og vælting je klarde å væra med på, og 'a Sonja, hæsten, var med på mie ta dætta. Spesielt fækk je kjøre valshærva, før 'n far ville støtt bruke den på pottitlandet før å få fin jord der.

Tel slutt var je stor nukk tel å kjøre sâmaskin. På løkket i sâmaskin var det en artig ting: Det var en heil hau med datoer, og 'n far sae at døm

---

Av Harald Dagfinrud

Harald på
hesteryggen.
Far Søren
holder Sonja.

markerte siste dato'n det var sått de årstala som sto der, og det var mange. Je fækk skrive «06.06.52».

I pottithyppinga var je med og leide 'a Sonja, mens 'n far høllet og stirte ploget. Je fækk full jobbe litt hos nabo'n med møkkakjøring og såing au, før han hadde itte hæst. Det vart «noa kroner i kassa» på den måten.

Nabo'n var hæller itte gla i å sæla på 'a Sonja, før da'n skulle lån'a, la 'a på øra, så han ville at je skulle hjelpe tel. Og det var stort før en smågut-tapp, å hjelpe en vaksin person med å sæla på.

En klok hæst

'A Sonja var med i mie ta det je var med og gjorde. Mæn einn ting kommer je hau spesielt, sjøl om det var 'n far som kjørde. 'A Sonja var en klok hæst. En vinter hadd'n far fått 'n onkel tel å høgge litt temmer. Temmeret skulle lunnes ned på gar'n. Det var et spesielt drag som vart brukt, og det vart brukt kjetting før å fæste

stokka tel draget, og det var høl å tre kjettingen gjennom før'n vart fæste tel draget. Hølet vart gjort med navar ta han som hadde høggi temmeret. 'A Sonja var rask, så 'n far måtte hølle stramme tommer de fiste tura tel lunnarplassen på gar'n. Mæn etter noa turer hengt'n tomma på høvret, og så sa 'n at «nå stopper 'a sikkert sjøl».

Og utrulig nukk – da 'n far og je kom tel lunna, sto 'a Sonja der og vente. Temmeret vart bærkje, enten med bærkjarspae hæll øks, og kjørt med bukkedoning ner tel sjø'n, der det vart lagt ut tel mærkjing før det skulle fleites vidare. Det var to slags temmer – barting og slip. Temmeret vart målt opp med skant og klåvå. Bartingen skulle være fem meter, og tjukkelsen vart målt i toppa, mea slipen vart målt midt på stokken. Lengden på stokka vart høggin inn med romertal i roteien.

Skogleiers etter smør

At je var med på å bruke hæst som

gutt, medførte et par spesielle «opp-gaver». På Flo var je ofte var og gjærte tel i aunner og slikt, hadde døm kuen på en plass som heitte Kjølen på Tjennliskoga. Je skulle bruke hæsten på garda og kjøre dit med ting døm trengte, og ta med førskjellige slags mjølkeprodukter som smør og ost og eventuelt are ting telbarsatt. Da var det å starte frå garda tile om mårån og kjøre vægen tel je tok ta mot Sjøenden og Lognsjølia. Ved Lognsjølia måtte je skifte frå stuttkjærre tel sleip, før det var itte kjærrvæg vidare. Så da var det å læsse om og sleipkjøre den stubben som var att, mæn det var itte langt. Hematt kjørde je skogleiers – en aan væg. Det var kjærrvæg gjennom skogen. Den skulle je ta, mæn je måtte itte ta tel vinstre noen stann, så skulle det gå bra, fækk je beskjed om. Og bra gikk det. Je kom att på Kørsholen, hæll over Skyrudsgar'n.

På hæstleiting

Det var vanlig å slæppe hæsta åt skoga om sammar'n, da det itte var bruk før døm heme. Hæsta vart slæppt ved Sætersjø'n, ved en skogsvæg som 'n far kalte «Skjortflak-vægen». Einn gong fækk je væra med og leite. 'N far hadde låvå å skaffe leitehjælp før en kamerat som hadde vørti sjuk, mæn den han far trudde kunne hjelpe tell, kunne itte. Dæffer vart det min jobb å leite etter 'a Sonja. Vi sykle tel Sætersjø'n og bejinte leitinga. Hæsta brukte visstnukk å gå i noenlunde samma område. Vi hadde trøffi noa som var ute i samma «ærend» som øss, så vi var fæm stikkjir i alt. Mæn vi gikk og gikk og såg itte en hæst og hørde inga bjelle før vi kom tel eitt

stælle på grensa mot Stange som de som var kjent, kalte «Nøstadsætervangen». Der gikk det en heil skokk med hæster – hå mange veit je itte. Det var itte vanskelig å finne 'a Sonja, før ho hadde bjelle med spesiell klang. Og så såg je initiala hass far – S.D.-N.O.– som var kløpt inn bak på riggen før ho vart slæppt. Det var hæller itte vanskelig å få tak i 'a før mæ – det virke nesten som ho kjente mæ – og få sætt på 'a grima. Og tur'n hematt var lang, mæn det gikk fint, og je fækk 25 kroner før hjælpa.

Slakting og førjulstri

Det var mie dir på garda, og det vart en del avkom. 'A Sonja fækk en fålå, kuen fækk kælv og sauua lamonger enn gong i året, og smågriser var det rætt som det var. Grisa vart søllt da døm var fire vikur gamle, unntatt et par som skulle bli juleflæsk, og en kælv og en sau var au en del ta matauken. Je kommer spesielt hau en gong da smågrisa vart født svartflækkete. Det hadde nuk ingen sett før, før det kom haevis ta følk som ville se dæssa grisa.

Og tel jul skulle det slaktes. Det var som regel to griser, en kælv og kanskje en lamonge. Je deltok itte mie, mæn je var med og passe på med ved under den tunna 'n far hadde sætt opp før å værme vatten i, før det måtte hælst tel kokende vatten da slakter'n kom og skulle skølle grisa. Ellers hadde je jobb med å røre i blodet så det itte skulle levre sæ så fort, før da ville det itte bli noe tel klubb. En hælvs gris vart som regel søllt. Slakter'n delte opp etter alle kunstens regler. Flæsket vart salte og lagt i flæskebala

på den søndre bua, og to skinker vart salte og lagt i spesielle påsar og hengt opp under taket så det skulle bli spikkjeflæsk tel sammars. Det var klart da gauken gol, vart det sagt. Det vart delt av både ta griser og kælvi, og spesielle bætar ta kjøttet skulle skjæras opp og malas, før det skulle bli pølser, kjøttkaker og karbonader. Apropos pølse: Skulle det lagas pølse, måtte det tel skinn, og skinnnet var tærmer frå dira som var slakte. Det var litt ta en renseprosess, og deinn var det 'a bæssmor som tok sæ ta. Je tiss je ser ho sitter og klæmmer tærma gong etter gong, tel ho meinte døm var heilt reine og klare tel bruk.

Kjøttkaker og karbonader vart hermetisert, enten i norgesglas hæll metallbokser. På norgesglasa var det skruløkk med gummiring, og løkktet på boksa måtte lauddes før at det skulle bli tett. Og så var det å koke alt samma. Pølse trur je vart salte og lagt i flæskébala i hoppes med flæsket. 'A mor laga sylte og rull. Grishug-

Øverst: Harald og mor Ingeborg.

Nederst: Det var hester som gjaldt som leker, også.

*Sløttaunn
med Sonja og
trååkåjeng.*

gua vart kokt, og alt som var ta kjøtt vart brukt i sylta og eventuelt i rull. Tel sylta måtte det tel noe svor før å hølle kjøttet i hop, og tel rull var det spesielle påsår. Alt vart præsse i syltepræssa. Og så var det syltelabber, det var snadder for far og meg. 'A tante gjærte 'a mor med en god del ta dætta.

Og så skulle det bakas tel jul. Je veit itte hå mange slag – kanskje sju? Det je veit, er at 'n far itte var noen kakemons – han åt bære tebrød. Mæn julkake måtte tel au – to slag – med og uta russiner.

Oppdrag juleved

Je fækk øks da je var ganske liten – je har den øksa ennå – og lærde tile å høgge ved. Je titte det var artig å kleive ved – det tiss je fortsatt. At je hogg juleve'n da je var bære sju år høres litt rart ut, mæn det er 'n far som har sagt det, så da er det full sant. Je bidrog nukk litt, mæn om je

hogg alt ...? Sjøl om 'n far hadde lagt fram vedkabba, høres det mie ut. Det var nemlig slik heme, at all den ve'n som skulle brukes i jula, den skulle høgges føre jul. Je kommer hau enn spesiell gong da je dreiv i skåla og hogg. Je sleit med en kabbe som var litt krokete, før å få 'n tel å sprække. Da kom onkæl hass far innom og såg hå je dreiv med. «Du må hauggæ'n i kruggen, før da sprækker'n lettere», sa'n. Det stænte selvfølgelig, så det var et gøtt tips.

Læfsebaking sto på programmet. Det var et fellesprosjekt i Væstun, før der hadde døm så god omn og stor takke. Mett bidrag var å høgge bakstved. Ve'n var smår, nesten som stikker, og litt lengre enn alminnelig ved. 'N far ordne med rættkleivde kabber i rektig lengde, og je kleivde visstnukk bra. Einn gong trudde je at je hadde kleivd spesielt bra, før je hadde kleivd stikken en ækstra gong.

Mæn da fækk je kjæft før at je hadde «gjelle bakstve´n». Læfs´n vart gode uansett.

Det hørde øvv med å sætta opp kønnbandbusker. Det skulle væra ei skikkelig stor ei uta kjøkkenglaset og ei på hør sie ta låvdøra.

Jul på Dagfinrud

Og så kommer je hau julkvæl. ´A Sonja vart føre hør kvæll, mæn om julæftæn skulle je væra med. Da je var liten, måtte je sitta på rigga hass far, før je var redd nissen, og je trudde han var i heigølvet. Je var støtt med og føre ´a Sonja om julkvæl etter at je itte lenger var redd nissen au. I sørpekassa vart det da laga tel spesielt god sørpe, og det vart lagt ei skovel med havre ved sia ta kassa. Kuen fækk au litt ækstra.

Inne var det pinte med jultre og aan julepint. Det var fint da det vart ei julestjerne i glaset. Frå je var 12 år, var det min jobb å finne jultre. Je fant treet om sammar´n. Håkken som åtte skogen, spelte ingen rolle. Så var det bære å hente treet da jula kom.

Så var det selvfølgelig julemat. Det var både lutfisk, ribbe og pølse. ´A mor kom tur «fiskebigden», frå Viken, og

var vant tel fisk om julkvæl, mens ´n far var vant tel ribbe og pølse. Det var riskrem med rau saus tel dessert. ´N far var itte glad i riskrem, mæn han tok lite grunn før sins skull.

Lutfisk var som nævnt julemat. Fisken var jo tørrfisk, og den måtte vatnes. Det var jobben hass far. Je ser før mæ trebala i kjellara der dætta skjedde. Je veit itte hå som vart blande i vatnet – kanskje lut – mæn vatnet måtte skiftes fleire gonger så ´a mor fækk lutfisken slik ho ville.

Etter mæddan var det gaveutdeling. Som før nævnt var je redd nissen, sjøl om je visste håkken det var. Je veit itte hånner «skrekken» førsvant, mæn gaver vart det. Je kommer itte hau så mie om gaver, mæn enn gong fækk je en jingehæst som ´n onkel hadde laga. Ellers vart det mie bøker – Hardy-guttene, Jukan og Jet-serien, før å nævne noa.

Ellers var det ofte tre jultrefæster i jula. Det var på skuurn, Frelsesarmeens sindasskule-jultrefæst på Tæmplet og en jultrefæst heme som ´a mor laga i stand. I påsån som nissen kom med, var det blant anne karameller som ´a mor hadde laga, og litt frukt.

Slik vart det jul før både folk og dir på Dagfinrud.

Harald med øksa han fikk som smågutt. Han har også tatt vare på mjølkekrakk, mjølauser, nappkrok og spillebutt fra oppveksten som «gårdsdrenge».
(Foto: Gunnar Nygård)

To historier fra Størjebygda

I løpet av mine 20 år i Nord-Odal lærte jeg å sette pris på den helt unike fortellekunsten som utspant seg både i hverdagslig og i selskapelig sammenheng. Her vil vi, Annie Selle og sommergjest gjennom år, Sverre Ulsberg, dele to historier som første gang ble fortalt av Karl-Halvor Haukerud over to flasker med tomtebrygg på kjøkkenet på Haukerud.

Treningsfjærer

Det hendte at kara samlet seg i drengestua på Søstuen for å spille kort, særlig på vinterkveldene når gradestokken sank mot 30-tallet og det smalt av frost i veggene. Det var «Amerikaner» som var det store spillet, fylt av spenning og hasardiøse meldinger både på åtte og ni. Satt'n med et singel ess her, kunne'n fort bli dratt over på minus-sida. Her var det vanlig å regne både to og tre stikk på makkeren.

Midt under spillet måtte en av kara utfor veggen en snartur for å lage kremmerhus i snøen. De andre blei enige om at de skulle spille den pissetrengte et lite puss. I godt lag blir gjerne oppfinnsomheten stor!

I Søstuen var de akkurat gått til anskaffelse av et nytt treningsapparat, et sett som besto av fem kromblanke kraftfjærer med et felles håndtak i hver ende. Dro'n detta ut i full armlengde noen ganger, blei'n fort rød i ansiktet. Men det var verdt innsatsen. For som

lønn for strevet skulle tunge muskler velte fram i rein Tarzanstil på selv de spinkleste guttearmer. Ja, i begynnelsen måtte'n nok starte bare med en to – tre fjærer skulle'n ha noe håp om å få strekt noe på treningsmaskinen, og den største forsiktighet måtte utvises under utøvelsen, så ikke fjærene kløyp seg fast i brystskinnen idet apparaturen braktes tilbake til utgangsstilling.

Nåvel, en slik en hadde de altså i drengestua. Med fem fjærer. Dessuten fantes ei ytterdør som slo inn i rommet. Kara hekta raskt det ene treningsvidunderets håndtak inn på dørklinka. Så tok de det andre håndtaket, og ved felles anstrengelser fikk de dratt alle fem fjærene ut til maksimal lengde og hekta håndtaket fast i den ene knotten på fotenden av jernsenga i kroken bak døra. Der sto muskeltreneren og dirra av innstengt kraftpotensiale. Alt var klart. Nå var det bare å vente på han som hadde tømt seg ...

Gamlefar, han Gustav, hadde omsorg for alle, også for dem som satt i drengestua i beinkulda. Her trengtes det nok ved! Og tjenestevillig som han var, tok han en tur til vedskålen for å hente et vedfange til dem der inne; et vedtre i venstrebeven som støtte oppover, og så så mange kubber som han klarte på tvers av armen, et dugelig lass; dette hadde han gjort før! Så stavra han seg møysommelig mot drengestua. Treskelen inn til stua var høy og vanskelig å forsere for gamle bein, så han tok et godt tak i dørklinka, både for å kunne dra seg inn og for å skyve døra opp. (De' å pine å treg

---

Av Annie Selle og Sverre Ulsberg

denna dørklinka har værti, da?) Men denne døra behøvde ingen å skyve opp! På innsida sto nemlig muskeltrener'n klar til å gå til aksjon.

Kara innenfor venta med spent mine. De så dørklinka ble trykt sakte men sikkert ned, inntil treningsvidunderet var fristilt. Å jø, å jø, for krefter! På et blunk trakk spiralene seg sammen til utgangsposisjon, døra smalt opp på vid vegg, og stakkar'n som hadde tatt godt tak i klinka, blei dratt etter i vannrett positur. Som en katapult blei gamlefar slengt videre inn i rommet, sammen med en sky av ved som for til alle kanter. De vantro kortspillerne hadde oppdaget feiltakelsen, men kunne lite gjøre annet enn å samle sammen Gustav og veden som hadde kommet til ro under spisebordet ...

Det var blitt helt tyst i rommet. Han som spøken egentlig var beregna på, kom hutrende inn fra kulda og så forskrekket på slagmarken. «Snubla du?» spurte'n 'n Gustav. Ingen svarte. Så hjalp de en omtumlet Gustav på beina og ut igjen, treningsfjærene ble lagt med respektfylt ærbødighet på hylla, Jøtulen fikk et nytt ilegg av bjørkeved og kortspillet kunne fortsette som før.

Vannlating med forviklinger

Krestian, gardsgutten på Haukerud, var kommet til gards mer eller mindre ved en tilfeldighet i 20-åra en gang, og siden hadde han bare blitt. Han hadde nok vært glad i «det sterke» tidligere, men nå skicket han seg rimelig bra og var god å ha når "kærsærbe" var nødvendig. Han fikk rom i en liten rød stue, drengestua, mellom låven og åkeren. Drengestua lå i den ene enden av tunet, doen helt i den andre

enden, mot nabogarden i sør. Krestian var ikke lenger ung, og han hadde lært seg til noen uvaner som to unggutter, Karl-Halvor og vennen «Stuen» (Asbjørn Lukerstuen), hadde merket seg. I hastverket på morgenkvisten, når behovet for å slå lens var påtrengende og været var uggent, åpnet Krestian bare vinduet på rommet sitt og lot miget regne mot brenneslene like nedenfor, enkelt og greit.

De to guttene hadde utpreget sans for skøy og moro. Tidlig en morgen, før Krestian hadde stått opp, lagde de i stand et lite arrangement på bakken under vinduet hans. Først hentet de en gummiring fra en gammel traktor og la det i neslene under vinduet. Oppi ringen la de en sinkbalje, og til ørene på den koblet de to ledninger, pluss og minus, fra det elektriske gjerdet like ved. Et genialt ujordet opplegg! Så var det bare å vente.

Og det skjedde som skulle skje. Kristian åpnet vinduet, stilte seg i sin vante positur og lot en gyllen stråle tegne seg i silhuett mot himmelen; det så guttene der de lå avventende i åkeren.

Lyden av dråper mot baljen stoppet tvert. Kontakten var opprettet, og reaksjonen var upåklagelig! En tvilrådig Krestian gjorde et forsøk til, men med samme resultat: Et stønn fra den «trengte», og «fontenen» ble umiddelbart stengt. Så gikk vinduet igjen med et smell.

Ikke lange stunden etter så guttene at Krestian hadde tatt oppstilling langsmed storvegen der bussen pleide å stoppe. «Håpass skær du hen, du da, Krestian?» forhørte de seg. «Tel dokter'n», svarte Krestian dystert.

Dansen

sekund
minutt
time
dag
og år

ting forandres
tida går
noe godt
og noe vondt

føles fort
og føles trått
tid kommer
og tid har gått

livet er en dans
uansett om stega
glir lett
eller om du snubler
mens du trår

noen dager foxtrot
andre dager vals
omfavns dansen
med alt den har å gi
for denne ti`a
den er di`

Av Sarah Mellembakken Haugen

Et idrettsminne:

NM i skogsløp 1960

Fra midten av 1950-årene var det stor friidrettsaktivitet i Sand IF. Trening og stevner ble holdt på Moajordet ved Huken grustak i Bruvoll. Tross svært primitive baneforhold var det god rekruttering. Det ble oppnådd mange gode resultater, selv i krets- og landsmålestokk. De unge talentene ble trent av ildsjelene Kåre Ingberg og Magnar Hageberg.

Ny idrettsbane på Korsholen
Høsten 1958 ble aktivitetene flyttet til

Av Gunnar Nygård

den nye idrettsbanen på Korsholen. Året etter imponerte Sand IFs ungdommer med 17 gull-, 17 sølv- og 13 bronsemedaljer i kretsmesterskapet. Den store aktiviteten og sportslige framgangen inspirerte styret i Sand IF til å søke om å få arrangere norgesmesterskapet i skogsløp i 1960. Friidrettsforbundet innvilget søknaden, og den 9. oktober 1960 – etter grundig planlegging og forarbeid – sto 23 løpere på startstreken i det første norgesmesterskapet uansett idrettsgren i Nord-Odal.

Bratt og glatt løype
Løypa var håndmålt til 17,4 kilometer.

Det var folksomt ved start og innkomst.

Fra starten på Korsholen gikk traseen opp til Lognsjølia, deretter østover til Vatningssætra ved Sætersjøen og så sørover over Linner og ned til målgang på Korsholen. Høydeforskjell var på hele 320 meter, og det var mange bratte stigninger og glatte utforbakker.

En stor folkefest

Det striregnet under hele løpet, men likevel samlet arrangementet rundt 1000 tilskuere på Korsholen og rundt i løypa. Trolig er det publikumsmessig den største idrettsbegivenheten i Nord-Odal gjennom tidene. Det var meldestasjoner ved Lognsjølia, Bron-tjennssætra og Linner, så publikum kunne følge utviklingen i løpet.

Ivar Malerud (Sand IF) og Åge Solberg (IL Mogutten) var de eneste nordodølingene som deltok. Ivar løp inn til en imponerende fjerdeplass i konkurranse med noen av Norges fremste langdistanseløpere. Trønderne tok de tre første plassene. Øystein Saksvik vant foran Magnar Lundemo og Arnfinn Lerånd. Det var Saksviks sjettemesterskap i skogsløp. Ivar slo kjente navn som Ola Tellesbø, Ole Ellefsæter, Reidar Hjermsstad og Tor Torgersen. Åge Solberg ble nummer 17.

Ivar hadde ikke fått trent som normalt før løpet. Han hadde vært med i dugnadsgjengen som ryddet løypa, og han hadde vært på elgjakt. Han

Regnværet la ingen demper på interessen.

åpnet i hardeste laget og var ikke blant de beste ved første meldestasjon, men mot slutten av løpet var han den beste av alle.

– Det var bløtt og glatt, og jeg hadde for korte pigger i skoene. Men dette var moro, sa Ivar til journalisten.

Tidligere på året hadde Ivar tatt bronsemedalje på 10 000 meter i NM, og senere deltok han også i flere landskamper for Norge. Etter at han flyttet til Oslo, konkurrerte han for IF Njaal. Han tok bronse i skogsløp-NM i 1964, og sølv i 1965 og 1966.

Flere aviser var til stede på Korsholen, både Hamar-avisene, Aftenposten, Dagbladet og Nationen i tillegg til Glåmdalen. Alle roste arrangørene. Spesielt ble premiebordet nevnt. Det var gavepremier til alle. Nord-Odal kommune hadde gitt 12 sølvskjeer til vinneren.

Rett før start oppdaget arrangørene at de hadde glemte å lage seierspall. Torbjørn Christoffersen reagert raskt og dro ned på snekkerverkstedet sitt og fikk laget en. Den var klar til premieutdelingen! Det var satt opp ei provisorisk skiftebu på Korsholen, men det var standsmessig garderobe og dusj på Sivilforsvaret.

Nordodølingen Rolf Soler var Nationens utsendte medarbeider. Nordre Odalen Kulturminnelag har fått bildene han tok under arrangementet.

Ivar Malerud på veg mot mål. Han imponerte med sin fjerdeplass.

Fra premieutdelingen.

Øverst: Premiebordet.

*Til venstre:
Medaljevinnerne på seierspallen.*

*Øver: Fra venstre Magnar Lundemo,
Øystein Saksvik, Arnfinn Lerånd og Ivar
Malerud.*

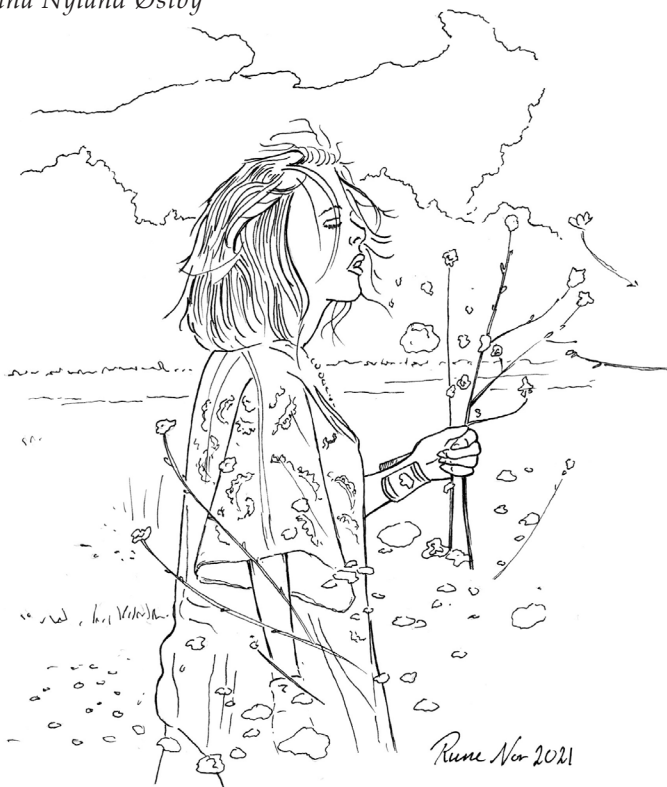
Alle bildene er tatt av Rolf Soler.

Gløm itte glea

Gløm itte glea på vægen
i møte med små fine gløtt
et smil frå et fræmment menneskje
du aldri før har møtt ...
ei lita hånd i di eia
en prat millom liten og stor ...
å dra inn lukta om våren
da nytt liv vækser og gror ...

å sitte og bære sanse ...
se utover blekkstille vatn,
kjenn etter og dra inn lukta,
dra pusten så djupt som du kan.
Nei gløm itte glea i livet,
før livet, det er så stutt ...
ta vare på alle små stønner,
lev fullt ut i hørt et minutt.

Av Aina Nyland Østby

Nikkjul'n

A Marte og a Elin kjø'ør i hopes. Bigninger og biler glir førbi utafør glasruten. Skravla går jamt og trutt. Døm preker om gubber, onger og bikkjer og at det er så mie å hølde stir på nå før ti'n.

– Vi har hør'sin nikkjul alle fem; gubben, je og alle onga. Allikavæl brukte je 10 minutter på å finna att en ta døm før je reste. Det samma med mobil førresten!

Døm er nukk heilt normale slik det er nå tell dags. Det føregår nåe heile tida, og skulle døm ha ei ledig stønn, da må det trenes.

– Mæn har det gjært nåe da? spør a Elin. Døm glåmmer nerover to nå'ån og fæmti års gamle skrøtter og ler så døm rister. Både her og der.

– Heme hadde vi bære enn nikkjul. Je trur det var heilt vanlig, og vi viste hå'n var hen øvv, før'n vart sjella brukt.

Nei, nikkjul'n vart itte så mie brukt før. Det hadde antaglig med det å gjæra at det var nå'ån heme støtt. Kom en nânti tell læsst dør, vart'n heilt opprådd og ane uråd, mæn ville'n absolutt inn, så var det da bære å finna nikkjul'n. Den låg oftest ova utdøra på ei hille hæll nåe, og fant'n 'n itte der, låg'n garantert under dørmatta. Dørmatte var det itte mange som hadde. Det var nukk hælst ei gølvfille som brukte å ligge framma døra. Det var i det heile tatt mindre å hølde stir på, og mange ting var akkurat slik døm var, lengi om gongen. Nesten ingen fløtte bort, og sjella kom det innfløttær. Itte var det mange bø en

behøvde å gi. Og kom det et bø, så var det 'nåe'. Nå før tid'n ringes det om absolutt alt, hæll kanskje mæst om ittnå.

– Kommer du høvv den gongen vi tappa bort nikkjul'n? spør a Marte.

– Det var fælt det.

Detta hendte i august, da kvælda vart mørkere. Krepsinga hadde be-gjint, og døm var et gødt stikkje inne i hund-da'a. Den tida på året kunne ha en eim ta uhuggalt over sæ, og itte gjærte det en lettskræmt sjel at døm dreiv med lomløkt-lising neri å'n om kvæl'. I hund-da'a kunne mie gå gæli, prekte de vaksne på; mat røtne fort, det var uråd å få kremfleiten stiv og sår ville itte gro. Så før a Marte, som var engstelig ta natur, vart denna tida ækstra urolig. Ho hadde nukk å hokse på ellers au, slik som to'lværsskier, gjedde, kjingelvæv på do og skul-tannlægen i Mo.

Nukk om det. Denna kvæl' skulle ho og a Elin før fiste gongen væra åleine heme hos a Marte nåa timer, mens de vaksne var neri å'n og følgte med på krepsinga. Detta var en fræ-daskvæll. Døm var da itte akkurat småunger lenger hæll da. Knehosor og foldstakk var døm færdige med, og døm fækk bestemme sjøl hå tid døm kunne gå bærlegge under boksen om førsammar'n. Nåe som var en særdeles viktig milepæl hørt år.

De vaksne dulle ne'over mot sjø'n, litt løstigere enn vanlig. Klokkæ nærme sæ detektimen på fjærnsinet og Ironside med Raymond Burr i rullestol. Han var itte ta de mæst skumle, mæn skummel nukk. Jenten' hadde fræmdeles att både brus og

sjokolade, og hvis døm strækte hæsje og glåmde ut, så såg døm lomlækten nåa hundre meter unna. Det fiste kvarteret ta detektimen gikk, og så vart jussom glasruten svartere å se på. Unners hå, hæl hækken, det var som kunne væra der på uts'i'in, uta at døm kunne se nåe som hælst, mæn den som stod ute kunne se inn. Døm reagerte på likt.

– Vi fliger ned tell åa og finner de are.

– Mæn tør vi det a? Det er så mørt.

– Ja, mæn je tiss da det er enda verre å væra her.

Døm fækk på sæ nåe på beina. Før a Elin vart det messbent, mæn det fækk væra.

– Vent, je må læsse døra.

A Marte stod litt opprådd og høldt i nikkjul'n. Skulle a legge'n ova døra, hæl skulle a ta'n med? Alt var heilt utenom alt ho var vant tell denna kvæl', så nikkjul'n vart med i nævan hennes da døm flaug så mie døm ørke. Hælmstubben knåså under langstøvla ne'over jordet, jordet som var sli'in og alle heihækka var ti'in bort. Midt på jordet miste a Marte balansen, og nikkjul'n før tur nævan hennes. Du væla hå døm lette, på alle fire, og du væla hå døm skreik.

– Mooooor!

– Faaaar!

Nikkjul'n var umulig å finna att. Den var som søkkin i jord'n. De vaksne kom og trudde det var liv om å gjæra.

– Hå eeer det de speller med?

– Vi vart så redde, og så ville vi flige tell døkk, og vi læsste døra og tok med nikkjul'n, og nå er'n borte!

– Mæn du veit da at nikkjul'n skær ligge ova døra hæl under filla.

– Ja, mæn je tenkte at da kunne nåa komma og finna'n og læsse sæ inn, og

så fant kanskje itte vi døkk, og så ville alt bli enda verre, mæn mor, hassen skær vi komma øss innatt nå?

– Ja, det er det jammen riktig å spørja om, sa'n far.

Hå skulle døm gjæra? Heldigvis, som med det mæste, fant de vaksne råd. Etter gjønnofgang ta diverse skuffer med gamle nikkjul' hos mor og far hennes Elin fant døm en som kunne ligne. Detta var itte nikkjul' etter dagens standard og låsesystemer. Så etter litt filing og prøving skvatt utdøra opp.

– De kom da heldigvis innatt tell natten, sa a Elin.

– Det vart jammen litt ta ei bullestering. Fant de att nikkjul'n nå'ån gong?

– Joda, den hadde sjølsagt førville sæ neri et høl etter ei sneis, der heihækken hadde stii. Hadde det itte vøri før det, så hadde vi kanskje fønni'n mens vi låg på alle fire og lette i mørkeri, mæn da hadde det itte vørti nåa historie som vi hadde kommi høvv nå, skulle je tru.

Døm har kjørt i bila i hopes nå i en times tid, og skravla har som sagt gått i ett. Det er itte rare stikkordet som skær tell frå en ta døm, før det kommer ut den eine historia etter den are frå da døm voks opp. Det er en fin høstdag. Døm skær tell Odal'n og Milepelen i hopes på nåe som hetter Græpa odølinger, hæl var det Gærne odølinger? Jo, jo, samma det. Det kom sikkert tell å bli morosamt.

A Marte blir stille ei lita stønn og hviler øvva på øversiden ta væga. Før tida har kommi da ho kjø'ør førbi huset, huset der døm har levert nikkjul'n.

Underveis med en lengsel

Dagen er helt ny i horisonten. Morgenen mørk, men i demring, slik hver morgen begynner. Det tegner til å bli en dag som dager flest i et vismannsliv. De skal studere, slik de pleier. De skal fundere, slik de pleier. De skal gruble og tenke og forske, slik de pleier. De begynner dagen med å løfte blikket mot den tidlige morgenhimmelen, mot stjernebildene de kjenner så godt. Men i dag henger en ny stjerne på himmelen og skinner sterkere enn noen av de andre de har sett. Morgenstjernen. Kongestjernen.

*1 Vi tenner et lys for alle som undrer,
for undringen driver oss fram dit vi skal.
Som kongene følger vi julenattstjernen
til Frelseren, født som et barn i en stall.*

Hva tenkte du da, Baltasar? I en adventstid som har vart i hundrevis av år, har folk ventet og håpet. Generasjon etter generasjon. Hele livet har du hørt om løftene, om kongestjernen som en gang skulle komme til syne i tiden da en ny og annerledes konge skulle bli født – kongen Gud skulle sende. Glemt du iblant å håpe, sånn i det daglige? Sluttet du noen gang å vente? Bleknet sannsynligheten for at akkurat du skulle få oppleve gudsløftet oppfylt? Hva tenkte du, Baltasar, når kongestjernen plutselig står der på himmelen, i begynnelsen av det som tegnet til å bli en helt vanlig dag? Du blunker, men den er der fremdeles. Du husker løftet, opplever på en forunderlig måte at det gjelder deg og undres nok til å reise.

*2 Vi tenner et lys for alle som lengter,
for lengselen rommer et evighetsfrø.
Det vokser mot himmelen fra Betlehem-stallen.
Det rommer det livet som aldri skal dø.*

Hvordan våget du å legge i vei, Melkior? Hvordan torde du å bryte opp fra det trygge og vante på grunn av et gammelt løfte fra Gud? Du våget å være underveis i ukjent terreng. «Det er sikkert ikke den», kunne du sagt. «Det er sikkert et sammentreff. En tilfeldighet. Det er jo så langt å reise. Vi må gjennom ukjent land. Vi drar for å lete etter en konge vi ikke riktig vet hvor er. Det er tryggest å bli hjemme ...» I stedet pakker du kamelveskene fulle av lengsel og himmeldrømmer, gull, røkelse og myrra og legger i vei for å lete etter Guds sønn. Du håpet nok til å reise.

Av Hilde Dagfinrud Valen

3 *Vi tenner et lys for alle som håper,
for håp er en fakkell som lyser oss hjem.
Det lever i alle som våger å tro på
at englenes julenattsang gjelder dem.*

Tenk hva du hadde gått glipp av hvis du hadde blitt hjemme, Kaspar! Tenk hva livet ditt hadde mistet, hvis du hadde blitt værende der du var! Reisen var strevet verdt, der du sto i halvmørket ved en seng av strå. Du fikk oppleve at Gud alltid holder det han lover. At den som leter, finner. Et vismannsliv ble aldri helt det samme etter dette. Du lette, og du fant ham du ønsket å finne. Og vet du, Kaspar, vise menn og kvinner søker ham fremdeles og finner slik dere fant. Gledelig jul!

4 *Vi tenner et lys for alle som leter,
for letere finner det gjeterne fant:
at barnet i krybben er Guds Sønn, vår Frelser.
Vi ser og vi tror og vi vet det er sant.*

Tekst i kursiv: «Vi tenner et lys» (Sang i advent)

Tekst og melodi: Hilde Dagfinrud Valen, Frelsesarmeens sangbok nummer 587.

Du kan høre sangen på YouTube. Søk på: Vi tenner et lys Frelsesarmeen.

Vi tenner et lys

LYSTENNINGSSANG FOR ADVENT

T & M:
Hilde Dagfinrud Valen

C Em7 Dm7 G7 Cmaj7 Am7 Dm7 G7

Vi

Cadd9 Em7 Am7 Dm7 Dmaj7

ten - ner et lys for al - le som und - rer, for und - rin - gen dri - ver oss

Dm7 Gsus4 G7 Cadd9 Em7 Am7

fram dit vi skal. Som kon - ge - ne føl - ger vi ju - le - natt - stjer - nen til

Dm7 Dm/C Gsus4 G7 C

Frel - se - ren, fød - t som et barn i en stall.

Liv og røre på Knappergar'n

Sverre Eier har et helt spesielt forhold til Knappergar'n. Riktignok har han tilbrakt det meste av sitt liv utabygds, men røttene hans har aldri sluppet taket i jordsmonnet der han ble født i 1946.

Nå har Sverre samlet minner i form av bilder, historier og fakta fra flere generasjoner i boka som nettopp heter «Knappergar'n».

Knappergar'n med Sæther-butikken var et naturlig samlingspunkt for både store og små knappergardinger gjennom mange tiår fram til n' Fredrik måtte legge ned butikken i 1994.

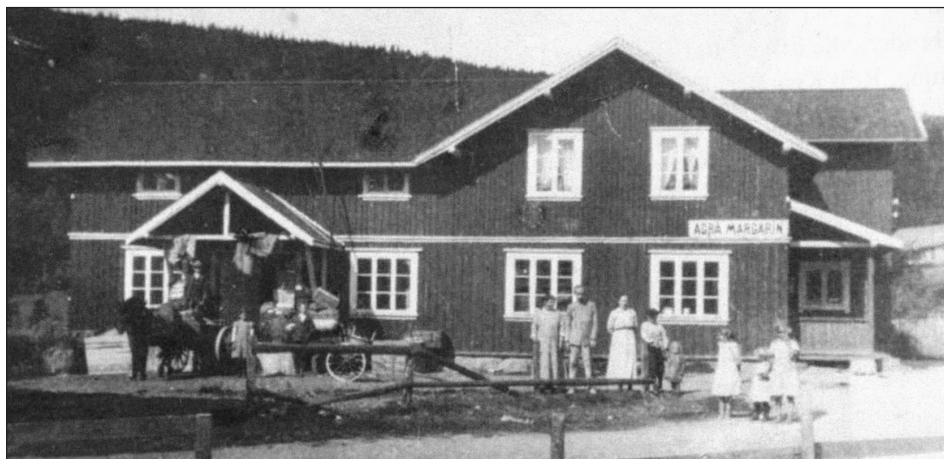
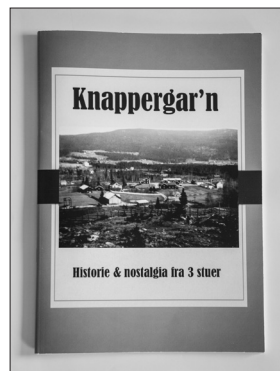
Sverre har samlet en rekke avis-

Av Gunnar Nygård

artikler og fotografier som dokumenterer liv og røre, og ikke minst betydningen av fellesskap og samhold i grenda.

Han har konsentrert seg om folk og fe knyttet til Norstua, Søstua og Nystua.

Alle som har en firmenning, en oldefar eller en gammelkjærest fra Knapper vil ha stor glede av boka. Dette er lokalhistorie verdt å ta vare på. Salgssteder: Joker Bakketun, Mo-senteret og Marihøna.

Liv og røre ved Sæther-butikken på Knappergar'n i 1920.

Nedteljing

Vakna opp til eit snødekt landskap i dag
utan nokon å dele det med
Men eg fyller opp huset med julemusikk
medan eg byrjar å telje ned

Eg tel dagane ned og eg skriv så eit ønske
Sender brev som aldri når fram
Hjelper lite at eg er snill nå i år
Evig dømt til anger og skam

Eg dømt til eit liv utan di hand i mi
sjølv om eg til kvar jul får ei tru
Som eit håpefullt barn som kan tru på magi
sit eg her og trur du snart vil snu

Eg har snudd på kvar stein snudd kvart einaste minne
Det var min feil at alt brått vart kaldt
Du var partner ein elskar ein klagemur
I mi øydelagde verd vart du alt

Vakna opp til eit snødekt landskap i dag
Det er hausten som nå tel ned
Mørket skal fyllast med lys og med håp
Håper all tvil og skam får litt fred

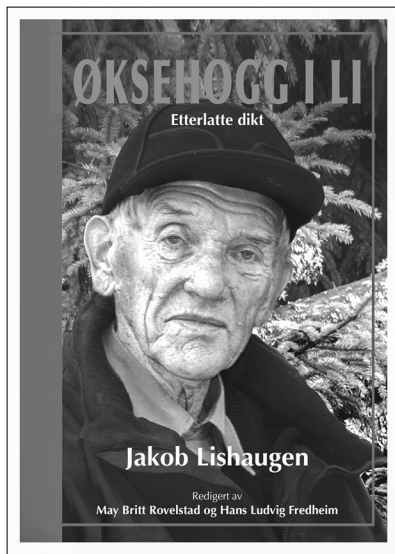
Bjørn Ivar Lund

100-årsjubileum for Jakob Lishaugen

Den 26. oktober var det 100 år siden lyrikeren fra Bruvoll ble født i Øverhaugen i Lisgrenda. Denne kvelden ble ei samling med etterlatte dikt lansert i biblioteket i Samling på Sand. «Øksehogg i li» er redigert av Hans Ludvig Fredheim og May Britt Rovelstad, og layout er ved Ivar Nordhagen. Arrangementet var et samarbeid mellom Stuggua skriveri og framføring og Nord-Odal bibliotek.

Ca. 60 tilhørere tok plass i biblioteket denne kvelden. I inngangen ble de møtt av skogsmiljø med grantrær, og litt biteti og drikke ble servert like innenfor døra. Programmet både startet og sluttet med at Jakob leste egne dikt fra CD-en «Skoggangssang» fra 2004. Anita Bunes ønsket velkommen på vegne av Nord-Odal bibliotek. Undertegnede fortalte om Jakobs liv med dikt fra den nye samlingen flettet inn i framføringen. Hans Ludvig Fredheim redegjorde for hvordan arbeidet med samlingen har blitt lagt opp og framførte også flere dikt. Fire tonesettere, Ronald Andersen, Kai Johansen, Nita Ruud og Bjarne Haug Thesen, har laget i alt ti melodier til nye sanger, og hver av dem framførte en av sangene. De var godt hjulpet av Unn Ragnhild Andersen, Anne

Av May Britt Rovelstad

Cathrine Holth og Jorid Rønningen.

For øvrig var det diktlesing ved Ingrid Rovelstad, Bente og Tone Lishaugen og Anne Lishaugen Larsen. Trond Lishaugen takket for utgivelsen på vegne av familien, og det var takk fra kommunen ved fungerende ordfører Kjetil Sløtte. Inger Monge og Kari Strand hadde satt opp skogsmiljøet og ordnet med en liten utstilling, bl.a. av Jakobs trearbeider. Det var også de som stod for serveringen. Lyd og lys ble styrt med stødig hånd av Ola Trøftmoen. Flere av de frammøtte benyttet anledningen til å kjøpe boka.

«Øksehogg i li»

Dette er diktet som er valgt som titeldikt for samlingen:

*Øksehogg i li
var stålets sang om brød
den heile dag,
men når kvelden kom,
barfiolinen i tretoppen lød.*

Diktene i samlingen er delt inn i temaer. Titteldiktet innleder den første bolken, som er kalt Skogen og arbeid. Deretter følger ni temaer til, og til slutt i boka kommer sanger med nykomponerte melodier.

Ny tavle i dikterstien

Markeringen av 100-årsjubileet begynte den 5. september med avduking av ei ny dikttavle i Dikterstien i Gamle Ottvegen. I fjor høst ble 14 tavler satt opp etter stien over en strekning på ca. 8 km. Den nye tavla med diktet «A bæssmor» står ved den vesle myra kalt Bæssmordøsset. Denne fine høstsøndagen var det en enkel tilstelning i skogen.

Tidligere samlinger

Jakob Lishaugen debuterte som lyriker med samlingen «Poesi på tørrkvist» i 1976. I de nærmeste åra etterpå

*Tone Lishaugen og Anne Lishaugen Larsen
avduker dikttavla ved Bæssmordøsset.
(Foto: Inger Monge)*

kom tre samlinger til; «Stubber og skåråflis», «Gråstein og blomme» og «Livsdansen», den siste i 1985. Før det hadde dikt blitt trykt enkeltvis i blader og aviser. Til 80-årsdagen hans i 2001 gav en bokkomité ut «Dikt i samling».

Jakob etterlot seg et stort materiale med upubliserte tekster, og det var ikke vanskelig å fylle ei samling til. Han fortsatte nok med diktproduksjonen nærmest livet ut, slik han for øvrig beskriver det i følgende dikt:

Oldingansikt

*Å skrive dikt
er en lidelse
du må slite med
så lenge du lever,
til du får djupe furer
i ditt oldingansikt.*

Skogsarbeider

Sitt yrkesaktive liv tilbrakte Jakob i skogen, der han begynte som sesongarbeider som 15-åring. Ut fra hans oppvekstmiljø fulgte dette yrkesvalget nærmest av seg sjøl. Som han en gang har uttalt: «Gjennom generasjoner blir en førme over et auksskaft.» Det ble etter hvert både tømmerkjøring med hest og hogst. Fra 1947 og til han pensjonerte seg i 1985, var det Nord-Odal kommuneskoger som var arbeidsgiver.

Familien og grenda

Jakob var født i Lisgrenda som nummer to av ni søsken. Fra han var 5 år kom han til å bli boende hos onkel og tante i Myrhagen i Rovelstadgrenda. Det er ikke langt imellom disse plas-

sene, og kontakten med foreldre og søsken i Øverhaugen var god i alle år.

Jakob var gift med Ester Bråten fra Rudsgrenda, og de har tre barn og fire barnebarn. Han fikk også oppleve at de to eldste oldebarna ble født, og etterpå har det kommet to til. Jakob var en familiekjær mann, og han var sterkt knyttet til hjemplassen i Myrhaugen i Rovelstadgrenda, «min boplass på jorden så kjær» som det står i et dikt til grenda.

Pinsevevnn

Begge Jakobs foreldre, Klara og Ole Lishaugen, var medlemmer i Sand pinsemenighet med lokalet Tabernakelet i Rud. Her hadde faren vært en av grunnleggerne, og han var også forstander i menigheten i mange år. Etter sigende ble Jakob nærmest litt tilfeldig med på et par møter, det første mot slutten av 1947. Han skjønte imidlertid fort at han hørte hjemme her, og han ble døpt av faren i Kilåa like nedafor Tabernakelet i juli 1948. Jakob var også forstander i menigheten i mange år fra 1972.

Biografi

I 2010 gav Hans Ludvig Fredheim ut biografien «Kanskje var det ei gnist likevæl – samtaler med Jakob Lishaugen». Den ble lansert ved en tilstelning på Skogvang den 24. oktober det

Hans Ludvig Fredheim og Jakob Lishaugen hadde et nært og godt samarbeid gjennom mange år. Dette bildet er tatt i 2010. (Foto: Gunnar Nygård)

året, og Jakob deltok aktivt i opplegget fra scena som sprek 89-åring. I desember ble imidlertid helsa brått dårligere, og livsdagens ende kom den 18. januar 2011.

«Levd liv»

Det er et beskjedent ettermæle Jakob gir seg sjøl i diktet med denne tittelen.

*Har eti og søvi
og skrivi nåa
skrøpelige vers,
og drømt mæ bort
bak alle blåner.*

*Har høggi nåa
temmerstokker.
Plokke me' mæ
steiner og røtter
og rariteter.*

*Har ei steinreis
ve' skigar'n,
'n kvisthauv
i Knuvlbu'n.*

*Og langs 'n stig
som gror att
visner blomma
ingen ser.*

*Hans Ludvig Fredheim
og May Britt Rovelstad
takker hverandre for
samarbeidet.
(Foto: Inger Monge)*

*Over: F.v. Trond Lishaugen,
Tone Lishaugen, Bente Lishaugen
og Anne Lishaugen Larsen.
(Foto: Nina Dræge Tuft)*

*Til høyre: Anne Lishaugen Larsen
leser et av bestefar Jakobs dikt.
(Foto: Inger Monge)*

Fakta om global og lokal oppvarming

Det er vel knapt noen som ikke har hørt om global oppvarming og drivhuseffekten siden dette for alvor kom i mediernes søkelys på 1980-tallet. Vitenskapen går imidlertid helt tilbake til 1820-åra og den franske fysikeren Joseph Fourier, som regnet ut at Jorda hadde en høyere middeltemperatur enn det som energien fra Sola alene kunne forklare. En detaljert beskrivelse av fysikken bak drivhuseffekten (og hvorfor den ikke bryter med termodynamikkens andre lov!) ville ta altfor stor plass, men her er det mest grunnleggende:

Energibalansen

Mer enn 99,9 % av den energien som driver Jordas vær og klima blir tilført fra Sola i form av ultrafiolett stråling, synlig lys og kortbølget infrarød stråling, som utgjør hhv. ca. 10 %, 40 % og 50 % av Solas totale energiutstråling. For å beholde en stabil temperatur på lang sikt må Jorda avgi like mye energi til verdensrommet som den mottar fra Sola, men siden den er mye kaldere, skjer dette i form av infrarød stråling med mye større bølgelengde enn den strålingen Sola sender ut.

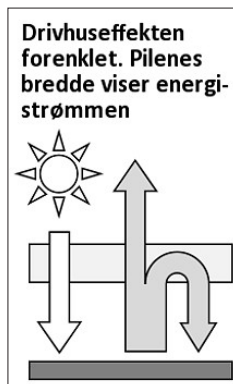
Hvis en viss andel av Jordas energitap til verdensrommet blir blok-

kert mens den stadig tilføres like mye utenfra, vil overskuddet akkumuleres og varme opp jordoverflata. Varmere objekter avgir mer stråling, så den andelen som unnslipper til verdensrommet

blir etter hvert stor nok til å utligne det som tilføres fra Sola. På den måten vil balansen mellom innkommende og utgående energi gjenopprettes, men med temperaturen på et høyere nivå enn i utgangspunktet.

Figuren, som er en sterk forenkling av drivhuseffekten, viser at selv om overflata i dette tilfellet sender ut dobbelt så mye energi som den mottar fra Sola, er det likevel balanse mellom det som kommer inn og det som unnslipper til verdensrommet.

Dette handler rett og slett om varmeisolasjon fordi et redusert varmetap gjør det mulig å opprettholde en høyere temperatur med det samme energiforbruket – eller den samme temperaturen med et lavere energiforbruk, som vanligvis er det man ønsker å oppnå ved å isolere et hus.

Drivhusgasser

Over 99 % av Jordas atmosfære be-

står av nitrogen, oksygen og argon, dvs. gasser som ikke blokkerer den langbølgede infrarøde strålingen som Jorda avgir til verdensrommet. Den brøkdels prosenten som gjør det, har likevel en enorm innvirkning på Jordas klima, og hever den globale middeltemperaturen fra -18°C til $+15^{\circ}\text{C}$, en økning på 33°C .

Her er de viktigste: Karbondioksid (CO_2) er den viktigste drivhusgassen og trolig det eneste molekylet der den kjemiske formelen er bedre kjent for folk flest enn dets fulle navn. CO_2 -konsentrasjonen i atmosfæren har økt fra 285 ppm i 1850 til 415 ppm i dag, en relativ økning på 45 % de siste 171 år og trolig det høyeste nivå Jorda har opplevd på minst 3-4 millioner år (ppm står for parts per million eller milliondeler). Hovedkilde: Brenning av fossilt brensel, dvs. olje, kull og naturgass.

Metan (CH_4) finnes i langt mindre mengder enn CO_2 , men har en mye større klimaeffekt pr. molekyl enn CO_2 . Konsentrasjonen har økt fra 0,8 ppm i 1850 til 1,89 ppm i dag, en relativ økning på 136 % i løpet av de siste 171 år. Kilder: Nydyrking av jord, drøvtyggere, risdyrking, søppelfyllinger og lekkasjer av naturgass, som hovedsakelig består av metan.

Lystgass (N_2O) finnes i enda mindre mengder enn metan og har ikke økt så dramatisk, men konsentrasjonen har likevel gått opp fra 0,28 ppm i 1850 til 0,33 ppm i dag, en relativ økning på 18 %. Kilder: Jordbruk, brenning av biomasse, fossilt brensel/industri.

Vanndamp (H_2O) er i en særstilling fordi atmosfærens evne til å holde på den øker sterkt i takt med

temperaturen. Dette betyr at en ikke kan starte oppvarmingen ved å tilføre mer vanndamp da denne raskt vil kondensere og komme ned igjen som nedbør. Jorda må først varmes opp av andre årsaker slik at mer vanndamp tilføres atmosfæren via økt fordamping fra overflata. Denne ekstra vanndampen (7 % økning pr. grad Celsius) forsterker oppvarmingen gjennom sin egen drivhuseffekt i det som kalles en positiv feedback. Resultatet er at oppvarmingen blir nesten fordoblet, uansett hva som startet den i utgangspunktet.

Kort om framgangsmåten

Beregninger av Jordas middeltemperatur er først og fremst basert på data fra tusenvis av værstasjoner over hele verden og målinger av havets overflatetemperatur fra skip og automatiske bøyer. Siden værstasjonene er svært ujevnt fordelt, kan en ikke ganske enkelt summere alle dataene og dele på antall stasjoner. Ulike forskergrupper har litt ulike prosedyrer, men alle bruker en eller annen form for arealvekting, som gjør at den enkelte værstasjon teller mer i områder der det er større avstand mellom dem.

En annen utfordring er unøyaktige data grunnet utskifting av termometre, endring av mikroklima ved inngrep i lokalmiljøet (kjent som varmeøy-effekten i byer), flytting av værstasjonen eller brudd i målingene. Heldigvis følger klimaet nesten samme langtidstrend innenfor en radius på flere hundre kilometer. Nærliggende værstasjoner kan derfor brukes til å fylle ut upresise eller manglende data.

Kortere dataserier fra nabostasjoner kan også skjøtes sammen til en lengre hvis de overlapper hverandre. Slike og andre tiltak for å minimere falske utslag i klimadataene kalles homogenisering, og er helt avgjørende for å kunne studere hvordan klimaet faktisk endrer seg over tid.

I stedet for absolutte temperaturer benytter klimaforskningen helst temperatur-anomalier, som er avvik (positive eller negative) i forhold til gjennomsnittet i en referanseperiode.

Hvis en vil finne temperaturtrenden over større regioner, er det lettere å bruke anomalier fordi det som nevnt er et godt samsvar mellom dem over store områder – et uvanlig varmt år i Oslo er gjerne uvanlig varmt i mye av Nord-Europa. Dermed kan en klare seg med data fra langt færre værstasjoner enn det som trengs for å finne den gjennomsnittlige absolutte temperaturen for hele regionen, særlig fordi absolutte temperaturer kan variere svært mye over korte avstander.

Oppvarmingen globalt ...

Grafen viser global middeltemperatur siden 1880, der 0°C er definert som gjennomsnittet for perioden 1880-1920. Denne referanseperioden tilsvarer omtrent førindustrielt nivå for globalt klima. Det faktum at den globale oppvarmingen allerede har nådd 1,2-1,3°C, over svært dårlig for utsiktene til å stoppe den på 1,5°C, da denne grensen trolig blir passert på 2030-tallet.

Grafen er basert på et gjennomsnitt av dataene fra NASAs klimaavdeling (GISTEMP), britiske HadCRUT5 og

uavhengige Berkeley Earth. Sistnevnte ble etablert av noen fysikere som i utgangspunktet var skeptiske til teorien om menneskeskapt global oppvarming, men deres analyser endte opp med å bekrefte den.

Som det framgår av grafen, har 2016 og 2020 vært de to varmeste åra til nå. 2021 ligger an til å bli litt kjøligere, men fremdeles varmere enn alle år før 2015. Det er verdt å nevne at Solas utstråling har vist en svakt synkende tendens siden 1980, så siden da har den globale temperaturen og energitilførselen fra Sola gått i motsatt retning.

Oppvarmingspausen fra ca. 1940 til 1975 skyldtes trolig en sterk økning av ufiltrerte svovelutslipp fra kull- og oljefyring som blokkerte deler av Solas innstråling («global dimming»), noe som motvirket økningen av CO₂ og andre drivhusgasser i den samme perioden.

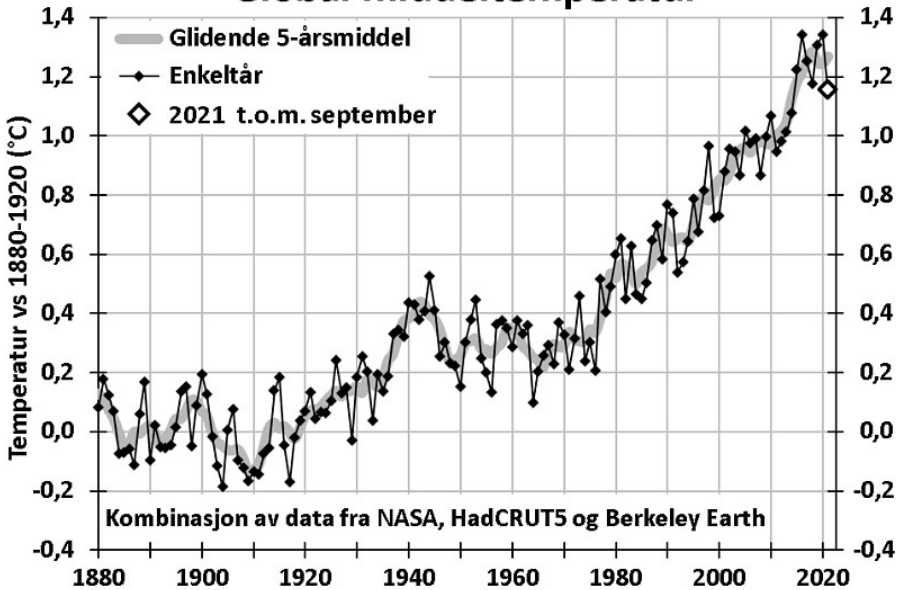
Oppvarmingen skjøt fart da vestlige land satte i verk rensetiltak samtidig som de årlige CO₂-utslippene fortsatte å øke kraftig – fra snaut 20 milliarder tonn årlig i 1975 til nesten 40 milliarder tonn nå.

... og lokalt

Det er store lokale variasjoner i tempoet på oppvarmingen, men den går generelt fortere langt mot nord enn i tropene, og også fortere over land enn over havet.

Nord-Odals offisielle temperaturmålinger med den automatiske værstasjonen på Kjonhaugen går bare tilbake til desember 2014, men i de seks fullførte årene etter det (2015-2020) har årstemperaturen holdt seg ca. 0,2°C

Global middeltemperatur

kaldere enn på Gardermoen, som er 33 km unna i luftlinje. Gardermoen har homogeniserte data tilbake til 1941, så en kan konstruere en brukbar (om ikke 100 % presis!) temperaturserie for Nord-Odal tilbake til da ved å trekke 0,2°C fra Gardermoen's data. Før det kan en bruke det nærmeste referansepunktet til Berkeley Earth litt nord for Torsby i Värmland, men usikkerheten her øker kraftig hvis en går lenger tilbake enn slutten av 1800-tallet.

Variasjonene fra år til år er mye større lokalt enn globalt. Derfor er de absolutte årstemperaturene i denne grafen vist med glidende 10-årsmiddel for å gjøre det lettere å se langtidstrenden.

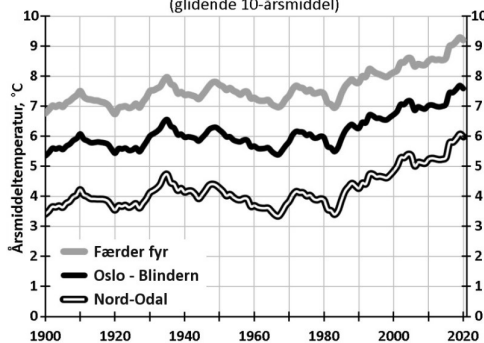
Av de tre stedene er det bare Færder fyr som har hatt nesten kontinuerlige

målinger på samme sted siden slutten av 1800-tallet. Blindern startet opp i 1937, men data fra andre værstasjoner i Oslo og omegn har gjort det mulig å lage en homogenisert dataserie derfra helt tilbake til 1838.

Legg merke til at de tre kurvene følger hverandre nesten helt nøyaktig selv om det er 162 km i luftlinje fra Kjonhaugen til Færder fyr, over dobbelt så langt som til det nevnte referansepunktet i Värmland. En eventuell falsk oppvarming på Blindern pga. den urbane varmeøy-effekten i Oslo er åpenbart blitt filtrert bort, så de klimaforskerne som har jobbet med homogeniseringen, har tydeligvis gjort en god jobb.

Det ser ut til at den lokale oppvarmingen startet for alvor på 1980-tallet, altså mye senere enn globalt, men

Årstemperatur på Østlandet (glidende 10-årsmiddel)

etter at den først kom i gang, har den gått over dobbelt så fort som i verden som helhet.

Snødybde

I motsetning til temperaturen, som først ble offisiell med den automatiske værstasjonen i 2014, ble nedbøren og snødybden på Kjonhaugen målt offisielt av tre generasjoner Fløtten helt siden 1895. Avslører utviklingen av snødybde noen klar tendens i perioden fra 1900 og fram til i dag?

Ifølge grafen, som viser gjennomsnittsnødybde hver vinter fra desember til april, har det vært en enorm variasjon fra år til år. En eventuell trend er derfor mye lettere å se hvis en bruker et glidende 10-årsnitt.

Den mest ekstreme vinteren var 1965-66, som satte en absolutt rekord på 132 cm den 24. februar. Den vinteren var snødybden minst 50 cm hele 127 dager i strekk (fra første juledag til ut april), og det ble ikke bart på målestedet før 11. mai.

I det store og hele ser det ikke ut til å ha skjedd noe særlig med snødybden fram til ca. 1980. Så, i løpet av 1980- og 1990-tallet ble den bortimot halvert,

men overraskende nok har det ikke vært noen tydelig trend på 2000-tallet. Hvis oppvarmingen fortsetter, er det uunngåelig at snødybden etter hvert minker ytterligere, men inntil videre bør vi likevel være forberedt på at det iblant kan dukke opp en relativt kald og snørik vinter som minner om de i «gamle dager».

Is på Sandssjøen

Og til slutt, hva med isen på Sandssjøen?

Jeg har personlig registrert antall døgn med isdekke der hver vinter siden midten av 1980-tallet. Den lineære trenden siden 1984-85 viser en reduksjon på 24 døgn, så i løpet av disse 36 åra har isdekkets gjennomsnittlige varighet gått ned med over tre uker.

Som en kuriositet kan nevnes at min tippoldefar, Hans Knudsen Krogsrud, gikk over isen på Storsjøen så sent som 20. mai i 1860. Til sammenligning har jeg aldri sett snurten av et eneste isflak på Sandssjøen senere på våren enn 11. mai 1985, så dette er enda en indikasjon på at klimaet i både Odalen og verden for øvrig er i endring!

Kilder

Global temperatur:

- <https://data.giss.nasa.gov/gistemp/>
- <https://crudata.uea.ac.uk/cru/data/temperature/>
- <http://berkeleyearth.org/data/>

Klima i Norge:

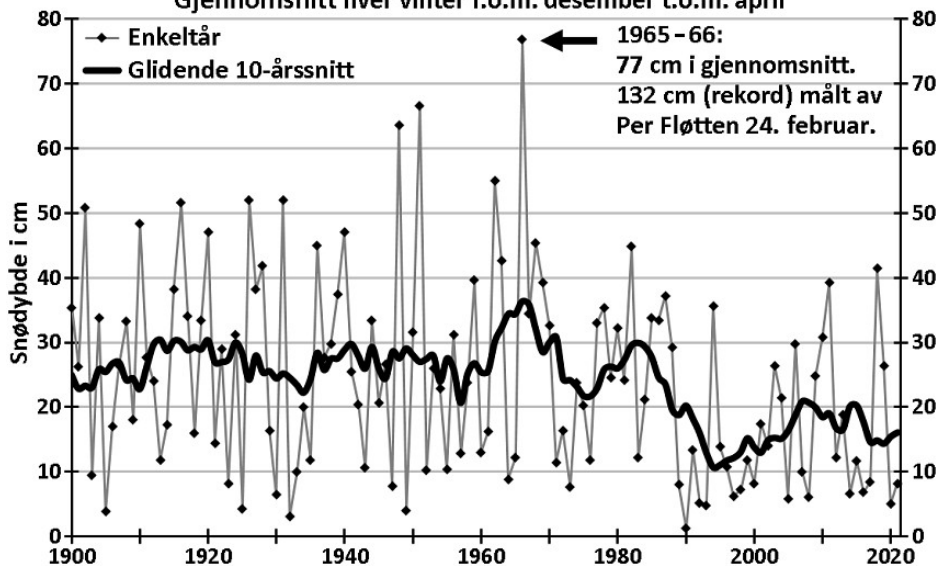
- <https://seklima.met.no/observations/>
- <http://berkeleyearth.lbl.gov/locations/60.27N-12.97E>

Mer informasjon:

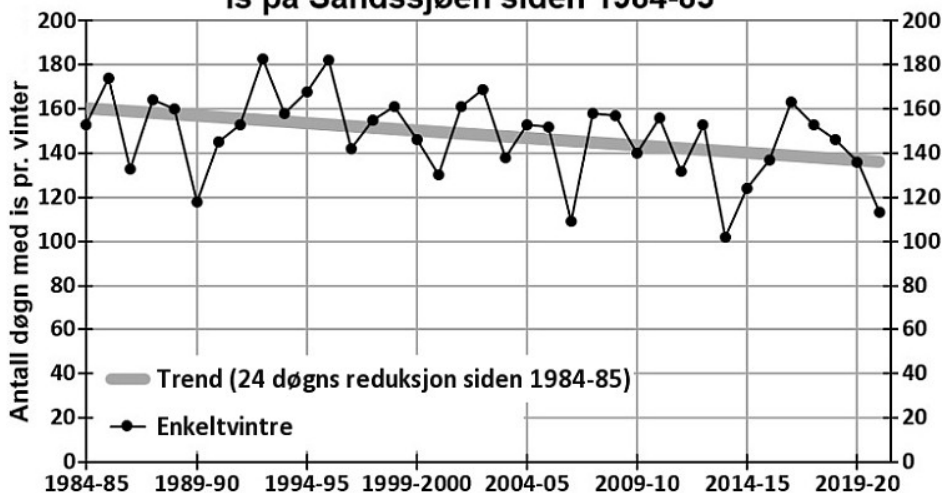
- <https://skepticalscience.com>

Snødybde i Nord-Odal

Gjennomsnitt hver vinter f.o.m. desember t.o.m. april

Is på Sandssjøen siden 1984-85

Arne Fjeld Rasmussen, munnspiler og maler

Arne er bosatt i Austvatn, og han begynte å spille munnspill i 1989. Siden da har han etablert seg som en av Norges fremste munnspillere. Ved flere anledninger har han blitt brukt som studiomusiker/ munnspiler for artister i både inn- og utland. Arne er en ubestridt autoritet blant norske bluesmunnspillere og har samarbeidet med blant andre Vidar Busk, Chris «Kid» Andersen, Kurt Slevigen, Amund Maarud og Levi Henriksen.

I de senere årene har han også dyrket malerkunsten etter at han fikk et oljemalingssett av Tea, søstera si, i 2012. Før det hadde han ikke malt med olje- og akrylfarger.

– Jeg har alltid hatt øye for kunst, og på en måte hatt kunsten i meg. Jeg likte godt rene tegnetimer på barneskolen, hadde egen tegnebok og tegnet mye hjemme, forteller Arne.

Tilfeldigheter har gjort at Arne har fått tid til å realisere tegne- og malerinteressen i de senere årene.

– Hjemme har vi et spesielt maleri som har fascinert meg. Det er laget av Lars Fjeld. Han var født på Øver-Fjell og samarbeidet med Edvard Munch; blandet farger for ham og spente opp lerret på blindrammer. Det var også

han som viste Munch hvordan han kunne lage solstrålene på maleriet «Solen» som henger i Universitetets Aula i Oslo.

Verdsetter lokale kunstnere

Av lokale malere som Arne verdsetter og liker godt, nevner han Kåre Tvetter.

– Det er noe med stilen og uttrykket hans som treffer meg, og vi er heldige som har så kort veg til Lyshuset på Skarnes der vi kan studere maleriene og akvarellene på nært hold. Jeg vil også trekke fram Ivar Nordhagen, som har utrolig fine malerier og er en mester med tresnitt. Selv om Rune Nor ikke er maler, har jeg også stor sans for hans detaljerte og artige tegninger.

Tor Arne Moen, Ørnulf Opdahl, Rune Furelid og Odd Nerdrum er andre kunstnere Arne setter pris på og også har latt seg inspirere av.

Rune Furelid er en god kamerat av Arne. Han har vært elev hos Odd Nerdrum, og hos Rune har Arne fått mange gode tips og god veiledning når de har malt sammen i atelieret hans i Ålesund.

– Nerdrum er helt utrolig. Maleteknikken hans er hentet fra de gamle mesterne, motivene er tidløse og håndverket det ypperste vi har i Norge. Jeg har brukt mange timer på å studere arbeidene hans. Rembrandt er også en maler som jeg selvfølgelig har studert masse. Maleriene ble

---

Av Hans Ludvig Fredheim

Arne i atelieret. Jazzmusikeren Miles Davis er på staffeliet. (Foto: Gunnar Nygård)

bare bedre og bedre etter som han ble eldre, sier Arne.

Da Arne tok utdanning innen barne- og ungdomsarbeid på 90-tallet, ble han presentert for kunsthistorie og forskjellige kunstformer. En av bøkene som lærer Hilde Vrangsgen hadde, var med malerier av den nederlandske maleren Hieronymus Bosch.

– Jeg ble så oppslukt av den boka at jeg måtte kjøpe en selv. Da kunne jeg bruke mer tid på å studere de mange detaljerte og til tider groteske maleriene han lagde.

Gir stor glede

Arne legger ikke skjul på at han har stor glede av å male. I utgangspunktet har han malt for sin egen del.

– Mange forskjellige motiver har jeg prøvd meg på, og i det siste har det blitt mer figurativt. Nå har jeg begynt å male en serie med portretter av jazz- og bluesmusikere som jeg setter høyt, og som har inspirert meg innen musikk. Når jeg maler disse, liker jeg å sette på musikk av den jeg maler. Jeg får på en måte artistsens ånd inn i penselstrøkene.

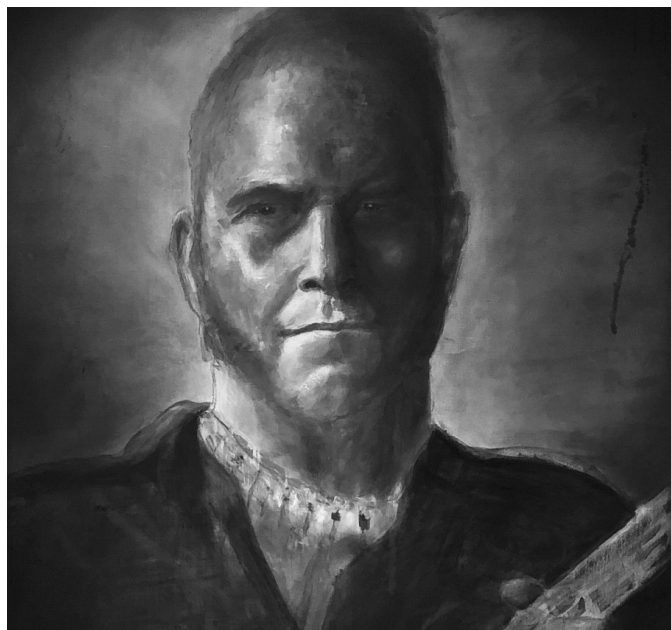

«Tvillinger»

– Er det noen forbindelser mellom musikk og maling?

– Musikk og maling henger tett sammen. Jeg føler at det er en så nær slektskap mellom dem at de er som tvillinger. Musikken gjør sterkest inntrykk når det er nyanser og kontraster som uttrykkes. Det er følelsen eller «feelingen» som er viktig. Kanskje er det tonen du ikke spiller som har størst betydning i musikken.

– Det samme gjelder for maling, og det er dette som er vanskelig. En vil så gjerne gjøre alt tydelig, men det er kanskje den største fellen du kan gå i. Det umalte, eller det grove, er ofte det som gjør at et bilde blir bra. Fantasien må settes i gang hos publikum, og det er de som må gjøre ferdig det som du ikke har malt. På denne måten kan den som ser på maleriet ta del i bildet på en helt

Arne maler ikke bare musikere, her representert ved blueskollega Vidar Busk. Han finner også motiver i odalsnaturen (øverst).

annen måte. Oppfattelsen av det de ser blir også mer personlig.

– Du vet hva du vil når du skal male et bilde, men på vegen du må gå for å oppnå målet og få det til, gjør du lett mange feiltrinn. Det er mange ulike uttrykk du kan være på jakt etter: røft, detaljert og polert eller en blanding av uttrykk. Da kan en «feil» ødelegge bildet helt, eller det kan bli ødelagt på en «riktig» måte. Hele tiden vil jeg prøve å forbedre meg, søke inspirasjon hos stormesterne som blant andre Rembrandt. Det fine er at du aldri blir utlært, men du kan jobbe i en læringskurve som stiger, og der erfaringer og kunnskaper gjør at du kan bli bedre.

Planer om utstilling

Arne hadde planer om en utstilling i fjor høst, men pga. pandemien ble dette utsatt.

– Det er kanskje på tide å få til en utstilling nå etter hvert. Jeg har mange ideer og planer om motiver framover, men jeg bruker lang tid på et maleri. Noe av det fine ved å male er at jeg kan male litt nå og da, og ofte kan det uferdige maleriet stå i uker og måneder før jeg fortsetter. Det kan være at jeg trenger å henge opp maleriet i stua for å kunne studere det og se hva som mangler eller som kan gjøres bedre. Noen ganger gjør man endringer som kan ødelegge hele maleriet. Da kan det bli malt over, og jeg starter helt på nytt, eller endringen kan føre til nye muligheter som krydrer og forsterker uttrykket.

Bratt læringskurve

– Læringskurven har vært bratt, men erfaringene jeg har fått, gjør at jeg kjenner at jeg står sterkere. Jeg blir tryggere på meg sjøl og er ikke lenger så «redd for strøkene», sier multikunstneren.

*Til venstre:
Den amerikanske jazz-
pianisten Thelonious Monk.*

*Dessverre kommer ikke
Arnes bilder til sin fulle
rett i svarthvite versjoner.*

Den store bjønnjakta

I april 1953 trykket Glåmdalen en artikkel, skrevet av Knut Øyen, om ei dramatisk bjønnjakt som fant sted i skogene mellom Nes, Eidsvoll og Nord-Odal i 1860-åra. Avisen skrev at beretningen er kjent av mange eldre i Nord-Odal, men at det er Knut Øyen som sitter inne med de sikreste faktiske opplysningene om jakta. Øyen bodde på Løvset i Verkensgrennda og var 72 år da artikkelen kom på trykk.

I årene omkring 1860 herjet en slagbjørn stygt med buskapen i skogstraktene mellom Nes, Eidsvoll og Odalen. Den slo ned hester, kuer og sauer i så stor målestokk at folk mente den ikke fortærte alt sjøl.

Jeg skal forsøke å gjengi det som hendte så godt jeg kan etter det min far fortalte. Han var den som kjørte bamsen til bygds etter at den var blitt skutt. Bjørnen var da mistenkt for å ha slått ned åtte hester og flere kuer og andre husdyr. Jeg nevner blant annet: En kveld ved mørkets frambrudd stod folk ute og hørte på at bjørnen tok ei ku oppe i Deldalen ovafor Stenberg. Det låt uhyggelig fra basketaket begynte til kua drog sitt siste sukk. Folk var oppskaket i lange tider etterpå.

En annen gang skamferte den ei ku fra Løvset. Mor fortalte at bjørnen hadde dratt begge labbene langsetter ryggen på kua, slik at sårene verket hele sommeren. At kua ikke ble drept,

trudde folk kom av at det også var to store okser på samme beitet. De hadde skarpe horn, og de reddet sikkert kua. En mann fra Soløst stod en annen gang og så på at bjørnen tok en folunge fra mora. Mannen hadde ei øks, og med denne slo han i en trestamme samtidig som han skrek for å skremme bjørnen, men det brydde ikke bamsen seg noe om – den bare skrek tilbake. Ja, dette var enkelte trekk fra dens bedrifter.

Så hendte det nord for Li seter i nærheten av Korsgranmyra at to tømmerhoggere felte ei stor furu og deretter gikk for å hvile. Dette var i november måned i 1864. Den 18. november var det bryllup på Bjørnstad, og folk stod da og hørte på at losen gikk i Bjerterberget. Da tømmerhoggerne kom tilbake, fikk de se spor etter bjørn. Det viste seg at furua i fallet hadde skremt den ut av hiet der den hadde lagt seg til for vinteren. Det tok nå ikke lang tid før en del skyttere samlet seg. En av dem var fra Eidsvoll, Brøsta'n ble han kalt, og han var en kjent jeger som hadde en modig hund med seg. Ole Otten var med. Han var en av de raskeste og beste skytterne som var da. Så var Johan Gjeddvasberget med. De to siste var odølinger.

Nå begynte den mest spennende jakt som noensinne har gått over disse skogstraktene. Den varte i 14 dager uten avbrytelse. Det er sagt om bjørn at den ikke er noen langtraver, men disse skytterne fikk merke at den nok

var blant de raskeste dyr som var i skogen. De så av og til et skymt av den når den strøk av gårde så skogen bøyde seg til sida. Den gjorde turer så langt sør som til mellom Høymyra og Bjørnlihaugen (ca. 15 kilometer). Både skytterne og hunden ble slitne, og da de ei natt var på Løvset, var hunden så slitent at den kastet opp den nysilte mjølka den fikk.

Den dagen bjørnen møtte sin skjebne, stod en kar og hogg på ei tørrgran midt i Galterudsetervegen. Det var Kristoffer Løkkerbekken, far til byggmester Kristoffersen. Bjørnen kom da nordfra, men vendte tilbake og møtte storskytteren Ole Otten. Det smalt, men bamsen falt ikke for første skottet. Kula traff midt på bogen, men hadde ikke stor nok slagkraft og ble sittende på et ribbein bak bogen, som var gått av.

Men nå måtte bjørnen sakke av på farten, og Ole ladde igjen. Han tok igjen losen, men torde ikke skyte fordi hunden var like innpå. Brøsta'n kom til, og han sendte ei kule etter bjørnen. Kula traff bamsen bak og gikk inn like til mellomgolvet. Bjørnen greide ikke mer og la seg ned. Men nå kom det mest kritiske øyeblikket under hele jakta. Johan kom også til. Han stilte seg foran bjørnen og siktet på hodet dens. Han hadde flintlåsgevær, men fengkruttet hadde blitt vått, slik at børsa klikket. Bjørnen reiste seg på bakbeina og ville ha drept skytteren dersom ikke hunden hadde sprunget rett i nakken på den. Hunden reddet skytterens liv, men måtte bøte med sitt eget idet bjørnen, rask som lynet, kastet seg rundt og fikk tak i hunden og slo den under seg. Det hørtes ikke

en lyd fra hunden, og bjørnen ble også liggende i de siste krampetrekninger.

Far sa den ble liggende så godt som midt i Bjørnstadsetervegen, som gikk over Bjertberget. Som ventelig ble hundens eier ille til mote over tapet av den trufaste hunden. Han felte sine modige tårer over den. Det var også en sjelden hund. Den hadde jaget aleine i 14 samfulle dager. Flere hunder var blitt prøvd, og de hadde falt inn i losen, men det var ingen som slo dem når de kom tilbake til skytterne med rompa mellom beina. Etter denne dagen ble det rolig i skogen, hester og kuer fikk være i fred. For å illustrere bjørnens størrelse fortalte far at han hadde en smalslede som bruktes til tømmerkjøring. Den var 8 alen lang. De la bjørnen så langt fram som mulig på sleden, og da rakk bakparten av dyret utover bakerste banken så vidt den ikke sopte snøen. Det var blitt smurt tjære i neseborene til hesten, slik at den ikke skulle kunne lukte bjørnen. Hesten ble rygget inn mellom dragene, og så bar det ned til bygda forbi Løkker og nordover til Rovelstad gård. Det var skogkongens siste ferd.

Utbetalt skuddpremie i 1853

Øyen sendte også avisa en oversikt over dyr som det ble betalt skuddpremie for i året 1853 i Nord-Odal. Oppgaven fant han i bladet «Almueevennen»: 5 bjørner, 15 ulver, 21 gauper, 2 jerver, 27 ørner, 18 bergugler og 26 hønsehauker.

Romanen

«Synd skal sones» blir teater

Etter suksessen med syngespillet «Temmeret skær fram!» i 2019 inviterer Temmeret teater, Odal Bygdekor, Storsjøkoret og Nordre Odalen Kulturminnelag til en ny forestilling høsten 2022.

Nå blir det teater om Rønne Johansdatters liv og levnet med utgangspunkt i romanen «Synd skal sones» og Rønnes virkelige liv.

Hans Ludvig Fredheim har skrevet manuskriptet basert på romanen som Tora Østbye ga ut i 1933. En nyskrevet parallellhistorie foregår i resepsjonen på Disenaen Hotel i 1922 – et hotell som for øvrig Tora Østbye og mannen Magnus drev i en tiårsperiode.

Armod og elendighet

Handlinga i boka er bygd på virkelige hendelser, men det meste er oppdiktet, og steder og personer har fått fiktive navn.

Vi møter Rønne Johansdatter som i virkeligheten var født i 1800 på Pasotorpet litt nord for Meitsjøen på grensa mellom Nord-Odal og Grue. Livet hennes var fullt av tragiske hendelser i armod og elendighet til hun døde i 1883.

I boka foregår mye av livet hennes i Nord-Odal. Her har Tora Østbye diktet både romantikk, forsmådd

kjærlighet og drama inn i livet til barnemordersken Rønne.

Lokale skuespillere, sangere og musikere

Forestillingen vises i Milepelen kulturhus 24. og 25. september 2022 og framføres av et 30-talls lokale skuespillere. Nyskrevne korarrangement og tilpasset tekst på gamle skillingsviser synges av kor og solister fra Odal Bygdekor og Storsjøkoret. Et orkester med lokale musikere sørger for musikalsk tonefølge.

Kammerjomfru, hotellvertinne og gardbruker

Tora Østbye var født 30. oktober 1876 på Østby, ved sørenden av Storsjøen i Sør-Odal. Hun vokste opp i Kristiania der hun etter hvert ble førstejomfru i Norske Selskab før hun reiste til Amerika. Hun arbeidet blant annet som kokke, kammerjomfru, hotellvertinne og husmor ved et universitet i New York. Senere var hun gardbruker på Toten. Hun og mannen, Magnus Anderson, inngikk også leiekontrakt på Disenaen Hotel og drev hotellet fra 1916 til 1926. Tora Østbye døde på Disena 26. februar 1967.

*Neste side:
Rune Nor har laget
en illustrasjon inspirert
av handlingen
i Synd skal sones.*

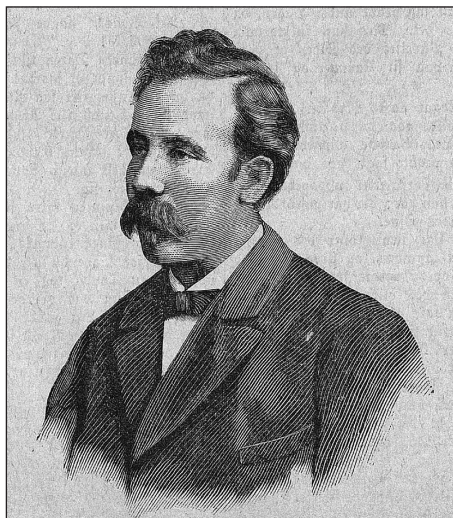

Jon Hol – «Rifleringens far»

I 1882 oppsto det rykter om at kong Oscar II og statsminister Selmer planla statskupp for å hindre at folket gjennom Stortinget, og ikke embetsmennene gjennom kongen, skulle ha den avgjørende politiske makten i Norge. I årene etter 1814 var det kongen som utpekte regjeringsmedlemmene, uavhengig av Stortinget. Embetsmenn og borgerskap sto hovedsakelig på svensk kongens side, mens bønder og arbeidere støttet talsmennene for Stortinget og opposisjonen. Striden hardnet til og kom til et klimaks i 1884 da Selmer og hans regjering ble stilt for riksrett og tvunget til å avgå. En ung nordodøling ble landskjent som en sterk talsmann for det politiske opprøret.

Jon Gundersen Hol ble født på Søkornhol i Sand i 1851. Foreldrene var Gunder Jonsen (f. 1815) og Rønnaug Håkensdatter (f. 1824) fra Kjærnli på Trautskogen. I 1875 var Jon fullmektig for fabrikk eier Haneborg i Funnefoss. I mai året etter giftet han seg med Karen Pedersdatter (f. 1851) fra Ullern. Han ble deretter student ved Statens håndverks- og kunstindustriskole, og han var også i militæret der han fikk

Tegning av Jon Hol. (Fra Verdens Gang 1. mars 1884).

sersjants grad. I 1878 ble han ansatt i ingenjörvesenet i Kristiania.

Aktiv samfunnsdebattant

Jon Hol markerte seg snart som aktiv samfunnsdebattant i hovedstaden. Han skrev artikler for Norsk Nationaltidende, og han ble styremedlem i Kristiania Arbeidersamfund. I 1883 ble det opprettet flere skytterlag i hovedstaden, og Hol ledet ett av disse. I 1884 var han materialforvalter ved Kristiania vannverk.

«Rifleringen»

Etter hvert markerte han seg som en engasjert støttespiller for venstrepolitikeren Johan Sverdrup i kampen

---

Av Gunnar Nygård

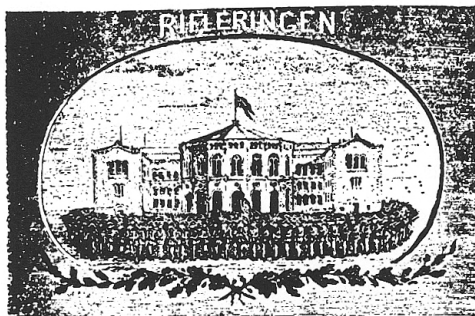
mot kongemakten. Stortinget stevnet regjeringen og statsminister Selmer for riksrett etter at de flere ganger hadde unnlatt å følge opp grunnlovsvedtak i Stortinget. Noen dager før riksretten skulle avgjøre saken, i slutten av februar 1884, laget Hol et firesidig flygeblad, «Rifleringen». Det ble solgt på gaten for 10 øre og inneholdt en sterk appell til folk om å skaffe seg våpen og være klar til innsats for å forsvare Stortinget. Soldater ble oppfordret til å nekte å følge offiserenes ordre.

Hol formulerte oppfordringen slik: «Kjøp gode rifler, alle som ikke har – lær eder å bruke den, så I treffer målet på en prikk – øv eder også flittig i annen idrett! Derved blir I sterke både på kropp og sjel. I blir da sønner som mor Norge har ære av og – hun kan komme til å trenge sådanne! Soldater, skyttere – alle våbenføre nordmenn! Giv akt! Riflene i halvspenn. Begåes statskup så: Krets om Stortinget! Og giv fyr! På fedrelandsforræderne!»

Majestetsfornærmelse

Ikke uventet ble flygebladet etter få dager beslaglagt, og Hol ble omgående avskjediget fra stillingen ved vannverket. Han ble satt i arresten, siktet for majestetsfornærmelse. Det samme ble Bjørnstjerne Bjørnson, som også hadde engasjert seg i kampen mot kongen og borgerskapet. Hol ble løslatt mot meldeplikt etter 16 dager, og i juni ble saken både mot

Giv – Akt!!!

Grundlovens § 85 lyder saa:

„Den, der adlyder en Befaling, hvis Hensigt er „at forstyrre Stortingets Frihed og Sikkerhed, gjør sig derved skyldig i Forræderi mod Fædrelandet“.

Altsaa:

Gemlingen paa Tiage skal faa stoenne trygt og kint, begom Rifleringe af vor søge Slægt!

Dette Skrift omges for 10 Øre i „Nordmanden's Ekspedition, Torsgade 3 b.

Soldater, Skyttere – alle vaabenføre Nordmænd:

Giv — Akt!

Riflerne i Halv-Spænd!

Begaes Statskup

S A A:

Kreds om Stortinget!

og

Giv — Fyr!

paa Fædrelandsforræderne!!!

ham og Bjørnson henlagt. Selmer tapte riksrettssaken og måtte gå av. Noe statskupp ble det ikke; høyresiden hadde liten støtte i folket. Den 24. juni fikk Venstres Johan Sverdrup i oppdrag av kongen å danne ny regjering. Makten var samlet i Stortinget, og parlamentarismen var innført.

Sitt politiske engasjement med sterke røtter i det nystartede partiet

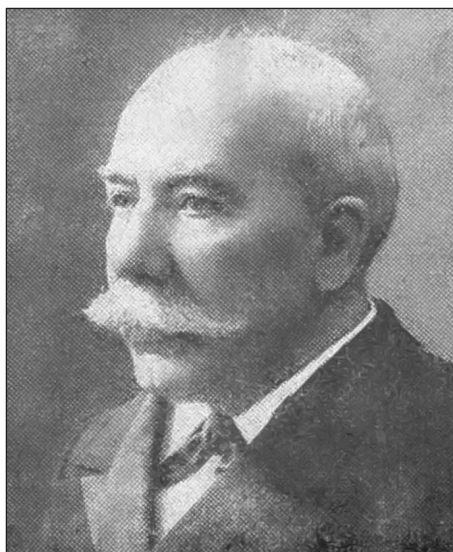
Venstre holdt Hol ved like, og han ble redaktør av bladet Demokraten. På en førsteside hyllet han på denne måten Oscar II for å ha utnevnt Sverdrup: «Frem med Fanerne – Honnør for Kongen!»

Kjempet for arbeidernes rettigheter

Hol fortsatte noen måneder som redaktør for avisa Nordmanden og Norsk Skyttertidend, og som en motvekt mot sosialistiske arbeiderorganisasjoner stiftet han Det norske Arbeiderforbund. Han engasjerte seg spesielt sterkt i en streik ved Akers Mekaniske Verksted. Slik lovene var den gang, ville mange risikere å miste stemmeretten på grunn av lønnskutt. Streiken varte i tre uker, og Hol talte ved en rekke massemøter. Han kjempet også for kortere arbeidsdag og allmenn stemmerett. Men streikebrytere ble engasjert, og de streikende arbeiderne måtte kapitulere. Dette var et stort nederlag for Hol, som mente han og de streikende verkstedarbeiderne hadde fått liten støtte blant tilhengerne av Venstre. Etter hvert fikk da også de sosialistiske fagforeningene større innflytelse i Kristiania.

Flyttet til Skien

Hol sluttet som redaktør og flyttet til Råde, der han fikk arbeid ved et sagbruk og fløtingsanlegg. Etter et par år her flyttet han og Karen med fem barn til Skien i 1887. Her ble han ansatt som assistent hos direktøren for kanalanelegget Bandak-Norsjø. I 1901 fikk han en kombinert stilling som byingeniør og branndirektør i Skien. Denne stillingen hadde han

Jon Hol på sine eldre dager. Bildet er hentet fra avisa Folketanken i 1926.

til han gikk av med pensjon i 1917. Som pensjonist påtok han seg flere oppdrag, blant annet som konstituert byingeniør i Notodden og Kongsberg. Han planla også et stort vannverksanlegg i Risør.

Hol var hele livet venstremann. Han satt flere perioder i kommunestyret i Skien, og han prøvde også et par ganger – uten hell – å bli valgt inn på Stortinget.

Som pensjonister bodde Karen og Jon Hol i Ullevålsveien i Oslo. Karen døde i 1932. Jon døde 22. januar 1941, nesten 90 år gammel.

Kilder:

- *Arbeiderbladet*, 16. april 1938
- *Avisa Folketanken (Risør)*, 1. september 1926
- *Bull, Edvard: Arbeiderklassen blir til (Tiden 1985)*
- *Dagbladet*, 2. september 1926
- *Nord-Odal bygdebok, nye bind 1*
- *Wikipedia*

Faller sakte

Snøen faller
sakte
jeg faller
faste hender holder meg
ikke
jeg faller
sakte
som små pust av lengsel
faller snøen

Jeg faller
sakte
snøen faller
lydløst
nesten usynlig i mørket
faller sakte
lager spor
vitner om det som var
viskes ut
av stillheten

Du faller
sakte
Jeg faller
tynget
av vanskelige tanker
savn
ser deg i drømmen
i lyset fra lyktestolpene

Vi faller
sakte

Av Anette Gylstrøm

Litt om hoppSPORTENS utvikling i Nord-Odal

Gjennom godt over hundre år har det vært stor interesse for hoppSPORT i Nord-Odal. Det har vært hoppet i utallige store og små bakker i alle grender. Noen bakker ble mer populære og mer brukt enn andre. Ser vi tilbake på første del av forrige århundre, er det to bakker som skiller seg ut; Kolstadbakken og Drøserudbakken.

Kolstadbakken lå i lia rett ovafor Øver-Fjell og fikk navnet etter familien Kolstad som drev garden. Her var det jevnlige renn tidlig på 1900-tallet. Ett av dem ble avvirket i mars 1910. Indlandsposten hadde et fyldig referat, innsendt av Marius Midtsund, som sjøl var en ivrig pådriver for idrettslig aktivitet blant bygdas ungdom.

Her er referatet: «N. Odalens Skiklub Afholdt Konkurrance-Skirend for Søndre og Nordre Odalen Søndag 6te Mars i Kolstadbakken, Mo, hvori 35 Løbere deltog.

Det var ikke bare 35 friske, kjække og spænstige Karer, som frydede sig i det glimrende Veir, som Dagen medbragte, men ogsaa en Tilskuerskare paa 5 à 600.

Efter en behagelig Kjøre- eller Spadsertur kunde man under straalende Solskin og Hornmusikens Toner beskue en Opvisning af det hidtil naaede Maal for Skisportens Dyrken i vore Bygder.

Av Gunnar Nygård

Enhver maa være stolt av at eie en Smule af hvad Fædrelandet har ogsaa paa dette Omraade. Ja, vore Helters Hop maalttes ikke i halve Hundreder af Meter, men saa stod heller forholderne dertil. Man hoppet til med Kraft og Mod, men efter Bakkens Form kunde man ikke naa større Hoplængder end op til 18.5 meter. Til Vanskelighederne hørte ogsaa et langt og vanskelig Undarend. Efter det stærke Mildveir i Ugen forud var Skibakken blit haard og glat, saa det saa stygt ud for de faa som faldt, men en Sportsmand kan nok med at falde ogsaa.

Bedømmelsen foregik efter "Norges Skiforbund"s Regler. Dommere var: Fredrik Elster Jenssen og M. Midtsund; Hopmaalere: O. A. Sæther og Erik Eier; Starter: Søren Thoner; Ordens- og Bakkechefer: A. Haagenrud og Even Spilhaug.

Kl. 8 om Kvelden samledes alle paa Eier Sal til Fest. Festkomiteen, Lærer Hæreid, A. Kolstad, A. Haagenrud, Sven Spilhaug og Søren Thoner, der ogsaa har Æren af Tilstelningen i Bakken, hadde besørget Salen dekoreret paa det smukkeste. Lærer Hæreid holdt et interessant foredrag om Idræt og Sport. Derpaa gav en av Dommerne en kort Kritik over Rendet, hvorefter Præmier uddeltes til følgende:

1. Kl., over 20 Aar: 1. Pr. Einar Omberg;
2. A. Kolstad. 2. Kl., 15-20 Aar: 1. Pr. Karsten Myhren; 2. Torstein Ruud;
3. Hans Knapper. 3. Kl., 12-15 Aar: 1. Pr. Per Eier; 2. Kolbjørn Spilhaug; 3. Ole Struterud; 4. Arnt Engen; 5. Markus Ruud; 6. Erling Braaten; 7. Søren

Fra et hopprenn i Kolstadbakken i mars 1910.

Mortrud. Damernes Præmie for længste, stilfuldste Hop: Kolbjørn Spilhaug. 4. Kl., 9-12 Aar: 1. Pr. Agnar Spilhaug; 2. Kristoffer Struterud; 3. Guttorm Myhrer; 4. Per Nyhuus. Damernes Præmie for længste, stilfuldste, staaende Hop: Agnar Spilhaug. 5. Kl., under 9 Aar: 1. Pr. Asbjørn Eier; 2. Nils Haagenrud. Opmuntringspræmie for yngste Løber: Thormod Spilhaug.

Dagen afsluttedes med en belivet Seksa».

Drøserudbakken

Da Drøserudbakken ved Skjeppestad i Bruvoll ble tatt i bruk, fikk hopp-sporten i Nord-Odal et stort løft. Søndag 12. februar 1922 arrangerte Sand Idræts- og ungdomslag, som ble stiftet året før, det første rennet. Helt fram til 1941 ble det arrangert hopprenn i bakken, som var et samlingspunkt ikke bare for aktive hoppere, men også for bygdefolket som

i store antall innfant seg for å bivåne de dristige hopperne.

«Vær og føre var bra. Rennet foregikk uten uhell, når unntas at en av de mindre løpere slo ut en tann», står det å lese i et avisreferat fra åpningsrennet. Guttorm Rogstad fra Mo vant klasse 1, mens Hans Føsker vant klasse 2 og Sigmund Dagfinrud klasse 3. De som var under 15 år hoppet i Hagebakken, som lå like i nærheten.

Etter rennet sendte ordføreren i Nord-Odal, Marius Midtsund, følgende innlegg til Hedemarkens Amtstidende:

«Jeg gratulerer idrætsforeningen i Sand med den praktige skibakke den har faat istand. Det var en stor fornøielse at være tilstede der i gaarsdagens rend. Det var mange spræke karer som deltok der. De præsterte kraftige hop – dog vil jeg ikke rose stilen noget særlig. Det ser ut til, at det har været forliten øvelse iaar.

Ved øvelserne maa der lægges mere vekt på skiføringen. Det hjælper ikke hvor aobalanceret Dere er, gutter, naar skiene sakser, krysser og hænger i forskjellige stillinger. Det er klart at det efter luftseilads – med skiene i vill uorden – er et rent slumpetræf, om man faar et saapas skikkelig nedslag, at man kan ta styringen og gaa videre med herredømme over ski og krop.

Dagens beste løper var ubetinget Hans Føsker fra Sand. Han præsterte 2 finfine ordinære hop. Dessuten et ekstra fint parhop sammen med Helge Graвли. Sørødløingerne var ogsaa – saavidt mig fortalt – indbudt. Hvorfor kom Dere ikke? Tap ikke motet fordi om vore gutter spiller mester engang imellem. Jeg vet at sørødløingerne før i tiden har møtt mandjevnt frem her nord.

Veiret var straalende. En masse tilskuere

i perlehumør – gaaende, cyclende og kjørende. Gaardspladsen paa Drøserud var overfyldt av kjøretøier og hester overalt som paa en marken.

Ja skibakken – som nævnt – tegner godt. Den er jo ny, og jeg forstod at bestyrelsen var opmerksom paa at det var litt misforhold mellem hoppet og unnarendet, der gjorde, at den var ikke best at staa i. Dette vil nok bli rettet til neste aar, og da vil man nok faa bedre resultat endda levert fra løperne.

Som tidligere her i bladet omtalt, saa har Hans Chr. Skjeppestad og Anders P. Holth ydet sin støtte til denne skibakkes opkomst, henholdsvis med grundavstaelse og pengebidrag. Og saa har vi Anders Drøserud som maa ta hele soermen over sin eiendom. Dette gjør han velvillig, saavidt jeg forstod ham, og han hadde ikke litet strev med gaardsdagens støvne.

Hans Fossum i søvet i Drøserudbakken, trolig i 1928.

PROGRAM

for Sand Idrettslags skirenn i Drøserudbakken søndag den 11.
mars 1928.

Dommere:

B. Ukkestad og H. Aarstad.

Bakkesjef: O. Bjørnstad.

Hoppmålere:

A. Markusson og G. Rogstad.

Starter: Ole Rindal.

Etter rennet seksa med premie-utdeling på Trudvang kl. 8.

Kl. IV, under 13 år.

1. Per Skredderstuen, Sand.
2. Håkon Rud, Sand.
3. Angel Arstad, Freidig.
4. Arne Nyjordet, Sand.
5. Odd Andersen, Kongsvinger.
6. Kolbjørn Sjølie, Sand.
7. Julius Stuen, Sand.
8. Arne Arnes, Sand.
9. Arne Smedstad, Kongsvinger.
10. Tor Danielsen, Sand.
11. Trygve Dyrhaug, Sand.
12. Per Lund, Sand.
13. Trygve Bagli, Kongsvinger.
14. Bjarne Møller, Sand.
15. Knut Sjøberg, Sand.
16. Hans Larsen, Mo.
17. Jens Dahl, Kongsvinger.
18. Hans Stenskjær, Sand.
19. Gustav Grinder, Sander.
20. Olaf Stumobråter, Freidig.
21. Hans Trangerud, Raumnes.
22. Halvard Kjølstad, Raumnes.
23. Olaf Berntsen, Sand.
24. Otto Smedstad, Kongsvinger.
25. Håkon Aseng, Sand.
26. Hans Bakken, Mo.
27. Hans Føsker, Sand.
28. Einar Rustad, Sander.
29. Alfred Sanderengen, Sander.
30. Ludv. Sanderlien, Sander.
31. Aksel Eide, Raumnes.
32. Amund Sjøberg, Sand.
33. Olaf Kristiansen, Sand.
34. Erling Rovelstad, Sand.
35. Ole E. Sundby, Sander.
36. Reidar Ukkestad, Freidig.
37. Øyvind Arstad, Sander.
38. Ole Nordli, Freidig.

Klasse I, over 20 år.

16. Hans Larsen, Mo.
17. Jens Dahl, Kongsvinger.

Klasse II, 16—20 år.

39. Henry Anerud, Raumes.
40. Arne Sander, Kongsvinger.
41. Sjonne Sander, Sander.
42. Olaf Rovelstad, Sand.
43. Arne Strøm, Kongsvinger.
44. Kolbjørn Kristiansen, Mo.
45. Klaus Føsker, Sand.
46. Helge Opaker, Raumes.
47. Karl Lie, Kongsvinger.
48. Nils Gjelsnes, Sander.
49. Markus Martinsen, Kongsv.
50. Engebret Engebretsen, Kvgr.
51. Odd Ullevold, Kongsvinger.
52. Helge Hoel, Kongsvinger.
53. Leiv Iversen, Sander.
54. Ivar Sjøberg, Sand.
55. Sverre Kåten, Kongsvinger.
56. Halvard Berg, Raumes.
57. Arve Sjølie, Sand.
58. Gustav Eriksen, Kongsv.
59. Olaf Sanderengen, Sander.

60. Sverre Bergli, Sander.
61. Meinich Ringsveen, Sander.
62. Leif Wallerud, Kongsvinger.
63. Lars Granli, Sand.
64. Olav Tveit, Kongsvinger.
65. Henry Jansen, Kongsvinger.
66. Osvald Hemstad, Mo.
67. Erling Anerud, Kongsvinger.

Klasse III, 13—16 år.

68. Ørnulf Jachwitz, Sander.
69. Helmer Gravli, Sand.
70. Arne Sundby, Sander.
71. Ole Edv. Breiby, Sand.
72. Klaus Kristoffersen, Sand.
73. Kristian Engebretsen, Freidig.
74. Tore Lund, Mo.
75. Ivar Finstad Mo.
76. Viggo Lysaker, Raumes.
77. Ivar Fessum, Sand.
78. Erik Dahl, Kongsvinger.
79. Asbjørn Holth, Kongsvinger.

Kongsvinger Arbeidsblads trykkeri.

Alle som yder sin støtte til sund sports og idræts fremme, fortjener tak av befolkningen, idet vor ungdom saa inderlig vel trænger denne støtte.

Og jeg har al respekt for den ungdom, der interesser sig for – og som deltar i – sport og idræt – og jeg har altid lagt merke til, at dette er vor beste ungdom. Ja, blomsten av vor ungdom».

«Par i bredden»

Etter dette gikk det slag i slag i årene utover. Blant dem som gjorde seg mest bemerket i hoppbakken var Helge Gravli, Hans Stenskjær og Hans Føsker. Gravli og Føsker «reiste par i bredden», fortelles det. De holdt hverandre i hånda «til fryd for de som sto og så på». De lengste hoppene lå på rundt 30 meter, noe som den gang var en drøy hoppplengde.

Ved en anledning kom Kåre Skogbakken rett fra tiurjakt til hopprennet. Han hoppet med en fugl i hver hånd og med børsa på ryggen, til stor applaus fra tilskuerne.

Folkefest

Arrangementene i Drøserudbakken var rene folkefestene. I 1927 underholdt Sand Hornmusikkforening i bakken, og det ble solgt pølser, smørbrød og kaffe til tilskuerne. Den 11. mars 1928 var det hele 600 tilskuere i bakken da 80 hoppere fra Glåmdal og Nes stilte til start. Henry Jansen leverte det lengste hoppet på hele 38,5 meter. «*En strek i regningen var det at hornmusikken ikke kunde spille i bakken. Rennet forløp uten det minste uhell, idet ikke engang en ski blev brukket. Anders Drøserud hadde en livlig omsetning av kaffe og smørogbrød enda han hadde en*

sterk konkurranse i en pølsemann som hadde tatt oppstilling nede på sletta. Hans pølser blev fortæret i massevis», står det i referatet som er tatt inn i protokollen.

Etter rennene var det tradisjon at premieutdelingen fant sted på Trudvang med musikk, dans og hyggelig samvær. Vinnerne ble båret på gullstol en runde rundt dansegulvet, og stemningen var høy.

Bakkerekorden i Drøserudbakken hadde Hans Føsker med 42 meter. Sand IL arrangerte renn her fram til og med skjærtorsdag 1940, og det ble også arrangert et mindre, illegalt hopprenn i 1941.

En ny storbakke

Allerede før krigen hadde styret begynt å se seg om etter en ny hoppbakke. Drøserudbakken var etter hvert blitt for liten, og den måtte påkostes mange penger for å få den i topp stand. I Heerlia var det muligheter til å bygge en 50-meters bakke, og den 6. desember 1946 begynte skigruppa å rydde den nye bakken. Heimmyrkollen skulle bli lagets hoppbakke i flere år framover.

Haraldhaugen

I 1955 begynte byggingen av den nye hoppbakken ved Evjedalen, 800 meter sørøst for Sand sentrum. Noe av hensikten var å få en bakke med stillas, som var uvant for Sands unge hoppere. Når hopperne deltok i renn andre steder, hendte det at noen hoppere ikke torde sette utfor fra de store stillasene. Haraldhaugen, som den ble kalt, gjorde god nytte som «guttebakke» i flere år. Bakken ble brukt til kretsrenn med stor deltakelse

Til høyre: Anders Optjærnsberget hopper i Hagebakken en gang i 1950-årene.

Under: Fra åpningsrennet i

Haraldhaugen 18. januar 1959.

Nederst: Vestbybakken i 1958.

Steinar Bjørnstad setter nedslag.

Alle bildene er hentet fra kulturminnelagets fotosamling.

hver vinter mellom 1955 og 1965, og sentralskolen brukte den til skolehopprenn. Stillaset ble revet i 1968.

Knappåsen

I 1964 ble de to idrettslagene i Nord-Odal, Sand IF og IL Moguttan, enige om at mosokningene skulle ha ansvaret for ski og friidrett, mens Sand skulle ta seg av skøyter, fotball og håndball. Moguttens nye hoppbakke, Knappåsen, ble hovedarena for hoppaktiviteten i bygda i mange år framover.

Opp gjennom tiårene har det vært mange hoppbakker rundt omkring i bygda. Hver grend hadde gjerne sin egen bakke, gjerne flere, og det er arrangert utallige mer eller mindre organiserte hopprenn i disse. Bakkene var viktige fritidstilbud i «gamle dager».

Kulturminnelaget har nå begynt å dokumentere hoppporten i Nord-Odal og samle inn fakta om hoppbakkene. Ta gjerne kontakt hvis du har bilder eller andre opplysninger!

Anleggsarbeider i Knappåsen i 1961.

Enda et år i koronaens tegn

Kulturminnelagets aktiviteter i 2021 ble, som mesteparten av 2020, dessverre svært preget av koronaviruset og de restriksjoner som ble lagt på samfunnet.

Arrangementer har det blitt lite av. Det eneste vi har tatt sjansen på var sentrumsvandringen som ble arrangert med utgangspunkt i Prestgarden den 12. august. Den må imidlertid kunne sies å ha vært vellykket, med 32 deltakere og kyndig guiding av Bengt Ringvold.

Innendørs aktiviteter har det av naturlige årsaker ikke vært mulig å gjennomføre. Det betyr imidlertid ikke at alt har stoppet opp.

Jul i Nord-Odal

Produksjonen av «Jul i Nord-Odal» har gått sin gang, og hefte nummer 32 er nå et faktum. Forrige årgang ga et pent overskudd som gjorde det mulig å gi et tilskudd til Nord-Odal Idrettslag.

Boka om Torpet

Boka om Sigfredstorpet har det også blitt arbeidet intenst med, sjøl om reise- og besøksrestriksjoner har bremset arbeidet noe. Forfatteren, Roar Lishaugen, har jobbet fra sitt bosted i Tsjekkia, og flere har jobbet lokalt med innsamling av historier og bilder. Boka vil være klar for salg på nyåret 2022.

Prestgarden kulturfellesskap

Nordre Odalen Kulturminnelag er en av stifterne av Prestgarden kulturfellesskap og har bidratt til atskillige uteaktiviteter i sommer. Nå venter vi på en endelig avklaring på søknaden om bruksendring av hovedhuset, slik at det kan bli mulig å åpne for innendørs arrangementer. Når dette er på plass, vil det forhåpentligvis bli en flott møteplass også for våre medlemmer og andre som har interesse for lokalhistorie.

«Synd skal sones»

Vi er også involvert i en ny musikalsk oppsetning i samarbeid med Odal Bygdekor og Storsjøkoret. Denne gangen er det Tora Østbyes roman «Synd skal sones» som skal framføres som et syngespill. Det forrige samarbeidsprosjektet, «Temmeret skær fram!», ble en suksess, og vi har stor tro på at denne oppsetningen også vil bli det.

Nettsida hacket

På tampen av året skjedde noe som ikke skulle skje, nemlig at vår hjemmeside ble «hacket». Artikler som tidligere er lagt inn, er fortsatt tilgjengelige, men det er ikke lenger mulig å publisere eller redigere stoff på sida. Vi blir nødt til å bygge opp sida på nytt fra bunnen av, noe som krever mye arbeid. Inntil da må vi bestrebe oss på å bruke vår facebook-side mer aktivt.

Det var stor oppslutning da Bengt Ringvold ønsket velkommen til sentrumsvandring i Sand. (Foto: Asgeir Østli)

Tradisjonen tro kunne kulturminnelaget og Jul i Nord-Odal overrekke et gavekort til Nord-Odal IL også i år. På bildet: Asgeir Østli (t.v.) og Stian Forbord (idrettslaget). (Foto: Gunnar Nygård)

Takk til Marit

Blomster- og gavebutikken Marihøna på Sand er Nord-Odals lokalbokhandel. Gjennom mange år har innehaver Marit Lyngstad Grinden hjulpet lokale forfattere, lag og foreninger med å selge bøker, hefter og CD-er. Dette har ikke minst kulturminnelaget satt stor pris på.

Det var derfor med stor takk-nemlighet vi overrakte Marit kulturminnelagets hedersskål. (Foto: Gunnar Nygård)

Tre Knapper-damer i sentrum

En skulptur, laget av Hans Kristian Bergersen, som var født og oppvokst i Knapper, er nå på plass ved inngangspartiet til Samling. Her har skulpturen fått selskap av to andre Knapper-damer; Elin Smith (t.v.) og Anita Bunes. De representerer henholdsvis banken og biblioteket. For noen år siden kjøpte nå nedlagte Trollringen kulturforum to avstøpninger av Bergersens kunstverk. Den ene er plassert ved det gamle kommunehuset i Mo, mens den andre nå har fått sin plass i Sand sentrum. Både Odal Sparebank og Nordre Odalen Kulturminnelag har bidratt med midler. (Foto: Gunnar Nygård)

Ser du livet?

Ser du kuene, mor?
Så pene de er
med øyne så store og blanke.
Gresset er grønt, og juret er tungt.
Hører du mor?
De rauter mot deg.
De venter på deg som skal melke.
Ser du hesten din, far?
Så vakker den er
med øyne så store og blanke.
Gresset er grønt, og dagen er endt.

Hører du, far?
Den vrinsker mot deg.
Du tar den så pent i hans manke.
Ser dere livet her?
Alene vi står
med øyne så store og blanke.
Gresset er grønt,
skjønt høsten er her.
Hvil dere nå.
Vi skal passe på!
Se blomstene som står så ranke.

Av Edel Rudshaug Sæther

Nordre Odalen Kulturminnelag

TA VARE PÅ RØTTENE

Tusen takk til alle som synes det er interessant å følge med på våre forsøk på å informere om, og bidra til å ta vare på, kulturminner i Nord-Odal. Opp gjennom åra har vi gitt ut flere bøker, samlet inn gamle bilder, gitt økonomiske bidrag, satt opp kulturhistoriske skilt og arrangert mange foredrag. For å nevne noe. Dette koster penger, og våre inntektskilder er ikke så mange, så derfor lurer vi på om noen av dere som følger oss her, kunne tenke seg å bli medlem i Nordre Odalen Kulturminnelag. Medlemskontingenten bør ikke være avskrekkende, 175 kr. pr. år, men det vil være til stor hjelp for oss i arbeidet med å ta vare på historia vår.

**Hvis du tenker at «ja, det skal jeg jammen gjøre»,
så kan du «vippse» 175 kr. til 137046.**

FØLG OSS PÅ FACEBOOK